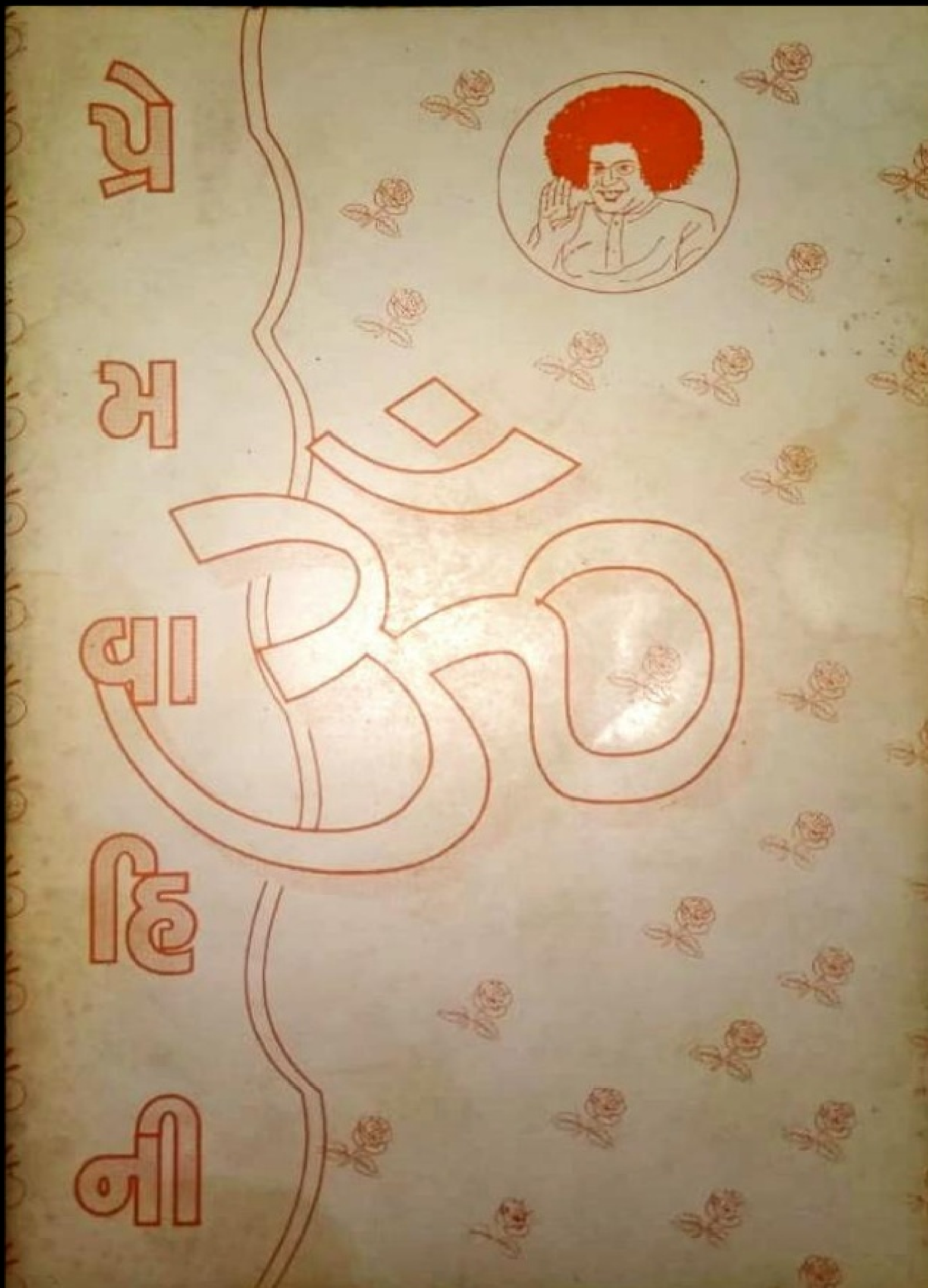
પ્રેમ
વાહિની

પ્રસ્તાવના

પ્રિય વાચક,

થોડાક વર્ષો અગાઉ એક પ્રચંડ મેદનીને સંબોધતા, ભગવાન સત્યસાંઇ બાબાએ કહ્યું,"જો તમે મને પ્રેમ સ્વરૂપ કહેશો તો ખોટા નહી પડો." ખરેખર, બાબા વ્યક્તિઓના હૃદયમાં, સમાજની રચનામાં અને રાષ્ટ્રોના સંકુલોમાં પ્રેમ લે છે, વરસાવે છે, અને સ્થાપે છે. માનવજાત કે જે પોતાનો માર્ગ ખોઈ બેઠી છે અને પોતાના જે ગાંડપણના અટકચાળાઓથી ઉત્પન્ન કરેલા દૂષણો ઉપર કાબૂ મેળવવા અને ગાંડપણને નરમપાડવા અને પાછું પ્રકાશમાં લાવવા અસમર્થ છે તેને બાબાના પ્રેમ અને કૃપાની જરૂર છે. વરસો અગાઉ બાબાએ કહ્યું હતું કે જ્યારે પોતે આ પૃથ્વી ઉપર રહેવાના બત્રીસ વર્ષ પૂરાં કરશે ત્યારે ધર્મના સાચા પાયે માનવને પેદા કરવાનું અને સુધારવાના કાર્યનો આરંભ કરશે. સને ૧૯૫૮ માં જ્યારે તેઓ તે ક્ષણે પહોંચ્યા, ત્યારે તેમણે એક માસિકના સાહસને સનાતન સારથિ એવું નામ આપ્યું જે ગીતાની સુવાસથી ભરપૂર છે, અને ભગવાને, જે કોઈ તેમને પોતાના માર્ગદર્શક તરીકે પસંદ કરશે તેઓ માટે સારથિ તરીકેના રોલ કરવા આશીર્વાદ આપ્યા છે એ પણ સુચક છે કે બાબાએ સનાતન સારથિ માટે જે પ્રથમ લેખશ્રેણી લખી તે"પ્રેમ વાહિની" હતી. આ દિવ્ય પ્રવચનો જેવા પ્રથમ અંગ્રેજી ભાષાંતરમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા તેવા જ આ પુસ્તકમાં સંગ્રહાયેલા છે. સત્ય, ધર્મ, શાંતિ અને પ્રેમ સાઈયુગની નવી દુનિયાના ચાર સ્તંભો છે અને બાબાના માર્ગદર્શનથી માનવજાતે પ્રેમમાર્ગે શાંતિની ખોજ કરવાની છે. કેમકે તે કાર્ય માટે આ પુસ્તક ખૂબ જ મદદરૂપ નીવડશે, તે વાંચતાં તમે પ્રેમના મૂળ સ્ત્રોતના સંપર્કમાં રહેશો, તેના સંદેશાનું આચરણમાં રૂપાંતર કરતા તમે સાક્ષાત્ ભગવાનની કૃપારૂપ દોરવણી મેળવશો અને સુચવેલ સાધનાનો રોમાંચ અનુભવતા તમે મૂળ દયાસાગરની ભવ્યતાને આસ્વાદતાં રહેશો.

એન. કસ્તુરી
તંત્રી, સનાતન સારથિ.

ઋણ સ્વીકાર

પરમ પૂજ્ય ભગવાન શ્રી સત્ય સાઈ બાબાનો કે જેમના આશીર્વાદ, દયા તથા પ્રેરણા વગર મારાથી આ અનુવાદ થઈ જ ન શક્યો હોત.

મુ.શ્રી. એન. આર. રાજે, કન્વીનરશ્રી, શ્રી સત્ય સાઈ શિક્ષણ અને પ્રકાશન બોર્ડ, વડોદરાનો - પ્રકાશનની પરવાનગી આપવા બદલ.

સ્ટેટ કો - ઓર્ડીનેટર શ્રીમતી ભારતીબેન સોની તથા મુ.શ્રી પ્રવિણભાઈ સોનીનો આરંભથી અંત સુધી સાથ, સહકાર તથા પ્રોત્સાહન આપવા બદલ.

શ્રીમતી આરતીબેન વિઠલાણી તથા શ્રી અરવિંદભાઇ વિઠલાણીનો - શરૂઆતથી અંત સુધી ચોકસાઈ, ખંત તથા કરકસરયુક્ત રીતે છાપકામ કરી આપવા બદલ.

પ્રો. શ્રી મગનભાઈ લાડનો - આખી પ્રત જોઇને પ્રૂફ રીડીંગ કરવા બદલ. મારા પત્ની દમયંતિ, પુત્રવધુ અ.સૌ.નીતા, પુત્ર રાજુલ તથા સમસ્ત મારા પરિવારનો - મને આ કાર્યમાં દરેક રીતની અનુકુળતા કરી આપવા બદલ તથા વેગ આપવા બદલ.

- અનુવાદક

'હું કોઇની પાસેથી પ્રેમ અને ભક્તિ સિવાય કશું ગ્રહણ કરતો નથી.'

- શ્રી સત્ય સાઈ બાબા

પ્રેમવાહિની

આકાંક્ષી (મુમુક્ષ) માટેના માર્ગમાંના ઉમદા ગુણો :

અગાઉના બધા જ યુગો કરતાં કળીયુગ ઘણા વૈવિધ્યસભર માર્ગો અર્પે છે જે દ્વારા માણસ સારાનરસાના તફાવત કે વિવેક પ્રાપ્ત કરી શકે છે. જો શિક્ષણની જરૂર હોય તો તમને જોઇએ તેટલી શાળાઓ અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ છે. અને જો કોઈ ધન ભેગું કરવા પાછળ હોય તો, એવા કેટલાયે રસ્તા છે, જે દ્વારા થોડાક જ પ્રયત્નોથી તેને માનભેર કમાઇ શકાય છે. ગમે તેમ હોય પણ આ બધું હોવા છતાં આપણને માનવીય સુખ કે શાંતિમાં કોઈ વધારો જોવા મળતો નથી. ખરેખર, અગાઉના યુગો કરતાં વધારે દુ:ખ જોવા મળે છે !

તો પછી કારણ શું છે? કારણ માણસની વર્તણૂકમાં રહેલું છે. માણસની રહેણી કરણીમાં જ..... ક્રમિક વિકાસમાં બેશક માનવ જીવન સર્વોચ્ચ છે અને તેને સાર્થક બનાવવા માટે, આધ્યાત્મિક પ્રયત્નો આવશ્યક છે, એવા પ્રયત્નો જે શુદ્ધ અને પવિત્ર હોય, આવી જીવન પદ્ધતિ માટે ચારિત્ર્ય જ મહત્વનું છે. ચારિત્ર્ય જીવનને અમર બનાવી દે છે, તેને મૃત્યુ પછી પણ ટકાવી રાખે છે. કેટલાક લોકો કહે છે જ્ઞાન શક્તિ છે પણ તે સાચું નથી : ચારિત્ર્ય શક્તિ છે. સાચા જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે પણ સારા ચારિત્ર્યની જરૂર પડે છે. દરેક જણે નિષ્કલંક દોષના એકે છાંટા વગરનું ચારિત્ર્ય મેળવવા તલસવું જોઇએ.

ધ્યાનમાં રાખો, ઈશુ ખ્રિસ્ત, શંકરાચાર્ય અને વિવેકાનંદ મહાન ઋષિઓ અને સંતો અને ઈશ્વરના ભક્તો - આ બધાની યાદ આજ સુધી માણસની સ્મૃતિમાં ભંડારાયેલી છે. કયા ગુણે તેમને આટલા બધા સમય સુધી યાદ રાખવા યોગ્ય બનાવી દીધાં? હું કહું છું તે બધા પૈકીના એકે એકના ચારિત્ર્ય.

ચારિત્ર્ય વગર ધન, શિક્ષણ, સામાજિક દરજ્જો- આ બધા નકામા છે. સુવાસ ફૂલને મૂલ્ય અને યોગ્યતા આપે છે. કવિઓ, ચિત્રકારો, વૈજ્ઞાનિકો પોત પોતાના ક્ષેત્રમાં ભલે મહાન હોય, પણ ચારિત્ર્ય વગર સમાજમાં તેમનું કોઈ સ્થાન ન હોઈ શકે.

શંકા જરૂર ઊઠશે કે હાલ સમાજ દ્વારા માન સાથે જેમનું અભિવાદન કરવામાં આવે છે તેઓ, તેવું ચારિત્ર્ય ધરાવે છે, જે આપણે મહાનતા માટે હોવાનું જરૂરી માનીએ છીએ. પણ હું તે સમાજની અને તે ચારિત્ર્યની વાત કરી રહ્યો છું જે અમુક શાશ્વત મૂલ્યોને વરેલા છે. સામાન્ય રીતે સમાજ કેટલાક ગુણોને વખતો વખત જુદું જુદું મહત્વ આપે છે, અને સમાજની ધૂન મુજબ ચારિત્રની શૈલી બદલાયા કરે છે, પણ નિષ્કલંક ચારિત્ર્યના પાયાનો ખ્યાલ શાશ્વત હોય છે. સમાજની ચડતી પડતી, ગમે તે હોય

તે એક સરખો જ હોય છે, તે અર્થમાં તે શાશ્વત છે. એક બીજાના અસ્તિત્વ સાથે સંકળાઈને - તે છે આત્મા.

જે ક્ષતિરહિત ચારિત્ર્ય ઘડે છે તે ગુણોમાં પ્રેમ, ધીરજ, સહનશીલતા, દ્રઢતા, દાનશીલતા - આ ગુણો ઉચ્ચ છે, એમનો આદર થવો જોઇએ.

જે સેંકડો સારાં કાર્યો આપણે દરરોજ કરીએ છીએ તે ટેવ સ્વરૂપે દ્રઢાય છે. આ ટેવો પ્રજ્ઞાનો આકાર લે છે અને આપણી દ્રષ્ટિ અને જીવનને ઢાળે છે. જે કંઈ બધું આપણે આપણી કલ્પનામાં વણી લઇએ છીએ, આદર્શોમાં લઈ લઈએ છીએ, આપણી આકાંક્ષાઓમાં તલપીએ છીએ, તે આપણા મનમાં અમિટ છાપ છોડી જાય છે. આ બધાથી વિકૃત થઇને આપણે જ્ઞાન પામીએ છીએ. આપણી આજુ બાજુની દુનિયાના ચિત્રથી આપણે સંકળાઈ જઈએ છીએ.

માણસનો વર્તમાન તેના ભુતકાળ અને તેના લાંબા સમય ગાળા દરમ્યાન પાડેલી ટેવોના પરિણામ સિવાય કંઈ નથી. તેણે જે પ્રકારનું ચારિત્ર્ય વિકસાવ્યું હોય. તેને કલ્પના અને વિચારની જે પ્રકારની પ્રક્રિયાથી તે ટેવાઈ ગયેલો હોય તે પ્રક્રિયા સુધારવાથી જરૂર બદલી શકાય છે.

કોઈ પણ માણસની દુષ્ટતા સુધારી ન શકાય તેવી હોતી નથી. શું અંગુલીમાલ ડાકુ ન હતો જેને સહ્રદયી વ્યક્તિમાં બુદ્ધ ન બદલી નાંખ્યો? સભાન પ્રયત્નો દ્વારા ટેવો બદલી શકાય છે અને ચારિત્ર્યને શુદ્ધ કરી શકાય છે. શું ચોર રત્નાકર ઋષિ વાલ્મિકી બન્યો ન હતો? સભાન પ્રયત્નો દ્વારા ટેવો બદલી શકાય છે અને ચારિત્ર્ય શુદ્ધ કરી શકાય છે. માણસ પાસે હંમેશા તેનામાં અને તેની પહોંચમાં એવી શક્તિ હોય છે જે તેની ખરાબ ટેવો અને ખરાબ સ્વાભાવિક વલણોને પડકારી શકે છે. નિઃસ્વાર્થ સેવા ત્યાગ, ભક્તિ, પ્રાર્થના અને તાર્કિક વિચારસરણી દ્વારા જ જૂની ટેવો માણસોને ધરતી સાથે બાંધી રાખે છે. તેમને તિલાંજલિ અપાઇ શકે છે અને નવી ટેવો જે આપણને દિવ્ય માર્ગ તરફ લઇ જાય છે. તેમને આપણામાં સ્થાપી શકાય છે.

આ ચરિત્યના પ્રકારની ચર્ચા કરવાનો, તેના માર્ગો અને ધૂનો અને તેને બીજું રૂપ આપવાની પ્રક્રિયાઓની ચર્ચા કરવાનો હેતુ તમામ આધ્યાત્મિક સાહિત્ય, કાવ્યો, મહાકાવ્યો, પુસ્તકો અને સામયિકોનો હોય છે. સનાતન સારથિનો ઉદ્દેશ્ય પણ આ જ છે. તે પાંડિત્ય કે વિદ્વત્તાના પ્રદર્શન કે નામ કે કીર્તિ મેળવવા ચાહતું નથી.

પણ, એ કહેવું જોઇએ કે માત્ર એક પુસ્તક કે સામયિક વાંચી જવા માત્રથી સારા નરસાનો ભેદ પારખવાની કે વિવેક દ્રષ્ટિ આપી દેવાની કૃપા ઊતરી જશે નહીં. જે કંઈ જોયું.

સાંભળ્યું કે વાંચ્યું હોય તે વાસ્તવિક જીવનમાં અમલમાં મુકાવવું જોઇએ. એના વગર વાંચન માત્ર સમયનો બગાડ જ છે. જો કંઇક સમય પસાર કરવા વાંચવામાં આવે છે તો તે માત્ર પસાર થઈ જાય છે બાકી કશું બચતું નથી.

પુસ્તકોનો અભ્યાસ અને એકાગ્રતા :

ઢગલાબંધ પુસ્તકો પ્રાપ્ય છે અને સસ્તી કિંમતે વેદો, પુરાણો અને શાસ્ત્રો દરેક જણથી મેળવી અને વાંચી શકાય છે. ગુરૂઓનો પણ તોટો નથી. વિદ્યાપીઠો ખૂબ મોટી સંખ્યામાં છે અને દેખીતી રીતે જ્ઞાનના આશીર્વાદ આપી રહી છે. માનસિક ઘડતરની તાલીમ આપવાની સગવડો અપાર છે અને દરેકને મળે તેવી છે, પણ છતાં કશેથી જ્ઞાનરૂપી અમૃત મેળવ્યાનો સંતોષ સંભળાતો નથી.

જ્યારે હું દરેક ઠેકાણે પુસ્તકોના ઢગલા જોઉં છું ત્યારે મને એવું લાગે છે કે પુસ્તકોમાંનું જ્ઞાન ભારેખમ બંધનોને ભેદીને પ્રકાશમાં આવવામાં સફળ થશે નહીં. ભગવાન લગાવ, ક્રોધ, ઈર્ષ્યા અને સ્વાર્થના ડુંગોરોની પાછળ છુપાયેલા છે. તેજ રીતે જ્ઞાનરૂપી સૂર્ય પુસ્તકોના પ્રચંડ ઢગની પાછળ સંતાયેલો છે. જો કે આ પુસ્તકો પૃથ્વીના ખૂણે - ખૂણે ફેલાયેલા છે, પણ આપણે એમ નથી કહી શકતા કે સંસ્કૃતિ વધી છે કે જ્ઞાન વધ્યું છે, માણસ હજુયે વાનરથી વધુ દૂર નથી. એક આકર્ષક પૂંઠું અને નામ, એક સુંદર ચિત્ર - આ બધાને વાચક મેળવે છે એટલે કે નાશવંત આનંદ અને ક્ષણિક સંતોષ, માત્ર એવા જ લોકો કે જેઓ વિવેકથી પુસ્તકોની પસંદગી કરે છે, અને વાંચેલાને જીવનમાં ઉતારે છે, તેઓ જ સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરી શકે છે. અને કાયમી દિવ્યકૃપા માણી શકે છે. આવા જ લોકો યોગ્ય જીવન જીવે છે. તેથી જે લોકો ઉચ્ચતમ માર્ગ ગ્રહણ કરે છે અને ઇશ્વરના વિચારોમાં ડૂબેલા રહે છે તેમણે માત્ર સંતો અને ઋષિમુનિઓના જીવન ચરિત્રો વાંચવા જોઇએ અને એવા પુસ્તકો વાંચવા જોઇએ જે દૈવી ચિંતન મનનમાં મદદ કરે. ધ્યેય વિહીન, જાતજાતનું પરચૂરણ અને હાથે ચઢે તે બધું જ વાંચવાનું વધુ ગુંચવાડો ઉભો કરશે. તેનાથી કોઇ લાભ નહી થાય. કોઈ શાંતિ નહીં મળે.

બધા કરતાં સારું છે કે એક ધ્યેયતા, અડગતા, એકાગ્રતા તમારા દરેક કાર્યમાં અપનાવો. સમદ્રષ્ટિ જ શુભ દ્રષ્ટિ છે.

સિંહ, જો કે તે જંગલનો રાજા છે. જંગલમાંથી પસાર થતાં તે થોડાક ડગલાં ચાલી પાછું વળીને જોઈ લે છે, તેને બીક લાગે છે કે કોઈ પીછો તો નથી કરતું ને? મનમાં રહેલો ભય દ્રષ્ટિને અસ્થિર કરી દે છે. હૃદયમાં રહેલી હિંસા દ્રષ્ટિને વિકૃત કરી દે છે અને બે - ધ્યાન કરી દે છે.

માણસે સમદ્રષ્ટિ રાખવી જ જોઈએ. તેની આંખોને કુદરતની દરેક વસ્તુ સરખી જ શુભ અને શુકનવંતી દેખાવી જોઈએ. પોતાનામાં જેટલા શ્રદ્ધા અને પ્રેમ હોય તેટલાથી બધાને જોવા જોઈએ, કારણ કુદરતમાં કશું જ ખરાબ નથી, એકાદ રજકણ પણ નહીં. ખામીવાળી દ્રષ્ટિથી જ ખરાબ દેખાય છે. આપણે જેવા ચશ્મા પહેરીએ તેવી સૃષ્ટિ આપણને દેખાય છે. તે પોતે તો સ્વભાવતઃ શાશ્વત રીતે શુદ્ધ અને પવિત્ર છે.

સાધના - એ જ જીવન શૈલી :

એવા શિક્ષકો થતા આવ્યા છે, છે અને થશે કે જેઓ માણસને એવો દિવ્ય સંકેત કરે છે અને જેઓ તેને શીખવે છે કે તે તેના શારીરિક, માનસિક અને બૌદ્ધિક શક્તિઓની સંપૂર્ણ અભિવ્યક્તિથી એક ધ્યેય અને દ્રઢતા દ્વારા ઊંચાઈએ પહોંચી શકે છે. મનુષ્યનું મન બાહ્ય વસ્તુઓ અને હેતુ વગરના અવલોકનોમાં અને બાહ્ય દુનિયાની આલોચનામાં પ્રકટ થાય છે. તો પછી તેને અડગ રહેવાની તાલીમ શી રીતે આપી શકાય?

દરેક જણે પોતાની જાતને પ્રશ્ન પૂછવો જોઈએ : મહાત્માઓ અને મહાપુરુષો પણ મારા જેવી જ વ્યક્તિઓ હતી. તેઓ પણ આત્મ સ્વરૂપો જ હતા, જો હું તેમની પદ્ધતિઓને અનુસરું તો હું પણ સફળ થાઉં અને તેમની જેમ પૂર્ણતાએ પહોંચી શકું. જો હું મારો સમય બીજાઓની ખામીઓ અને નબળાઈઓ શોધવામાં ગાળું તો હું શું મેળવું?

માટે તારામાંની ખામીઓ અને નબળાઈઓ તારામાં શોધવી અને તેમને સુધારવાની મહેનત કરી સંપૂર્ણ બનવું એ પ્રથમ સાધના છે. ત્યાર પછી આવતા દરેક દિવસનો હેતુ અને ન્યાય તેના અવિરત શ્રમના વપરાશમાં છે, પણ દરેક દિવસને તેની સાંજ હોય છે. જો દિવસ સારા કામમાં ગાળી શકાય તો સાંજ આપણને ગાઢ નિંદ્રાસ્વરૂપે આશીર્વાદ આપે છે, પણ મહેનતની તાજગીભરી નિંદ્રા, તે ઊંઘ જેને માટે એમ કહેવાયું છે કે તે સમાધિ જેવી જ છે.

અહીં આ પૃથ્વી ઉપર માણસ પાસે જીવનનો એક નાનકડો ગાળો છે, પણ આ નાનકડા જીવનમાં પણ કોઈપણ કાળજીપૂર્વક અને ડહાપણભરી રીતે સમયનો ઉપયોગ કરીને દિવ્યાશિષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. બે માણસો દેખાવે સરખા હોય, દેખીતી રીતે એક જ બાંધાના હોય, સમાન પરિસ્થિતિમાં ઊછરતાં હોય, પણ એક દેવદૂત તરીકે પૂજાય છે, જ્યારે બીજો સામાન્ય જ રહી જાય છે. આવા જુદા વિકાસનું કારણ શું છે? ટેવો અને વર્તણુકો જ. આ ટેવોમાંથી પડે છે અને તે વર્તણૂકો જ ચારિત્ર્ય સ્વરૂપે દ્રઢાય છે.

માનવજીવનનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ :

ઉપરછલ્લી રીતે અવલોકનકારને માનવ જીવન ખાવાપીવાનું સખત મજૂરી કરવાનું અને ઉંઘવાનું અનંત ચક્ર છે. પરંતુ ખરેખર તો જીવનનો ઘણો મહાન અર્થ છે. ઘણો ઊંડો વિશિષ્ટ અર્થ છે. જીવન એક ત્યાગ છે. એક યજ્ઞ છે. દરેક નાનકડું હ્રદય ભગવાનને ધરેલું અર્ઘ્યું છે. જો દિવસ આવી સમર્પણની ભાવનાથી કરાયેલા કૃત્યોમાં ગાળવામાં આવે તો ઊંઘ સમાધિ સિવાય બીજું શું હોઈ શકે?

માણસ પોતાની જાતને પોતાના શરીરથી ઓળખાવવાની મોટી ભૂલ કરે છે. તેણે શરીરની સંભાળ અને આરામ માટે અનેકવિધ વસ્તુઓ ભેગી કરી રાખી છે, જ્યારે ઉંમરને લીધે શરીર નબળું અને ખખડી ગયેલું થઈ જાય છે ત્યારે તે તેને ટેકો આપી ઊભું રાખવા પ્રયત્ન કરે છે. પરંતું મૃત્યુને ક્યાં સુધી મુલતવી રાખી શકાય? જ્યારે યમનું તેડું આવે છે ત્યારે દરેકને ઉપડી જવું પડે છે. મૃત્યુ આગળ

દરજ્જો, અભિમાન અને સત્તા, બધું અદ્રશ્ય થઈ જાય છે. આનું ભાન થતાં, દિવસ રાત, શરીર, મન અને આત્માની શુદ્ધિથી દરેક જીવની સેવા કરી ઉચ્ચતર સ્વની અનુભૂતિ કરો. શરીરને સેવા માટેના એક વાહન તરીકે સાચવવું જોઇએ, પણ યાદ રાખો, તમે આ શરીર નથી. આ શરીર તમે ના હોઇ શકો, તત્વમ અસિ, તમે તે છો. તે ઉચ્ચતમ અને સૌથી પવિત્ર મહાવાક્ય છે. તમે અવિનાશી આત્મ તત્વ છે. તે આત્મતત્વ માટે જ તમને આ શરીર મળ્યું છે અને તેથી અહીં અને અત્યારે પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવાના પ્રયત્નરૂપે ગમે તે ક્ષણે તમારે આ શરીર સમર્પણ કરવા તૈયાર રહેવું જોઇએ. આ દુનિયાના કલ્યાણના વિકાસ માટે તમારા આ શરીર ઉપરની તમારી સત્તાનો ઉપયોગ કરો. આ શરીર બીજું કશું જ નહીં પણ એક હથિયાર છે - ઈશ્વરે આપેલું છે તેને તેનો હેતુ સારવા દો.

પણ, જે હેતુ માટે તે આપવામાં આવ્યું છે તેનો અહેસાસ ન થાય ત્યાં સુધી કે તેને ઈજા ન થાય કે તે અપંગ ન થઈ જાય તે સજાગતા પૂર્ણ રીતે જોવાની તમારી ફરજ છે. શિયાળામાં ઠંડા વંટોળોનો સખતાઇથી સામનો કરવા ઊની કપડાં પહેરવામાં આવે છે. પણ જ્યારે ઠંડી શમી જાય છે ત્યારે તેમને કાઢી નાંખવામાં આવે છે. તે જ રીતે જ્યારે ભૌતિક દુનિયાના ઠંડા વંટોળ આપણને જરાપણ અસર ન કરે ત્યારે ભૌતિક શરીરની જરાય જરૂર નથી. નિરાકાર (અદ્રશ્ય) શરીરનું કોઇને ભાન નથી.

જ્યારે વરસાદ વરસે છે ત્યારે પૃથ્વી અને આકાશ ધમધોકાર વરસાદમાં એક થઈ જાય છે. તે ખરેખર એક સુંદર પ્રેરણાદાયક દ્રશ્ય છે, એવું દ્રશ્ય કે જેના દ્વારા કુદરત પોતે તમને એક બનવાનું શીખવે, પોતાનાથી ઐક્ય સાધતા. ત્રણ પાઠ આ ઉપરથી ભણી શકાય છે - સર્જાયેલી વસ્તુઓની ક્ષણ ભંગુરતા, એક સેવક તરીકે માણસે ભજવવાનો ભાગ અને ઈશ્વર એક માલિક તરીકે. કુદરત પૂજા માટેનું નાણું છે, માણસ પૂજારી છે અને ઈશ્વર પુજાય છે. આના દ્વારા (આમ) જીવનની રમત રમાય છે. માણસ રાજી થતો હશે કે પરષોત્તમે (ભગવાને) તેની ચારે તરફ તેની સેવા કરવા નવું નવું સાહિત્ય મૂક્યું છે, અને તેના દ્વારા જુદી જુદી રીતે પૂજા કરાવે છે. તેણે નીતનવી તકો માટે પ્રાર્થના કરવી જોઇએ અને તેના હાથને જે તક મળે છે તે માટે ઉલ્લાસ માણવો જોઇએ, આવું વલણ અભય આનંદ આપે છે, આવા આનંદથી ભરેલું જીવન જીવવું એ ખરેખર પરમાનંદ (દૈવીસુખ) છે.

સૂર્યોદયથી સૂર્યાસ્ત સુધી જે કંઈ થયું હોય તે જાણે ઇશ્વરની પૂજા જ છે તેમ માની ઈશ્વરાર્પણ કરવું જોઇએ. જેવી રીતે માત્ર તાજાં જ ફૂલો ચૂંટવાની, તેમને તાજાં રાખવાની અને સાફ તથા સુથરા રાખવાની કાળજી લેવાય છે તે જ રીતે કાર્યો પણ શુદ્ધ અને અકલંકિત રાખવા અવિરત પ્રયત્નો થવા જોઈએ.

જો દરરોજ, મનચક્ષુ સમક્ષ આ દ્રષ્ટિ રાખવામાં આવે અને આ રીતે જીવન જીવવામાં આવે તો પછી તે ઇશ્વરની એક લાંબી સળંગ સેવા બની રહે છે. હું અને તું ની ભાવના તરત જ અદ્રશ્ય થઈ જશે. હું નું ચિહ્ન સુદ્ધા નાશ પામશે. પછી જીવન પોતે એક પરિવર્તનશીલ હરિપારાયણમનો આકાર લેશે." હું સેવક છું. આ દુનિયા પૂજાની સામગ્રી છે, (અર્થ) ઇશ્વર માલિક છે, જેની પૂજા થાય છે. જ્યારે કોઇ આવા વિચાર, લાગણીઓ અને કર્મની અવસ્થાએ પહોંચે છે ત્યારે મારા અને તારાનો ભેદભાવ અદ્રશ્ય

થઈ જાય છે.

ભક્તિ અને જ્ઞાનની ઓળખ :

ભકિત અને જ્ઞાન વચ્ચે કોઈ તફાવત નથી. જે રીતે સગુણ નિર્ગુણ બને છે તેજ રીતે ભક્તિ પણ જ્ઞાન બને છે. કર્મ, ભકિત અને જ્ઞાન જુદાં જુદાં છે તેનાથી હું સંમત થઈશ નહીં અને તેમનું વિભાજન કરવાનું ગમશે નહીં કે આ પેલું પ્રથમ છે ને બીજા દ્વિતીય છે અને ત્યાર પછીનું ત્રીજું છે. આ ત્રણેના મિશ્રણને પણ હું સ્વીકારીશ નહીં કે તેમના સમુચ્ચને, ત્રણેના ભેળસેળ સ્વીકારીશ નહીં. કર્મ ભકિત છે અને ભક્તિ જ્ઞાન છે. ઑસુર પાકના એક ચોસલાંને મીઠાશ છે, વજન છે અને આકાર છે. આ ત્રણેને છૂટા પાડી શકાતા નથી. એક બીજાને રૂપ આપે છે. તેના દરેક નાના ભાગમાં મીઠાશ છે, વજન છે, અને આકાર છે. આપણે એક ચોસલામાં મીઠાશ, બીજા ચોસલામાં વજન અને ત્રીજા ચોસલામાં આકાર જોતાં નથી અને આપણે તેને જીભ ઉપર મૂકીએ છીએ ત્યારે સ્વાદ પરખાય છે, વજન ઓછું થાય છે અને આકાર બદલાય છે, બધું એક જ સમયે બને છે. તેવી જ રીતે, જીવ, આત્મા અને પરમાત્મા જુદા જુદા નથી ; તેઓ બધાં એક જ છે અને એક સમાન છે.

માટે દરેક વ્યક્તિગત કાર્ય સેવા, પ્રેમ અને જ્ઞાનની ભાવનાથી ભરપૂર હોવું જોઇએ. બીજા શબ્દોમાં જીવનની દરેક જૂથ પ્રવૃત્તિઓ કર્મથી, ભક્તિ અને જ્ઞાનથી સંચિત હોવી જોઇએ. આ જ સાચો પુરૂષોત્તમ યોગ છે. આમ માત્ર શબ્દોમાં બોલાવવું ન જોઇએ પણ આચરણમાં મકાવવું જોઈએ, જ્ઞાન અને ભક્તિ સભર હૃદયે સતત વિસ્તૃત થતાં હૃદય સાધના થવી જોઇએ. અમૃતની મિઠાશ કે ભગવાનનું નામ જીવનની મોહિની છે, નામ સ્મરણમાંથી પ્રાપ્ત આંતરિક આનંદ બાહ્ય જીવનમાંથી મેળવેલ આનંદ જેવો જ છે.

જ્યારે કોઇ ઇશ્વરને અર્પણ કરવા કોઇ ક્રિયા કરે છે, ત્યારે તેનું સારું, વધારે સારું અને સૌથી સારું સ્વાર્થ, પરાર્થ અને પરમાર્થ - બધું એક બની જાય છે. પ્રથમ હું અને તમે અમે બની જાય છે, પછી અમે અને તે (પરમેશ્વર) અભિન્ન બની જાય છે. જીવે (એટલે વ્યક્તિની આત્મા, હું) પરમાત્મા સાથે (એટલે પ્રકૃતિ તમે) સાથે અભિન્નતા સિદ્ધ કરવી જોઇએ અને પછી પરમાત્મા (એટલે પરમાત્મા તે) સાથે. ખરેખર તો, આ ઓમ તત સત્ મંત્રનો વિશિષ્ટ અર્થ છે.

આજે, ગઈકાલ અને આવતી કાલે ઓમ્ તત્ સત્ છે, અને હશે. ' તે ' અને ' હું હંમેશાં છે જ. સાધના પણ હંમેશાં છે જ. જેવી રીતે સૂર્ય તેના કિરણોથી જુદો પાડી શકાતો નથી અને કદી જુદો છેટો હોતો નથી, તે જ રીતે કોઈપણ સંજોગોમાં કોઈપણ સાધકે પોતાની સાધના વગર રહેવું જોઈએ નહીં. આવી અવિરત રીતે જ્યારે સાધક સાધનાને વળગી રહે છે ત્યારે તે ઓમ્ સાથે એકરૂપ થયેલો કહી શકાશે.

જીવનની ફરજો :

નૈતિક જીવનથી અને પોતાની ફરજ બજાવીને હૃદયના ડાઘ ધોવાના હોય છે. એવો સમય આવી શકે છે જ્યારે માણસ થાકી જાય છે, નબળો પડી જાય છે, પણ ત્યારે તેણે આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરવી જોઈએ : માલિક, મારી શક્તિ બહાર વસ્તુઓ જતી રહી છે, મને લાગે છે કે આગળના પ્રયત્નો ઘણો મોટો બોજો છે. શક્તિ આપો, ઓ ભગવાન !

સર્વ પ્રથમ, ઈશ્વર માણસના પ્રયત્નો જોતો આઘો ઊભો રહે છે. પોતાના પ્રશ્નોના ઉત્તરો લખતા વિદ્યાર્થીઓથી આઘે ઉભા રહેલા શિક્ષકની જેમ. પછી માણસ ભોગ પ્રત્યેનો પોતાનો લગાવ ખંખેરી નાંખે છે, અને સારાં કાર્યો અને સેવા હાથ ધરે છે ત્યારે ભગવાન તેને પ્રોત્સાહન આપતો નજીક આવે છે કારણ કે, તે સુર્ય નારાયણ જેવા છે, જે બંધ બારણાંની બહાર રાહ જોતાં ઊભા રહે છે, પેલા નોકરની જેમ જે પોતાના માલિકના અધિકારો જાણે છે અને પોતાની મર્યાદાઓ પણ જાણે છે. તે પોતાની હાજરીની જાહેરાત નથી કરતો કે બારણું એ નથી ઠોકતો. તે માત્ર પ્રતીક્ષા જ કરે છે અને જ્યારે માલિક જરાક જેટલું બારણું ઉઘાડે છે, કે સૂર્ય તરત જ અંદર ધસી જાય છે અને અંદરથી અંધારાને ત્વરાથી હાંકી કાઢે છે. જ્યારે તેની (ઈશ્વરની) મદદ માગવામાં આવે છે ત્યારે તે માણસની પડખે મદદ કરવા માટેના હાથ લંબાવીને હાજર હોય છે. માટે, માણસ પાસેથી તો ભગવાનની પ્રાર્થના કરવાનો વિવેક માત્ર અને તેને (ઈશ્વરને) યાદ કરવાના જ્ઞાનની જ જરૂર છે.

સદગુણ જ્ઞાન છે :

જ્ઞાન એટલે સમજ, પણ તે કંઈ માત્ર બૌદ્ધિક કૃત્ય નથી."ખાવું" એટલે જીભ ઉપર ખોરાક મુકવો એમ નથી. ખાવું ત્યારે જ સાર્થક કહેવાય જ્યારે ખોરાકને ચાવવામાં આવે, ગળવામાં આવે, પચાવવામાં આવે, લોહીમાં એકરસ કરવામાં આવે, માંસપેશીઓ અને હાડકાઓમાં રૂપાંતર કરવામાં આવે, શક્તિ અને સ્મૃતિમાં રૂપાંતર કરવામાં આવે. તેજ રીતે જ્ઞાન કે સમજે જીવનની બધી જ ક્ષણોને શક્તિશાળી બનાવવી જોઈએ. શરીરના બધાંજ અંગો અને ઈન્દ્રિયો, બધી જ જ્ઞાનેન્દ્રિયો તથા કર્મેન્દ્રિયો મારફતે તેની અભિવ્યક્તિ થવી જોઈએ. માણસે આવી ઉચ્ચ કક્ષાએ પહોંચવું જોઈએ.

માત્ર વિદ્યાનો સંગ્રહ જ્ઞાન નથી. માત્ર સદગુણ જ્ઞાન છે.

સેવા કરવા માટે થોડો ભોગ ભોગવવો પડે છે. આવો ભોગ યજ્ઞનો ભાગ છે. આ શરીર યંત્રને કાર્ય કરવા માટે અન્નનું બળતણ વાપરવું જ પડે છે. અન્ન કંઈ યજ્ઞ નથી, પણ તે યજ્ઞને શક્ય બનાવે છે, તેથી ભોજન કરવાને લોભને પોષવાનું જાણી તેની ઉર ઉપાસના કહી હાંસી ઉડાવવાની જરૂર નથી. તે પૂજાનો એક ભાગ છે.

માત્ર ફૂલ ચૂંટીને તેને મૂર્તિના માથે ચઢાવવાનું પૂજા નથી. જે છોડે ફૂલ આપ્યું તે છોડને મહેનત કરી ઉછેરનાર માળી પણ પૂજારી છે. ખોરાક અપાય તો જ શરીર કામ કરી શકે. બલિદાનના સાધનો પણ યજ્ઞ છે.

બધા કર્મ જે ત્રણ અસ્તિત્વો માટે કરવામાં આવે છે તે ત્યાગ છે ; એટલે, ભગવાનની પૂજા માટે દુનિયાને વાપરવી. સમાજમાં શાંતિ તથા ન્યાયની સ્થાપના કરવી, અને શરીરના કાર્યોનું નિયંત્રણ અને સંયોજન કરવું. પ્રથમને યજ્ઞ, બીજાને દાન, અને ત્રીજાને તપ કહેવામાં આવે છે. તમામ માનવ કાર્યોએ આ ત્રણ જરૂરિયાતોની પૂર્તિ કરવી જોઈએ.

સત્ય ઈશ્વર છે :

આ કક્ષાએ પહોંચવા માટે નૈતિક જીવન પાયો છે. સત્ય અને અસત્ય વચ્ચેના ભેદ ઉપર નૈતિક જીવન આધારિત છે. જે રીતે મોતી રાખી મૂકવામાં આવે છે અને છીપ ફેંકી દેવામાં આવે છે, તે રીતે સત્ય જે સાર તત્વ છે તે સ્વીકારાય છે અને સત્વ વગરનું અસ્વીકાર્ય બને છે. ત્યારે પાછું વ્યક્તિગત મહેનત અને દૈવી કૃપા બંને અસ્તિત્વમાં રહેવા જોઇએ. શરીર અને આત્મા જુદાં છે - તે મહાન પાઠનો પણ સતત અભ્યાસ કોઈએ કરવો જોઈએ. આ ઉચ્ચ પ્રકારની લાભદાયક કવાયત છે. જીવનનાં બધાંજ પાસાઓ માટે વિવેક કે ભેદ આધ્યાત્મિક કે ધર્મ નિરપેક્ષ જીવન માટે જરૂરી છે. સત્યના સાક્ષાત્કાર માટે તે આવશ્યક છે. તે સત્ય જે ઉત્પત્તિ, અસ્તિત્વ અને નાશ (સંહાર) માં રહેલું છે. સત્ય જે પોતે ઈશ્વર છે.

તે પરમ પરમાત્માની સેવા કરવા ખોરાકમાં શુદ્ધતા (પવિત્રતા) જાળવવી જરૂરી છે. જ્યાં સુધી ખોરાકનો સવાલ છે કેટલું નહીં પણ કેવી ગુણવત્તાવાળું અલબત્ત જથ્થાને પણ નજર અંદાજ નથી કરી શકાતું પણ શા માટે ખોરાક જરૂરી છે? સેવા માટે શક્તિ મેળવવા તેની જરૂર છે. સેવાયજ્ઞ કંઈ ફળ આપે તે માટે પણ ખોરાક જરૂરી છે. અને આવો ખોરાક શુદ્ધ હોવો જોઈએ. ખોરાકનાં આ પાસા ઉપર ધ્યાન અપાવું જોઈએ.

આ રીતે દરેકે પોતાની ટેવો ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ અને પોતાના ચારિત્ર્યના ગુણ - લક્ષણ ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ અને પછી શરીરનો લગાવ જતો રહેશે અને આત્માનંદ મેળવવાનું કાર્ય સરળ બનશે.

માણસ ખરેખર આત્મ સાક્ષાત્કાર કરે છે તે અગાઉ આ બધી ફરજો બજાવવાની હોય છે. કેમકે આવાં આધ્યાત્મિક જીવનથી તે પવિત્રતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે. અને તે પવિત્ર સ્વભાવ મારફતે જ પરમ આત્માનો અહેસાસ કરવો તેને માટે શક્ય બને છે. પોતે જાતે તેમનામાં પ્રવૃત્ત ન બની શકવાથી પછી દુ:ખમાં રડવાનો કશો અર્થ નથી કે તે પરમાત્માને જાણી શક્યો નહીં. આ ભૌતિક જગતમાં જો કોઈને આવી આધ્યાત્મિક જીવન અને તેની પવિત્રતાનો અનુભવ ન હોય તો તે, તે આધ્યાત્મિક પ્રયત્નોના મૂલ્યની કદર કરી શકે નહીં. એમ કહી શકાય કે આધ્યાત્મિક મૂલ્યોની પ્રશંસા કર્યા પછી જ કોઈ

આધ્યાત્મિક પ્રયત્નો હાથ ધરશે - એ એવું કહેવા જેવું છે કે તરવાનું શીખ્યા પછી જ કોઈ પાણીમાં પડશે. તુંબડાં બાંધીને પાણીમાં પડવાથી જ કરવાનું શીખી શકાય છે તેવી રીતે જ મન સાથે તુંબડાં બાંધીને ભય વગર આધ્યાત્મિક સાધનામાં ઝંપલાવો, પછી તમે આધ્યાત્મિક સાધનાનું મૂલ્ય સમજી શકશો. જે લોકોએ આધ્યાત્મ માર્ગે મુસાફરી કરી છે તેમને જ તે માર્ગના પ્રકાર અને પરિસ્થિતિની જાણ છે. તેઓ જાણે છે કે સત્ય અને વિવેકનો માર્ગ પરમાત્મા તરફ લઈ જાય છે જેમણે એ માર્ગે મુસાફરી કરી નથી અને જેમને તેના અસ્તિત્વની જાણ નથી તેઓ પોતે તેને સમજી શકતા નથી કે બીજાને તેની સમજ આપી શકતા નથી.

માત્ર પરમાત્મા જ અસલ (વાસ્તવિક) છે. પરમાત્મા સત્ય છે. પરમાત્મા પ્રેમ છે. તે પ્રેમ છે સત્ય છે તેમ માની તેનું ધ્યાન ધરો. તમે ગમે તે સ્વરૂપે તેનું ધ્યાન ધરો તમે તેનો સાક્ષાત્કાર કરી શકશો. હંમેશા તેના ભક્તોનાં સંગે રહો. આ સત્સંગ દ્વારા વિવેક અને વૈરાગ્યનું સ્થાપન અને સંવર્ધન થશે. આ ઉત્સાહ અને બળ આપશે, અને તમને આંતરિક શાંતિ બક્ષશે. પછી તમારું મન પરમાત્મામાં વિલીન થઈ જશે.

સાચું બોલીને અને સદવર્તન કરીને તમે જે કંઈ કરો તેમાં તમને બક્ષવામાં આવેલ શક્તિ અને કુનેહ વાપરો, શરૂઆતમાં તમે આમાં નિષ્ફળ જશો અને દુ:ખ અને મુશ્કેલીઓનો સામનો કરશો, પણ છેવટે તમે ચોક્કસ સફળ થવાના જ છો અને વિજય અને દૈવી સુખ પ્રાપ્ત કરવાના જ છો.

અશાંતિનું કારણ અહંકાર :

માણસ પોતાનામાં અનેક વિધ સ્વાર્થી ટેવો અને વલણો સર્જે છે અને વિકસાવે છે અને પોતાને માટેના એક મહાન અસંતોષને ઊગાડે છે. આ બધા માટેનો આવેશ, સત્તાગ્રંથી, હકૂમત ભેગી કરવાનો લોભ, શાસન અને સત્તા - એવી વસ્તુઓ જે કદી શાશ્વત થવાની નથી તેમાંથી આવે છે. ખરેખર તો આ વસ્તુઓ સંતોષની કક્ષા સુધી પ્રાપ્ત કરવી માણસ માટે અશક્ય છે જે બધાનો માલિક છે તથા સર્વેશ્વર છે. તે સર્વ સત્તાધારી છે. કોઈક વ્યકિત એવો ફુલાઈ જઈ શકે કે તે બધી કળાઓમાં પારંગત બની ગયો છે કે બધા ધનનો માલિક બની ગયો છે કે તમામ વિદ્યા તેણે સંપાદન કરી લીધી છે, કે તેણે તમામ શાસ્ત્રોનો સંગ્રહ કરી લીધો છે, પણ આ બધું તેણે કોની પાસેથી પ્રાપ્ત કર્યું છે? તે સ્ત્રોત ખરેખર વધુ મહાન હોવો જોઇએ. તે કદાચ એવો પણ દાવો કરે કે તેણે આ બધું પોતાના પોતીકા પ્રયત્નોથી, પોતાની મહેનતથી, પોતાના કષ્ટથી મેળવ્યું છે, પણ કોઇક એને કોઇને કોઇ સ્વરૂપે આપે છે, આનો તો ઈનકાર ન કરી શકે, જે સોતમાંથી તમામ સત્તા, તમામ શક્તિ ઉદ્દભવે છે તે સર્વેશ્વર છે. તે સર્વસત્તાધિશની ઉપેક્ષા કરવી, પોતાની જાતને છેતરવી કે જે નાની સત્તા તેણે પ્રાપ્ત કરી છે તે પોતાની છે, આ ખરેખર, અહંકાર, ગુમાન, ઘમંડ છે.

જો કોઈ વ્યક્તિ ખરેખર સત્તાવાહક છે, તો તે સત્ય, દયા પ્રેમ, ધીરજ, ક્ષમા, કૃતજ્ઞતા જેવી ખાસિયતોથી પારખી શકાય છે. જ્યાં જ્યાં આ રહેલા હોય છે ત્યાં ત્યાં અહંકાર ટકી શકતો નથી તેને માટે ત્યાં જગ્યા હોતી નથી, માટે આમને મેળવી વિકસાવો.

આત્માની દીપ્તિ અહંકારથી ઢંકાઇ જાય છે. (અદ્રશ્ય બની જાય છે, માટે જ્યારે અહંકારનો નાશ કરવામાં આવે છે ત્યારે બધી તકલીફોનો અંત આવી જાય છે. તમામ અસંતોષ ગાયબ થઇ જાય છે અને દિવ્યાશિષ પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ કાલીમાથી સૂર્ય ઢંકાઇ જાય છે તેમ અહંકારની ભાવના શાશ્વત આશિષને સંતાડી દે છે. આંખો ઉઘાડી હોવા છતાં એક કાપડનો કકડો કે કાર્ડબોર્ડ દ્રષ્ટિને ઉપયોગી રીતે અને અસરકાક રીતે કામ કરતી બંધ કરી દે છે. તેજ રીતે સ્વાર્થીપણાનો પડદો માણસને ઈશ્વરના દર્શન કરતાં અટકાવી દે છે, જે ખરેખર તો તે બીજી બધી વસ્તુઓ કરતાં વધુ નજીક છે. કેટલાએ આકાંક્ષીઓએ (મુમુક્ષુઓએ) અને તપસ્વીઓએ કેટલાયે સાધકોએ અને સન્યાસીઓએ લાંબા વરસોના સંઘર્ષ અને ત્યાગથી જીતેલી શ્રેષ્ઠતા આ સ્વના લગાવથી સરી પડવા દીધી છે. કેમકે, ઈશ્વર પ્રાપ્તિનો પરમાનંદ વગરની શક્તિ ભોયરા વગરની દીવાલ જેવી છે. માત્ર પંડિતાઈ કશા કામની નથી. વેદો, ઉપનિષદો અને શાસ્ત્રો દૈનિક જીવનમાં આચરૈણમાં મૂકવાના સિદ્ધાંતો છે. ગમે તેટલું શબ્દ ધન હોય, ગમે તેટલી બૌધ્ધિક કક્ષા હોય, તે બધો પ્રચંડ બગાડ છે, વેદો ઉપનિષદો અને શાસ્ત્રોના બોધને પોતાના જીવનમાં લાવવા પોતે, "હું જાણું છું" ની લાગણી અટકાવવી પડશે, અને પોતાની આંખો ઉઘાડી અસલી સત્વને જોઇ તેના ઉપર આત્મચિંતન કરવું પડશે. પછી પોતે ચોક્કસ જ પરમાનંદ માણી શકશે.

પંચાંગ દર્શાવે કે ૧૦ એકમ વરસાદ પડશે પણ જો પંચાંગને દશ વાર વીંટાળી દેવામાં આવે અને નીચોવી નાંખવામાં આવે તો પણ તેમાંથી એક ટીપું વરસાદ પણ નહીં કાઢી શકાય. પંચાંગનો હેતુ વરસાદ આપવાનો નથી પણ વરસાદ અંગેની માહિતી અને તેની માત્રા જણાવવાની છે. તેના પાના ૧૦ એકમ વરસાદ ધરાવતાં નથી. વરસાદ તો ઉપર વાદળામાં હોય છે. તે જ રીતે શાસ્ત્રો પણ સિદ્ધાંતો, સુત્રો, નિયમો, વિનિયમો અને ફરજો અંગેની માહિતી આપી શકે છે. ઉપનિષદો શાસ્ત્રો અને વેદોની અદ્દભુત ખાસિયતો એ છે કે તેઓ શાંતિ અને મુક્તિ મેળવવાની પધ્ધતિઓ અંગે શિક્ષણ આપે છે. પણ તેઓ પરમાનંદના સત્વથી સિંચાયેલા નથી, જેથી કોઈ તેનાં મૂળપાઠનો રસકસ નિચોવીને કાઢી લઈ શકતા નથી કોઇએ તેમાં વર્ણવ્યા મુજબના દિશા અને ગંતવ્ય સ્થળોનો માર્ગ ખોળી કાઢવાનો રહે છે અને ત્યાં પહોચવાનું હોય છે. અલબત્ત, જો 'હું' - ની સભાનતા ઘમંડ ઉત્પન્ન કરશે' "હું બધું જાણું છું" તો પતન નિશ્ચિત છે, ભ્રમ મરણનું કારણ બને છે. આ ભયને પરેપુરો સમજી લેવામાં મુક્તિનું રહસ્ય રહેલું છે, જો આ ભયને ટાળવામાં ન આવે તો પુનઃજન્મ અનિવાર્ય છે.

આ બધું જાણ્યા પછી જો તમે આધ્યાત્મિકતાને આચરણમાં મૂકશો, તો દુનિયા અને તેની ચિંતાઓ તમને અસર કરી શકશે નહીં તમે આ સત્યથી ઘણે દૂર હશો તો તમે દુઃખ ભોગવશો અને શ્રમ અનુભવશો. બજારથી દૂર તમને અસંબદ્ધ અવાજ સંભળાશે પણ જેમ આપણે નજીક પહોંચીએ અને તેમાં ચાલીએ તો દરેક જણ વચ્ચે જે સોદાબાજી થાય છે તે જુદી જુદી સ્પષ્ટ રીતે સાંભળી શકીએ છીએ. તેજ રીતે, જ્યાં સુધી પરમાત્માની વાસ્તવિકતા ન જણાય ત્યાં સુધી તમે દુનિયાના ઘોંઘાટથી સ્તબ્ધ બની જાવ છો, પણ એકવાર તમે આધ્યાત્મિકતાના પ્રદેશમાં ઊંડાણમાં જાવ છો, દરેક વસ્તુ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે અને વાસ્તવિકતાનું જ્ઞાન તમારામાં જાગૃત થઈ જાય છે, ત્યાં સુધી તમે દલીલબાજી,

ઝઘડા અને પ્રદર્શનના ઝગમગાટીવાળા અલંકાર પ્રચૂરતામાં જકડાયેલા રહેશો.

ભક્તિ માર્ગ પર આકાંક્ષીઓ (મુમુક્ષુઓ) :

દરેક આકાંક્ષીએ (મુમુક્ષુએ) જે શાશ્વત ભક્તિ મારફતે મેળવવા માગે છે તેણે નીચેની ખાસીયતો પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ :-

તેણે આ દુનિયાના દુઃખો, ક્રૂરતાઓ અને જુઠાણાઓથી અળગા રહેવું જોઇએ અને સત્ય. ધર્મ, પ્રેમ અને શાંતિનું આચરણ કરવું જોઇએ. આ ખરેખર ભક્તિનો માર્ગ છે. જે લોકો ઈશ્વર સાથે જોડાવા માગે છે, જે લોકો આ દુનિયાનું કલ્યાણ ચાહે છે, તેમણે વખાણ અને બદનામી, પ્રશંસા અને ઉપહાસ, જાહોજલાલી અને અધોગતિ બંનેને નકામા જાણી તરછોડી દેવા જોઈએ, તેમણે હિંમતથી પોતાની જન્મજાત વાસ્તવિકતામાં અચળ શ્રદ્ધા રાખવી જોઇએ અને આધ્યાત્મિક ઉત્થાનમાં પોતાની જાતને સમર્પિત કરી દેવી જોઈએ. આલોચના અને દોષારોપણથી કોઈ બચી શકતું નથી. મહાપુરુષો કે અવતાર પણ નહીં પણ તેઓ ધમકીઓથી ઝૂકી જતા નથી. જે લોકો આલોચના કે પ્રશંસામાં સંડોવાય છે તે લોકો અસહ્ય તકલીફોમાંથી પસાર થયા પછી તેઓ મહાપુરૂષો કે અવતારના અસલી સ્વભાવનો અહેસાસ કરે છે અને પછી તેઓ પણ પ્રશંસા કરવા લાગી જાય છે, અજ્ઞાનની કમજોરી આ નિષ્ફળતાનું કારણ હોય છે. તેથી, આકાંક્ષીએ (મુમુક્ષુએ) આવા અજ્ઞાની અને ચંચળમનવાળી વ્યક્તિઓથી દૂર રહેવું જોઇએ અને તેમની સાથે ચર્ચા કરવાનું છોડી દેવું જોઇએ અને પોતે પવિત્ર પુસ્તકોમાં અને ઈશ્વર ભક્તોની સંગતિમાં ડૂબી જવું જોઇએ. પછી, સાક્ષાત્કારના અનુભવસભર થઇ અને અસલીયતના સંપર્કમાં આવ્યા પછી હિંમતવાન બની તેઓ ગમે તેની સોબત ભય વગર કરી છે અને પોતે જોયેલ સત્ય તરફ બીજાઓના મન વાળવા તેમણે પ્રયત્ન કરવા જોઇએ.

જે લોકો આત્મસાક્ષાત્કારનો માર્ગ ખેડવાના હોય અને સારાં કાર્યો કરવાના હોય, તેમને ત્રણ પ્રકારે માન્યતા આપી શકાય : (૧) પ્રયત્નો શરૂ કરવામાં જે લોકો તકલીફો, નુકશાનો અને મુશ્કેલીઓથી ખૂબ જ બી ગયા છે તેઓ સૌથી નીચ કે અધમ પ્રકારના છે. (2) તેઓ કે જેમણે નિરાશાઓ અંતરાયોથી હતાશ થઇને કે હારી જઇને અધવચ્ચેથી જ પ્રયત્નો છોડી દીધા તેઓ મધ્યમ કે મધ્યમ પ્રકારના છે. (૩) તેવા જેમણે હિંમત તથા શાંતિથી દ્રઢ રીતે પોતાના પંથને વળગી રહ્યા. મુસાફરીનો પ્રકાર ગમે તેવો હોય, રસ્તા ગમે તેટલા કઠણ હોય, તેઓ બેશક ઉચ્ચતમ પ્રકારના ઉત્તમ પ્રકારના હોય છે. આ દ્રઢતા, આ શ્રદ્ધા અને સાતત્ય ભક્તની ખાસિયત છે.

અસ્થાયી આનંદથી આકર્ષાઇ અને આ ભ્રામક દુનિયાના લગાવથી છેતરાઇને સંપૂર્ણ અને કાયમી સુખ મેળવવાના સાધનો સાથે અદલાબદલી ન કરો. તમારી આધ્યાત્મિક ફરજો સંપૂર્ણ ભક્તિથી ચાલુ રાખો. અડગતા અને શ્રદ્ધા વગર પરમાત્માને જાણી શકાય નહીં. માત્ર પ્રેમથી જ શ્રદ્ધા આવે શ્રદ્ધાથી જ જ્ઞાન આવે, માત્ર જ્ઞાનથી જ પ્રભુ ભક્તિ આવે પ્રભુ ભક્તિથી જ પરમાત્મા મેળવી શકાય.

તો પછી પ્રેમ શી રીતે કેળવી શકાય? તે બે રીતે કરી શકાય : (૧) હંમેશા બીજાઓના દોષો, તે ગમે તેટલા મોટા હોય, તે નજીવા તથા બિન મહત્વના જ છે તેમ ગણવું પોતાના દોષો ગમે તેટલા નજીવા અને બિન મહત્વના કેમ ન હોય તે પણ તેમને હંમેશાં મોટા ગણવા અને દુઃખી અને પશ્ચાતાપયુક્ત ગણવા. આ રીતે તમે મોટા દોષો અને ખામીઓ કરવાનું ટાળશો અને ક્ષમા અને ભાઈચારાના ગુણ વિકસાવશો. (૨) તમે પોતાની જાત માટે જે કંઈ કરો કે બીજાઓ સાથે જે કાંઇ કરો તે એ યાદ રાખીને કરો કે ભગવાન સર્વત્ર વિદ્યમાન છે. તે બધું જ જુએ છે, સાંભળે છે અને જાણે છે. તમે જે કંઇ બોલો તે એ યાદ રાખીને બોલો કે ભગવાન બધું સાંભળે છે. સત્ય અને અસત્યનો ભેદ પારખો અને માત્ર સત્ય જ બોલો. તમે જે કંઈ કરો તે ખરું અને ખોટું પારખીને કરો અને સાચું જ કરો ; દરેક ક્ષણે ઈશ્વર સર્વ સત્તાધારી છે તેમ માનીને પ્રયત્ન કરો. શરીર જીવનું મંદિર છે, માટે મંદિરમાં જે કંઈ બને છે તેનો સંબંધ જીવ સાથે રહે છે. તે જ રીતે જગત ઈશ્વરનું શરીર છે તેથી તેમાં જે કંઈ સારું કે નરસું બને છે તેનો સંબંધ ઈશ્વર સાથે રહે છે. જીવ અને શરીરના જાણેલા સત્ય ઉપરથી ઈશ્વર અને જગતનું ન જાણેલું સત્ય જાણો.

જેમની પાસે આ ત્રણ સાધનો છે તેઓ જીવ અને શિવ વચ્ચેનો સંબંધ (સગાઇ) દરેક જણ સમજી શકે છે : (૧) લગાવ અને ધિક્કારથી અકલંકિત થયેલું મન : (૨) અસત્યથી અપવિત્ર ન થયેલ વાણી : (૩) હિંસાથી અપવિત્ર ન થયેલું શરીર.

બાહ્ય પદાર્થોમાં શાંતિ અને આનંદ રહેલા નથી, તેઓ તમારામાં છે. પણ લોકો તેમની મુર્નાઈમાં, જે દુનિયામાંથી તેઓ આજ નહીં તો કાલે જતા રહેવાના છે તેવી પોતાના બહારની દુનિયામાં તેમને ખોજે છે. તેથી જલ્દીથી જાગો. દરેક વસ્તુનું હાર્દ, શાશ્વત, સત્યને જાણવા પ્રયત્ન કરો, પ્રેમ જ પોતે કાયમી છે તેનો અનુભવ કરો. દરેક વખત સત્ય સ્વીકારો અને બાકીનાને છોડો એવો વિવેક કેળવો. જ્યાં સુધી જેનામાં દુન્યવી ઇચ્છાઓ દ્રષ્ટિમાં હશે ત્યાં સુધી તે દુઃખથી છૂટકારો પામી શકશે નહીં.

મૂર્તિ પૂજા :

એવા ઘણા લોકો છે કે જે મૂર્તિપૂજા માટે વજૂદ વગરના વાંધાવચકા કાઢે છે ; પણ તેનો પાયો માણસની અતિસૂક્ષ્મ પ્રતિકૃતિમાં વિચારને જોવાની શક્તિ છે. માણસનો અનુભવ તેની તેજાબી કસોટી છે, તે તેની કાલ્પનિક માનસિક શક્તિ ઉપર આધાર રાખતી નથી. ઈશ્વરના વિરાટ સ્વરૂપમાં જ જોવા મળે છે તે ભેળસેળ વગરનું તથા જરાય ઓછું ન કરાયેલ, મૂર્તિ સ્વરૂપમાં પણ દેખાય છે. કાવ્યમાં ઉપમા, રૂપક વગેરે જે હેતુ પાર પાડે છે તે જ હેતુ મૂર્તિ પાર પાડે છે. તેઓ દાખલા આપે છે, વિસ્તાર કરે છે અને સ્પષ્ટ કરે છે.

વસ્તુઓના આકારથી નહીં પણ તેમની સાથે જે જાતનો સંબંધ સ્થપાય છે તેના દ્વારા આનંદ આવે છે. ગમે તે બાળક નહીં પણ પોતાનું બાળક માતાને સુખ આપે છે. તેવું જ દરેકનું અને દરેક વસ્તુઓનું છે. આ દુનિયાની દરેકે દરેક વસ્તુ સાથે જો કોઈ સંબંધ સ્થાપે, તે ઈશ્વર પ્રેમ જ, કેટલો બધો

જોરદાર પ્રેમ અનુભવાય ! માત્ર જે લોકોએ અનુભવ કર્યો છે તે જ જાણે.

અભ્યાસ :

વેદો અને પુરાણો વાંચવા અને સાંભળવા યોગ્ય છે. ભગવાનનું નામ પણ લલકારવા જેવું અને ધ્યાનથી સાંભળવાનું છે. કેટલાક દર્દી માટે માત્ર ઉપરથી ચોપડવા જ દવા લખી આપવામાં આવે છે. જ્યારે કેટલાક માટે ખાવાની દવા લખી આપવામાં આવે છે. પણ દુન્યવી દુ:ખ ભવયોગનું - જન્મ મરણના ચક્ર - માટે શ્રવણ અને કીર્તન અને બીજી દવાઓ - આંતરિક તથા બાહ્ય ઉપયોગ માટે લખી આપવામાં આવે છે. તમારે ભગવાનનું નામ બોલવા તથા સાંભળવાનું રહેશે. આકાંક્ષી (મુમુક્ષ) કદાચ ભગવાન, ગુરૂ અને ભક્તોની કૃપા મેળવશે. પણ જો તે પોતાના અંતર આત્મા પોતાના અંત : કરણની કૃપા નહીં મેળવે તો આ બધી કૃપા ફોગટ થશે. આ કૃપા વગર તે બધી કૃપાઓ કોઈ હિસાબની નથી, તે મરણોત્તરની શાશ્વત યાતનામાં સપડાશે.

ભગવાનની કૃપા મેળવવી સહેલી નથી. હું પણાની લાગણી, અહંકાર જે ' હું કર્તા છું ' તમારાથી કહેવડાવે છે, તેને હૃદયમાંથી મૂળ સહિત ઉખેડી નાંખવી પડશે. દરેક જણ તે વિદ્વાન હોય કે નિરક્ષર, તેને ઈશ્વરને ઓળખવાનો પ્રચંડ તલસાટ હોવો જોઇએ. ભગવાનને પોતાના બધા બાળકો પ્રત્યે સરખો પ્રેમ હોય છે, કેમકે પ્રકાશવું એ પ્રકાશનો સ્વભાવ છે. તે પ્રકાશનો ઉપયોગ કરીને કેટલાક લોકો સારા પુસ્તકો વાંચી શકે છે અને વળી બીજા કેટલાક પોતાના દૈનિક કાર્યો કરી શકે છે, તે ગમે તે હોય, તેજ રીતે, ભગવાનનું નામ સ્મરણ કરીને કોઇક ઇશ્વરના સાક્ષાત્કારમાં પ્રગતિ કરી શકે છે, બીજાઓ વળી દુષ્ટ કાર્યો કરી શકે છે !

આ બધું તમે પ્રકાશનો કેવો ઉપયોગ કરો છો, તેની ઉપર આધાર રાખે છે. પણ ભગવાનનું નામ નિષ્કલંક છે હંમેશા અને સદાકાળ માટે.

સનાતન વિદ્યાની જરૂર :

શું માણસોએ અસંખ્ય કળાઓ, કૌશલ્યો અને વિજ્ઞાનોમાં જાતે તાલીમ નથી લીધી? શું તેમણે અસંખ્ય મશીનો નથી વિકસાવ્યાં? શું તેમણે વિશાળ ટનબંધી જ્ઞાન નથી એકઠું કર્યું? તેમ છતાંય માણસે મનની શાંતિ પ્રાપ્ત નથી કરી કે જે સુખ માટે કેટલી બધી જરૂરી છે, તેને બદલે, જેમ જેમ દિવસ પસાર થતો જાય છે, તેમ તેમ આ વિદ્યા માણસને વધારે ને વધારે ઊંડા પાણીમાં ખેંચી જઇ રહી છે અને શાંતિ તેની જગ્યાએથી વધારે પાછળને પાછળ જતી રહી છે.

તેનું કારણ આ રીતે જણાવી શકાય છે. આ કળાઓ અને વિજ્ઞાનનું મૂલ્ય માત્ર કામ ચલાઉ છે, આ મશીનો માત્ર સાંસારિક આરામ પૂરાં પાડે છે. આ જ્ઞાનમાત્ર અસ્થાયી છે અને નાશવંત વસ્તુઓ

માટેનું જ છે. આ વિદ્યા એક વ્યક્તિને આ સૃષ્ટિના છેક અંદરનું રહસ્ય જણાવતી નથી. એક રહસ્ય એવું છે જે જણાઈ જાય તો બધાં જ રહસ્યો છતાં થઈ જાય જો તે પ્રશ્ન ઉકેલાઇ જાય તો બધા પ્રશ્નો ઉકેલાઇ જાય. એક ગાંઠ છે, જો તે ઉકેલાઇ જાય તો બધી ગાંઠો ઢીલી થઈ જાય. એક એવું વિજ્ઞાન છે, જો તેની ઉપર પ્રભુત્વ મેળવી લેવાય તો બધા ઉપર પ્રભુત્વ મેળવી શકાય તે વિજ્ઞાન છે સનાતન વિદ્યા.

જો કોઇ ઝાડનો નાશ કરવો હોય, તો તેનું મુખ્ય મૂળ કાપવાનું હોય છે, તેના એક પછી એક પાંદડા કાપીને તેને મારવાનો કોઈ અર્થ નથી. તેમ કરવામાં ખૂબ જ લાંબો સમય જતો રહે છે. ઉપરાંત તેનાથી કામ થશે નહીં. પ્રાચીન વૈદિક આર્ષદ્રષ્ટાઓ આ વિદ્યા જાણતા હતા. પણ, પણ હિંદુસ્તાનીઓને તેમના પોતાના સગાંસંબંધી છે તેમ કહેતા શરમ આવે છે, તેમણે ભગવાનને પહેલા સાધુ પ્રયત્નોથી જોયા અને તેમની કૃપા મેળવી. તેમણે હિંમતથી જે શોધખોળ કરેલી તે વિજ્ઞાન પ્રકટ કર્યું છે. બીજા દેશોના પ્રાપ્ત કર્તાઓએ તે પુસ્તકોનું પરિશીલન કર્યું અને કહ્યું કે ભારતીઓએ દુનિયા માટે કેડી કંડારી છે. આ બહુ જાણીતી વાત છે. દીવો ઉજાળે છે પણ પગના તળિયે અંધારું કુંડાળું હોય છે. ભારત તે દોલતને જાણતું નથી કે તેની પરવા કરતું નથી. શું આપણે આને ભાગ્યના ખેલને હવાલે કરીને શાંત બેસી રહીશું?

પ્રાચીન યુગોમાં ભારતીઓ પોતાના દૈનિક કર્મકાંડ પવિત્ર જગ્યામાં પવિત્રતાથી ઘેરાયેલી હોય, તેમાં પોતે બેસીને અભ્યાસમાં ડૂબી જઈને વેદ અને ઉપનિષદોની શિખામણો આચરણોમાં મુકતા. ઉપરાંત, બીજાઓને માર્ગદર્શન આપવાના હેતુથી અને પોતાની ચેતનામાં ફરી અનુભવવા પોતપોતાના અનુભવોને નોંધી રાખતા હતા. પણ, તેમના પુત્રો અને પ્રપુત્રોએ તે પુસ્તકો વેદી ઉપર મુકી લીધા અને તેમનું પૂજન કરતા. લાપરવાઈએ તેમને ધૂળધાણી કરી નાખ્યાં છે. તાડનાં વૃક્ષોનાં પાંદડાં છુટા પડી ગયા છે અને ઉંદરો તેમને ખાઈ ગયા છે. પણ, પશ્ચિમના ઉત્સુક વિદ્યાર્થીઓએ આ ધૂળધાણી થયેલામાંથી, એમ જાણીને કે જ્ઞાનના ન સરખાવી શકાય તેવા સ્તોત્રો અને ડહાપણના અમૂલ્ય મોતીઓ આ છે, તેમણે પોતાના માથા ઉપર ગૌરવભેર ઉઠાવી લીધા અને ભારત ખંડની મૂલ્યવાન ભેટ તરીકે પોતાના અને પોતાના બાળકો માટે તેઓ દરિયાપાર તેમને, આંખોમાં આનંદ અને પોતાના હ્રદયમાં આભારવશતાની લાગણી સાથે ઉપાડીને લઈ ગયા.

હવે હું ભારતના બાળકો શું કરી રહ્યા છે તે ઉજાગર કરીશ. તેઓ ન તો તેમના પાના ઉઘાડે છે, ન તો તેમાં શું લખેલું છે તેની પરવા કરે છે અને ન તો તેની સાથે પોતાને કશી લેવા દેવા છે તેવી લાગણી અનુભવે છે. માત્ર લાખોમાંથી એકાદ તેને વાંચે છે. પણ તેને પણ કોઈ ચક્રમ છે મુર્ખ છે તેમ કહી હસી કાઢવામાં આવે છે. પુસ્તકોને પણ હસી કાઢવામાં આવે છે. જાણે તે જકાણાનો જથ્થો ન હોય કે દંતકથાઓ ન હોય અને તેઓ પુસ્તકો અને લેખકોની ઐતિહાસિકતા અંગે દલીલ કરે છે, તેઓ સંસ્કૃત ભાષાને એમ કહીને બરતરફ કરે છે, કે તે ભણવામાં "ઘણી જ કઠણ" છે, અને બીજા દેશોથી આવેલાઓને મૂલ્યવાન ખજાનો આપી દે છે. કેટલું દુ:ખદ દ્રશ્ય આ છે? જો તેમણે પોતાની માતૃભાષાનો પણ કાળજીપૂર્વક અભ્યાસ કર્યો હોત તો તેમને થોડુંક તો નુકસાનનો બદલો મળ્યો હોત, પણ આટલું પણ તેઓ કરતા નથી, આ તો બધે લાપરવાઈ જ છે.

ના, હું દુન્યવી સુખની નીંદા નથી કરતો જ્યારે લોકો સુખી હોય છે ત્યારે મને આનંદ થાય છે. પણ મહેરબાની કરીને એમ ન માની લેશો કે આ સુખ શાશ્વત છે. હું ઇચ્છું છું કે આ સાંસારિક સુખ મેળવવા તમે બધી જ કળાઓ અને વિજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરો પણ બધા લોકો એ યાદ રાખે કે આ સુખ કાયમી નથી.

કાયમી સુખ માત્ર એક જ વિદ્યાથી પ્રાપ્ત કરી શકાય છે તે વિદ્યા છે ઉપનિષદ વિદ્યા. તે ઈશ્વરના સાક્ષાત્કારની વિદ્યા છે. તે ઋષિઓનું શિક્ષણ છે. માત્ર તે જ માણસોને બચાવી શકે છે અને શાંતિ બક્ષી શકે છે તેનાથી ઉચું કશું જ નથી આ એક નિર્વિવાદ વસ્તુ છે. તમારા સુખ દુ:ખ ગમે તે હોય, જીવિકા માટે તમે ગમે તે વિષયો ઉપર વિશેષજ્ઞતા મેળવેલી હોય બ્રહ્મવિદ્યા ઉપર તમારી દ્રષ્ટિ દ્રઢતાથી સ્થિર કરો જો માત્ર બુદ્ધિમત્તાને જ તીક્ષ્ણ કરવામાં આવી હશે, સદગુણોના વિકાસ અને આચરણ વગર અને મસ્તિસ્કમાં માત્ર માહિતી જ ભેગી કરવામાં આવી હશે તો દુનિયા પ્રગતિ નહીં કરી શકે અને તેનું કલ્યાણ ભયમાં હશે.

પણ હવે સદગુણોમાંથી લોકો શ્રદ્ધા ગુમાવતાં જતાં લાગે છે, કારણ કે શિક્ષણ વ્યવસ્થામાં અધ્યાત્મિક શિક્ષણ કે તાલીમને કોઈ સ્થાન આપવામાં આવતું નથી. સાચુ શિક્ષણ મસ્તિસ્કમાં ભારોભાર કચરોપૂંજો ભરી દેવામાં સમાયેલ નથી. માત્ર તે જ શિક્ષણ લાભદાયક છે, કે જે બધા જ સદગુણોને વિકાસ પામવા પૂર્ણ તકો આપે છે અને જે માણસને અજોડ બનાવે છે.

વસ્તુ નિષ્ઠ જગત વાસ્તવિક નથી :

ખરેખર, માણસો પડછાયાને જુએ છે અને વસ્તુ માની લે છે. તેઓ લંબાઈ, પહોળાઈ, ઊંચાઈ અને જાડાઈ (કદ) જુએ છે અને પોતાની સામે વસ્તુ છે તેવા નિર્ણય ઉપર કુદી પડે છે. તેઓ શ્રેણીબદ્ધ સંવેદનાઓ અને યાદદાસ્તો અનુભવે છે અને તે બધાને જોડીને તેઓ એવા નિર્ણય ઉપર આવે છે કે કેટલીક વસ્તુઓ તેમને પેદા કરે છે. દેખાવને વાસ્તવિકતા માની લેવાની આ ભૂલને જ્ઞાન એવું ખોટું નામ અપાયેલું છે. તે જ્ઞાન કેવી રીતે હોઈ શકે? શું કોઈ વ્યક્તિ પડછાયો 'તે' હોઈ શકે? જો પડછાયાને "તે" ગણી લેવામાં આવે તો શું આપણે તેને જ્ઞાન કહીશું? - બધા જ જ્ઞાનનો સ્વભાવ હમણાં આવો જ છે જે કંઇકનો પદાર્થ તરીકે બોધ થાય છે તે વાસ્તવિક છે જ નહીં તેની વાસ્તવિકતા સમજણપૂર્વકની નથી.

અદ્વૈતવાદીઓ "અહમ્ બ્રહ્માસ્મિ" માં માને છે, "હું બ્રહ્મ છું" આવી દ્રઢ ખાતરી તેણે કેવી રીતે મેળવી? તે આવું શા માટે જણાવે છે? તેને પૂછો અને જવાબ છે : "શ્રુતિ તેવું જાહેર કરે છે." ગુરૂએ તે પ્રમાણે શીખવ્યું છે." જો તે વ્યક્તિ આ ત્રણ શબ્દો અહમ્, બ્રહ્મ અને અસ્મિનો સ્વામિ છે તો શું તેણે બ્રહ્મ માટે ઐક્ય સ્થાપ્યું છે? ના, અસંખ્ય જન્મોના અવિરત પ્રયત્નો, પવિત્ર ગ્રંથોએ દર્શાવેલ ફરજોની વફાદારી પૂર્વકની બજામણી, - મનને શું શું કરે છે, આવા મનમાં ભક્તિના બી ફૂટે છે અને જ્યારે જ્ઞાન કાળજીથી તેમની માવજત કરવામાં આવે છે ત્યારે ફૂલો હોરે છે, ફળો દેખા દે છે અને પાકે છે અને સોડમ તથા મીઠાશથી ભરાય છે. જ્યારે ફળ ખાવામાં આવે છે ત્યારે માણસ પરમ કે જે બધી જ

વસ્તુઓનો અને બધા ધર્મોને અને જે શાશ્વત રીતે હાજર છે અને જે જાગ્રત દૈવીસુખથી ભરેલું છે તેને પાર કરી જાય છે.

એક વ્યકિત 'અહમ્ બ્રહ્માસ્મિ' સૂત્રની સારી રીતે વ્યાખ્યા કરી શક્તો હોય, વ્યુત્પત્તિશાસ્ત્રની દ્રષ્ટિએ તે સાચું પણ હોય પરંતુ જો તે" દુનિયાથી" અજ્ઞાન હોય" હું" થી અવગત ન હોય અને" બ્રહ્મ" અંગે સંપૂર્ણ રીતે અંધારામાં હોય - તો શું તે જ્ઞાનીનો ભાગ્યે જ મળતો આનંદ ચાખી શકે ખરો? શબ્દો અને તેમના અર્થ ઉપરનાં પ્રભુત્વનું મહત્વ નથી હોતું પણ જાગૃતિ, અનુભવ - ની ગણના થાય છે - આ મૂળ બાબત છે.

માટી જ વાસ્તવિક છે. માટી અંગેની અજ્ઞાનતાથી માટલાની સભાનતા જન્મે છે માટી જ, આધાર છે - માટલાનો પદાર્થ છે. માટી વગર માટલાનું અસ્તિત્વ કેવી રીતે હોઈ શકે? કારણ વગર કાર્ય (પરિણામ) શી રીતે સંભવી શકે? માત્ર અજ્ઞાનીને જ દુનિયા વિવિધતાભરી દેખાય છે. જ્ઞાનીને માત્ર બ્રહ્મ જ બ્રહ્મ કે જેની ઉપર બધું જ લાદી દેવામાં આવ્યું છે. અસ્તિત્વ ધરાવે છે માત્ર આત્મા જ તેના દ્વારા ઓળખાય છે. બીજું કશું જ નથી. તે અરૈતિક અનુભવ છે.

જો જગત અસલી (વાસ્તવિક) હોય, તો તે સ્વપ્ન વિહોણી ગાઢ નીદ્રામાં પણ તેનો બોધ થવો જોઇએ, પરંતુ આપણે તેનાથી બિલકુલ સભાન નથી તેથી આ દ્રશ્યમાન જગત સ્વપ્નિક જગત જેટલું જ અવાસ્તવિક છે. જેવી રીતે ભ્રમ દ્વારા એક દોરડાને સાપ માની લેવામાં આવે છે, તેવી જ રીતે દુનિયાને પણ બ્રહ્મ માની લેવામાં આવે છે. સાપ અને દોરડું બંને એક જ સમયે દેખાતા નથી આખું દોરડું જ સાપ છે. તે જ રીતે બ્રહ્મ પણ આખી દુનિયા છે - નામ અને સ્વરૂપનું વિશાળ વૈવિધ્ય. પરંતુ આ કાલ્પનિક વૈચારિક વિવિધતા મૂળભૂત રીતે ખોટી છે. - માત્ર બ્રહ્મ જ સત્ય છે.

તાડીથી ભરેલ માટલામાં આકાશનું પ્રતિબિંબ દેખાતુ હશે પણ તાડી તેને અશુદ્ધ કરતી નથી. તેવી જ રીતે આ શરીરના વાહનમાં આત્મા શુદ્ધ (પવિત્ર) અને શિસ્ત બદ્ધ રીતે રહે છે. ખરાબ કે સારા કર્મોનું ફળ વાહન (શરીર) ને લાગે છે, આત્મા - દ્રષ્ટાને (માહ્યલાને) નહીં.

જ્યારે આવા જ્ઞાનનો ઉદય થાય છે ત્યારે આગામી, સંચિત, પ્રારબ્ધ - આ ત્રણ પ્રકારના કર્મોના ત્રણ પડછાયા તેની સામેથી નાસી જાય છે. હા, પ્રારબ્ધ કર્મને જીતી શકાય છે કારણ કે ઈશ્વરની ઇચ્છા સર્વશક્તિમાન છે અને સર્વજ્ઞ છે, તેને કોઈ સીમા નથી કે અપવાદ નથી, જ્યારે સાધના દ્વારા તમે ભગવાનના સંકલ્પને જીતી લો છો, ત્યારે તમે તે સંકલ્પ દ્વારા પ્રારબ્ધ ઉપર પણ વિજય પ્રાપ્ત કરી શકો છો. ગમે તે પ્રાપ્તાંકથી નાહિંમત ના થશો. આ જગતમાં તન તોડ પરિશ્રમ અસ્થાઈ અને ભ્રામક છે. આ મહાન સત્ય ઉપર તમારું મન દ્રઢતાથી સ્થિર કરો અને બહાદુરી પૂર્વક સાધનાને માર્ગે ભકિતથી સાધના પ્રત્યે પ્રયાણ કરો.

જીવન સંસ્કારો ઉપર આધારિત એક પ્રવાસ છે :

માણસો ઘણી પ્રવૃતિઓમાં ડૂબેલા હોય છે અને તેઓ જુદા જુદા પ્રકારની જવાબદારીઓમાં ગુંથાયેલા હોય છે. આ ઘણી જાણીતી સત્ય વાત છે. તે સંખ્યામાં એટલી બધી હોય છે કે કેટલીક વખત ઘડીભર એમ લાગે કે ચોવીસ કલાકનો ફલક તેના એક દિવસની પ્રવૃત્તિઓ માટે ઘણો જ નાનો છે. પીવાની, ખાવાની, વાંચવાની, ચાલવાની, બેસવાની અને એ સિવાયની સ્વપ્નો જોવાની, ધિક્કારવાની, પ્રશંસા કરવાની, રડવાની, હસવાની, લુછવા - ઝાટકવાની, આશા કરવાની - બધા જ પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ અંત વગર ચાલ્યા જ કરતી હોય છે. તેઓ જિંદગીના સમયગાળાને ભરી દે છે. આ બધી પ્રવૃત્તિઓ મન સાથે જોડાયેલી હોય છે. આ જિંદગીને સંસ્કારોનો સંગ્રહ માત્ર બનાવી દે છે, જેનો પ્રભાવ ચારિત્ર અને વ્યક્તિત્વ ઉપર પડે છે.

પ્રવૃત્તિઓ બે પ્રકારની હોય છે ખરાબ અને સારી. આ બંનેની જીવન પરની અસરોનો વિચાર કરવાનો હોય છે. તે કુમળા શરીરના કાર્યો તે બાળકના સ્લેટ ઉપર લખાણની જેમ ભૂંસાઈ જાય છે. જ્યારે માણસના પોતાની કિશોરાવસ્થાના બનાવો ભૂલી જવાપાત્ર હોય તો પછી પાછલી જિંદગીના બનાવોને સ્મૃતિમાં શી રીતે સંગ્રહી શકાય? આ મુદ્દાને બાજુએ રાખીને એવું અનુમાન કરવું કે માત્ર એવા જ બનાવો કે જે યાદ રહ્યા છે તે જ બન્યા છે કે તેમણે ચારિત્ર્યનું ઘડતર કર્યું છે. તે કૃત્યો અને પ્રવૃત્તિઓ કે જે ઘટી છે અને જે ત્યાર પછીની ઘટનાઓની ભૂલામણીમાં પાછળ ધકેલી દેવામાં આવી છે, તેમણે મન ઉપર પરિણામોની છાપ રહેવા દીધી છે શેષ ત્યાં છે. રાત્રે ઊંઘવા જતાં પહેલા તમે આખા દિવસમાં બનેલ તમામ મહત્વના કે બિનમહત્વના નાના મોટા બનાવો યાદદાસ્તમાં પાછા બોલાવો છો. ત્યારે તે બધા યાદ આવતા નથી. માત્ર જે અંદર ઊંડાણમાં દ્રઢ થઈ ગયેલા સંસ્મરણો હોય છે. તે જ યાદ કરી શકાય છે.

જે માત્ર એક જ દિવસના બનાવોની આવી પરિસ્થિતિ હોય કે જે આપણા દુ:ખ કે હર્ષ સાથે સંકળાયેલા નથી તથા બનાવોને આપણે ભૂલી જતા હોઈએ છીએ તો ગયા અઠવાડિયાનું કે ગયા મહિનાનું શું કહી શકાય? માત્ર મુખ્ય બનાવો જ સ્પષ્ટ રીતે અંકિત થયેલા હોય છે. બાકીના ધૂંધળા યાદ આવે છે, ખસી જતા હોય છે અને અદ્રશ્ય થઈ જાય છે. આ થોડાક સંસ્કારો છે.

અસંખ્ય કૃત્યો કરીને, વિશાળ અનુભવ અને જ્ઞાન મેળવીને, વિશાળ અને વિવિધ પ્રકારના પાઠો ભણીને, માણસ પોતાની પૂંજી તરીકે તેમાંથી માત્ર ચાર કે પાંચ જ રાખી શકે છે કે જે મજબૂત તથા ઊંડા જીવનોપયોગી હોય છે.

જીવન વ્યાપારમાં રચ્યા પચ્યાં રહીને માણસ માત્ર સંસ્કારોની કમાણી જ મેળવે છે :

વેપારી સપ્તાહાન્ત, માસાને કે વર્ષાન્ત જમા ઉધાર ગણીને સરવૈયું કાઢે છે - એક આંકડો લાવવા પોતાની કમાણી - તેજ રીતે જીવનનાં વ્યાપારમાં પણ દરેક વસ્તુનો અંત કંઈક ચોખ્ખી આવકમાં આવે

છે - બધા જ આપવા લેવાનો અંત આવી જાય છે. જીવનને અંતે માત્ર નાની માત્રા સ્મૃતિમાં આવે છે, એવા અનુભવો જે છેલ્લા શ્વાસ સુધી ટકી રહે છે. બે કે ત્રણ કે જે ચેતના સાથે જામી ગયા હોય છે, જ્યારે જીવનમાં જે કંઈ બની ગયું બધું યાદ કરીએ છીએ ત્યારે આ સાચા ટેકેલા અને અસલી જ યાદ આવે છે.

આનો અર્થ એવો નથી કે બીજા બધાં કૃત્યો અને બીજા બધા અનુભવો નકામા જ ગયા, ભૂલી જવાનો અર્થ થાય છે કે તેમનું કામ પૂરું થયું છે અને તેમનું મૂલ્ય અંકાઈ ગયું છે.

જ્યારે હજારો રૂપિયાનો વ્યાપાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે જો થોડાક હજારોનું નુકસાન સહન કરવામાં આવે છે, તો હૃદય ઠરી જાય છે, જ્યારે થોડાક હજારની કમાણી થાય છે, ત્યારે હૃદય આનંદથી નાચી ઊઠે છે. જીવનના વ્યાપારની આવી કહાણી છે. જો મરણને ટાંકણે કોઈ બોલવા મથે છે, તેનો અર્થ એ થાય છે કે આખી જિંદગી દરમ્યાન જીભનું પ્રભુત્વ રહેલું હતું. જો મરણને ટાંકણે સ્ત્રી બાળકને યાદ કરે છે અને તેને લાડ લડાવે છે, તો વાત્સલ્ય સભર સંસ્કારોનું જીવનમાં પ્રભુત્વ હતું. આ સાબિત કરે છે કે બીજા બધા અનુભવો વિસ્મૃતિમાં ધકેલાઈ ગયા છે.

આમ જીવનના સંસ્કારોમાંથી, એક કે બીજા કરતાં વધુ શક્તિશાળી, છેલ્લે સુધી દેખા દે છે, આવી છે જિંદગી, એમ શીખવાનું છે. જિંદગીની છેલ્લી ક્ષણે જે સ્મૃતિમાં આવે છે તે જ આખી જિંદગીનું તથા મહેનતનું ચોખ્ખું પરિણામ છે. તેથી આખી જિંદગીના પ્રવાહને તમે જેને જિંદગીની છેલ્લી ક્ષણોમાં શ્રેષ્ઠ સમજતા હો તે પ્રાપ્ત કરવા માટે જિંદગીના સમગ્ર પ્રવાહને તે પ્રાપ્ત કરવા તરફ વાળો. તમારું ધ્યાન તેની ઉપર રાત અને દિવસ કેન્દ્રિત કરો. આવતે જન્મારે આ વખતે મરણક્ષણે જે લાગણીઓનું પ્રભુત્વ હોય છે તે આવતા જન્મારે મોટા બળ તરીકે કામ કરે છે. આ સત્ય માણસને આ જિંદગીની મુસાફરીમાં માર્ગદર્શન આપવું જોઈએ આ સત્યે આ વખતની જિંદગીમાં પણ માર્ગદર્શન આપવું જોઈએ કેમકે, સંસ્કારો જ આ જીવનના તથા આ પછીના જીવન માટેની મૂડી છે.

માટે આવતી કાલથી સ્મૃતિ ચક્ષુ સમક્ષ મૃત્યુ કે જે ચોક્કસ જ છે તેની ઉપર દ્રષ્ટિ રાખો અને તમારી જાતને બધા માટેની શુભકામનાઓ સહ સત્યને ચુસ્ત રીતે વળગી રહીને, હંમેશાં સારા માણસોની સંગાથે રહો. હંમેશાં ઈશ્વર ઉપર જ મન દ્રઢ કરીને તમારા મનને જીવન યાત્રામાં પ્રવૃત્ત કરી દો. ખરાબ કૃત્યોને ટાળીને, ધૃણાપાત્ર અને નુકસાન કારક વિચારોથી દૂર રહીને અને દુનિયા સાથે માયા ન રાખીને જીવો. જો તમે આ રીતે જીવશો તો તમારી અંતીમ ક્ષણ શુદ્ધ મધુર અને આશીર્વાદ પ્રાપ્ત હશે આવી સમાધિની અવસ્થા (પરિપૂર્ણતા) સુરક્ષિત કરવા માટે આખી જિંદગી દરમ્યાનના શિસ્તબદ્ધ પ્રયત્નો જરૂરી છે. મનને સારા સંસ્કારો તરફ વાળવાની જરૂર છે. દરેક જણ પોતાની જાતને સખ્તાઈથી તપાસે, પોતાની ખામીઓને નક્કી કરે અને તેમને દુરસ્ત કરવા મથે. જ્યારે માણસ પોતાની ખામીઓને સમજે તથા તેમને ઉજાગર કરે, તે પોતાના નવા જન્મ સમાન છે. તે પછી નવી શરૂઆત નવી કિશોરાવસ્થાથી કરે છે. આ જાગૃતિની સાચી ક્ષણ છે.

જિંદગીનો શાશ્વત રીતે છુપાઈને મૃત્યુ દ્વારા પીછો કરાય છે (શિકાર કરાય છે, છતાં મનુષ્ય" મૃત્યુ" શબ્દનો ઉચ્ચાર સહન કરી શકતો નથી તે શબ્દ સાંભળવો પણ અપશુકનિયાળ ગણાય છે જો કે તે શબ્દ ગમે તેટલો અસહનશીલ હોય, દરેક જીવંત વસ્તુ ક્ષણે ક્ષણે તે બનાવની નજીક આગળ ધપતી જાય છે. મુસાફરીનો ઈરાદો કરો અને તે માટેની ટિકિટ ખરીદીને જો તમે ટ્રેનમાં દાખલ થાવ. પછી તમે તેમાં શાંત બેસી રહો કે આડા પડો કે વાંચો કે ધ્યાન ધરો, ગાડી તમને ફરજિયાત રીતે ગંતવ્યસ્થાને લઈ જાય છે, તેજ રીતે, જીવંત વસ્તુને જન્મ સમયે એક મૃત્યુની ટિકિટ મળી જાય છે અને તે યાત્રાએ આવે છે તેથી તમારા ગમે તે લડાઈના અને સંરક્ષણના સાધનો સાવધાનીઓ હોય, કોઇને કોઇ દિવસે તે જગ્યાએ પહોંચવાનું જ છે. બીજું ગમે તે અચોક્કસ હોય, મૃત્યુ ચોક્કસ જ છે નિયમ બદલવાનું અશક્ય જ છે.

માણસે આંખ, કાન અને જીભને સતત નાવિન્યનું શિક્ષણ આપ્યું છે. હવે તેને વિરોધી વૃત્તિઓનું શિક્ષણ આપવાનું છે. મનને સારા તરફ વાળવાનું છે. દરેક મિનિટની પ્રવૃત્તિઓનો ઉદ્દેશ્ય તપાસવાનો છે. આવી દરેક પ્રવૃત્તિ ટાંકણાનો પ્રહાર છે, જેના દ્વારા ખેડકરૂપી માનવ વ્યક્તિત્વને આકાર અપાઈ રહ્યો છે. એક ખોટો પ્રહાર ખડકને કુરૂપ બનાવી શકે છે તેથી નાનામાં નાની કૃતિ પણ ખૂબ જ કાળજી અને ભક્તિથી થવી જોઈએ.

ડૂબતા માણસને તણખલાનો પણ આધાર હોય છે. તે જ રીતે, સંસાર સાગરમાં લડત ચલાવતા માણસ માટે કોઈક મોઢે બે એક સારા શબ્દો બોલાયેલા હોય તો તે પણ મહત્વ ધરાવતી સારી મદદ બની જાય છે સારા કાર્યો કદી નિષ્ફળ જતાં નથી, ખરાબ કામો પણ એળે જતાં નથી કેમકે તેમને પણ પોતાનું એક પરિણામ હોય છે, તેથી ખરાબ પ્રવૃત્તિઓની નાનકડી લસરકીને પણ ટાળો. કાનને ઇશ્વરની વાતો (વચનો) અને દૈવી કૃત્યોની વાર્તાઓથી ભરી દો તેમને નિંદા સાંભળવા ન દેશો જીભને સારા અને માયાળુ તથા સાચાં શબ્દો સાંભળવા દો તે તમને હંમેશાં ઇશ્વરની યાદ દેવડાવે તેવું કરો, આવા સતત પ્રયત્નો તેમને વિજય અપાવશે. આવા પવિત્ર સંસ્કારો કમાવવાથી જ તમે ઉચ્ચવિચારો અને લાગણીઓનો પ્રવાહ અવિરતપણે વહેતા જાળવી રાખી શકશો.

સારાં કાર્યો કરવામાં હાથનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. અંતરમાં પરમાત્માનું નામ રાખો અને સ્વધર્મનું આચરણ બહાર રાખો. હાથને સેવાકાર્યોમાં રત રાખી તમારા મનને ભલે આ બધામાં તલ્લીન રહેવા દો. તેમાં કશું નુકસાન નથી. જ્યારે પર્વતની ટોચ ઉપર વરસાદ પડે છે અને પાણી બાજુએથી વહી જાય છે ત્યારે તેમાંથી કોઈ નદી બનતી નથી, છતાં જ્યારે પાણી એક જ દિશામાં વહે છે ત્યારે પ્રથમ ઝરો, પછી ઝરણું, પછી ધોધ અને છેલ્લે રેલથી ગાંડી બનેલી નદી બને છે અને વરસાદ દરિયાને મળે છે, ચાર દિશાઓમાં વહેતું પાણી વહીને અદ્રશ્ય થઈ જાય છે. સંસ્કારો આ જાતના હોય છે. જો તેઓ માત્ર આવે છે અને ચાલી જાય છે આજે આ તરફ અને આવતી કાલે તે તરફ, તો તે શા કામના છે? સારા સંસ્કારોના પવિત્ર ઝરણાએ પવિત્ર વિચારો પૂર્ણરીતે અને ગંભીરતાથી પવિત્ર વિચારોના ખેતરોમાંથી વહેવું જોઇએ અને છેલ્લે મૃત્યુ ક્ષણે મહાન દૈવી કૃપાથી દરિયાને વશ થઈ જવું જોઇએ. આવા ધ્યેયને

જે પ્રાપ્ત કરે છે તે ખરેખર આદરણીય છે.

એક પથ્થર ભાંગવામાં હથોડાના વીશે ઘા કદાચ સફળ ન થાય, એકવીસમો ઘા તેને ભાંગી નાંખે પણ શું તેનો અર્થ એવો કે વીશ શા કંઈ જ લાભકારક ન હતા? ના, પેલા વીશમાંના દરેક ઘા એ અંતીમ સફળતામાં પોતાનો ફાળો આપ્યો છે. છેવટનું જે પરિણામ આવ્યું તેમાં બધા જ એકવીશે એકવીશ ઘાની એકત્રિત અસરે કામ કરેલું. તેવી જ રીતે, મન દુનિયાથી લડવામાં લાગેલું હોય છે - બંને આંતરિક તથા બાહ્ય. કહેવાની જરૂર નથી કે સફળતા દરેક વખતે તમારા ભાગ્યમાં ન પણ હોઈ શકે પણ માણસ સારાં કાર્યોમાં ડુબી જઇને અને ઈશ્વર પ્રેમથી મનને તરબોળ કરીને શાશ્વત દૈવી કૃપા મેળવી શકે છે. તે પ્રેમથી જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણને સજાવો. પછી તમારા માર્ગને ખરાબ વલણો અવરોધવાની હિંમત કરશે નહીં. જેનું મન હંમેશા ઈશ્વર સાથે રહે છે, તે આપો આપ સારાં કૃત્યો તરફ જ આકર્ષાશે. બધી જ સાધનાઓનો હેતુ મનનો નાશ કરવાનો છે અને કોઈક દિવસે કોઈ પણ એક સારું કૃત્ય તેનો નાશ કરવામાં સફળ થશે. જેવી રીતે એકવીસમો ઘા પથ્થરને ભાંગવામાં સફળ થયો, તેવી રીતે આ માટે ભૂતકાળમાં કરેલા તમામ સારા કૃત્યોએ ફાળો આપ્યો છે. નાનામાં નાની દરેક વસ્તુની ગણતરી થાય છે. કોઈપણ સારું કામ નકામું જતું નથી.

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે લડતા ખુદ ઈશ્વરને તમારે તમારા રક્ષક તરીકે લેવા જોઇએ. બાળકમાં હિંમત ઠસાવવા માતા થોડાક ડગલા ભરવા અને પછી પાછા વળવા પૂંઠે લાગે છે, પણ તેણી તેનું સંતુલન ગુમાવવા નહીં દે, તેણી તેની પાછળ ઉતાવળી થાય છે તે પડી જાય તે પહેલા પકડી લેવા, ઇશ્વર પણ પોતાની આંખો જીવ ઉપર માંડી રાખે છે. તેની પાસે તેના હાથમાં પતંગની દોરી હોય છે જે માણસ હોય છે. કોઇક વખતે તે તેને ખેંચી રાખે છે, કોઈક વખતે તે તેને ઢીલો છોડી મૂકે છે, પણ તે જે કંઈ કરે છે તેમાં આત્મવિશ્વાસ અને નચિંતતા હોય છે, કારણ કે તે પોતે હોય છે. જે દોરી પકડી રાખે છે, તે કાયમી શ્રદ્ધા તે લાગણી જે સંસ્કારમાં પરિણમે છે, તે તમને પ્રેમ રસથી ભરી દેશે.

દોરી પ્રેમ અને દૈવી કૃપાનું બંધન છે. પતંગ કે જીવ આમ ઈશ્વરથી બંધાયેલા છે. તમારે શુભ સંસ્કારો ઉપાર્જિત કરવા જોઈએ જેથી પ્રેમનું અને દૈવી કૃપાના બંધનનું અસ્તિત્વ કાયમ રહે અને દ્રઢ થાય. સંસ્કારો જીવને ઘડે છે કે મારે છે. તે દરેક જીવને તેનાં ધ્યેય તરફ લઈ જતું પગથિયું છે.

સંસ્કારો જીવને નુકસાની અને દુઃખમાંથી તારે છે. સારા સંસ્કારો મારફતે જ માણસ ઈશ્વરને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તેથી દરેક જીવને સત્કર્મમાં સંપૂર્ણ તલ્લીન થઈ જવું પડશે. સત્કર્મ સત્તાવાર પૂજા છે. તે ભગવાનને યાદ કરવાનું સર્વોત્તમ રૂપ છે. તે સર્વોચ્ચ ભજન છે. તે ભેદભાવ વગર પ્રેમ પ્રસરાવે છે. તે જીવનની ફરજ સ્વરૂપે કરેલ સેવા છે.

આવા કર્મોમાં રચ્યા પચ્યા રહો. સતત ઇશ્વરના વિચારમાં મસ્ત રહો. આ ઈશ્વરને પહોંચવાનો રાજમાર્ગ છે.

માનવજાતની દિવ્ય માતા સનાતન ધર્મ છે :

સનાતન ધર્મ બધા ધર્મોની માતા છે બધા નૈતિક નિયમો અને આ દુનિયાના ધર્મોની અને ભારત દેશ તે ઘર છે, જ્યાં માતા જન્મી હતી. ઓહ ! ભારતીયો કેટલા બધા નશીબદાર છે ! ભારત દેશ કેટલો ઉન્નત રીતે ભવ્ય છે !

સમગ્રતયા દુનિયા આખી દુનિયાના ભગવાનનું શરીર છે અને આ ભારત દેશ તે શરીરનું અદ્વિતીય એવું અંગ - આંખ છે. આંખ વગર શરીર પોતાનું માલિક નથી હોતુ, નહીં કે ? ફરી એમ કહી શકાય કે ભારત દેશને વેદો અને શાસ્ત્રો – બે આંખો વડે સુંદર બનાવવામાં આવ્યો છે. આ કારણે, નિઃશંક એવું જાહેર કરી શકાય કે ભારતીયો દ્વારા પ્રાપ્ત કરેલ સંસ્કારો બીજા કોઇ પણ દેશના લોકોએ પ્રાપ્ત કર્યા નથી. સનાતન ધર્મ જે એવું શીખવે છે કે બધા ધર્મોનું સત્ય અને બધા ધર્મોની સહનશીલતા જ માનવજાતિનો ધર્મ છે. જુદા જુદા પ્રદેશોમાં જન્મેલી જુદાજુદા માર્ગોમાં વહેતી નદી છેવટે મહાસાગરમાં મળી જાય છે, તેજ રીતે, જુદા જુદા દેશોમાં જન્મેલાં જુદા જુદા ધર્મ પાળતા લોકો ભગવાનની હાજરી સમી જુદી જુદી રીતે કરેલ પૂજા, મહાસાગરને મળે છે. સનાતન ધર્મ મધ્યસ્થ સ્થળ છે, જેમાં જુદા જુદા માર્ગો, જુદી જુદી દિશાઓમાં ફરી એક જગ્યાએ મળે છે. જુદા જુદા ધર્મના અનુયાયીઓ સનાતન ધર્મ પાળી શકે છે આ સનાતન ધર્મ, વાણીમાં સત્ય પાળી, અદેખાઈ અને ક્રોધ ત્યાગી અને હંમેશા પ્રેમાળ હૃદયથી વર્તી, પાળી શકાય છે. બધા જે આ રીતે સનાતન ધર્મ પાળે છે તેઓ વગર ખચકાટે પોતાને ભારતીય કહેવડાવી શકે છે.

હિંદુ ધર્મ જ માત્ર એક ધર્મ છે જેણે બધા જ ધર્મોમાં અગાઉના વખતથી સૌથી પ્રથમ સ્થાન પ્રાપ્ત કરીને જાળવી રાખ્યું છે અને પોતાને સ્થાઈ રૂપે સ્થાપ્યું છે. નાશ થયા વગર ઐતિહાસિક સમયમાં હિંદુઓ જ છે જેમણે આ ધર્મમાં બીજાકોઇ પણ કરતા પ્રેમ, અસમાનતા અને આભાર વશતાના જીવનનો અનુભવ કર્યો છે. હિંદુઓએ તેમના ધર્મ, તત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો શોધ્યા છે અને તે મારફતે તથા વેદ મારફતે ધર્મોપાર્જન કર્યું છે. તેમણે ઊંડાણથી વેદોનું પાન કર્યું છે. જેમનો આરંભ કે અંત નથી. આવી ભૂમિ કે જે ખૂબ જ પવિત્ર છે, જે દુનિયા માટે યથાર્થ અધ્યાત્મિક ખાણ છે. જેવી રીતે પૃથ્વીના દરેક ક્ષેત્રમાં જુદી જુદી ધાતુની ખાણ હોય છે, તેવી જ રીતે ભારત દેશમાં સનાતન ધર્મની ખાણ છે - જે બધા જ સિદ્ધાંતો બધા શાસ્ત્રો, બધા જ વેદો અને બધા જ ઉપનિષદોનો અર્ક છે.

જાણે કે ભારતીયોના સારા નસીબે સનાતન ધર્મરૂપી ખાણના ઉદય સાથે કે જે તેમનું ઘર છે, તે ક્ષણથી તથા તે જ કારણે નેતાઓ, વિચારકો, ભાષ્યકારો, સુધારાના પ્રણેતાઓ અને શિક્ષકો આ જ ભૂમિમાં ઉત્પન્ન થઈ રહ્યા છે. વળી, આ ભારતીય દેશોમાંથી જ દ્રષ્ટાઓ, નિઃસ્વાર્થી કર્મયોગીઓ, ડાહ્યા માણસો, આત્મસાક્ષાત્કારીઓ અને દૈવી માણસો આ ધર્મ સાથે સંકળાયેલા ઉદભવ્યા છે અને આ વ્યકિતઓ દ્વારા જ આધ્યાત્મિક ડહાપણને અનુભવ દ્વારા પુન : વેગથી આખા દેશમાં વહેવડાવવામાં આવ્યું. આ રીતે સાર સભર સનાતન ધર્મ દુનિયા આખીમાં પ્રસર્યો.પણ ગમે તે ભૂમિ ઉપર તે પ્રસરે ભારત પોતે જ તેનું" અસલી ઘર" છે.

આજની દુનિયા તરફ દ્રષ્ટિપાત કરો મશીનો, મોટરગાડીઓ, એન્જિનો કેટલાક નવી જાતના કે બીજા એક દેશમાં બને છે અને બીજા દેશોમાં તેમની નિકાસ કરાય છે પણ તેમનું મૂળ વતન ભૂલી શકાતું નથી, આવી મોટર ગાડીઓ અને એજીનો માત્ર તેના અનુભવના આધારે જ બને છે તેના પાયા વગર કંઈ જ કરી શકાતું નથી. તેજ રીતે ભારત દેશમાં સનાતન ધર્મનો ઉદય થયો અને બીજા દેશોના લોકોને તેના પાણીનો મહાન પુરૂષો અને પુસ્તકો જે તેમણે બનાવ્યાં તેમની મારફતે લાભ મળ્યો. તેથી મૂળ ઘરનો પાયો ભૂલાવી શકાતો નથી. તે અશક્ય છે. પણ એ એક ચિંતાનો વિષય છે. આજે આ ભારત દેશ કે જે તે પવિત્ર વ્યક્તિઓની જન્મ ભૂમિ છે કે જેમણે આ પવિત્ર ધર્મ ને પોષ્યો અને તેની માવજત કરી. ધર્મ તરીકે નવી રીતો આપવામાં આવી રહી છે. જે સનાતન ધર્મને બીજા દેશો માટે ફાળવીને બાજુએ રાખી મૂકવામાં આવે છે, એવા લોકો દ્વારા જેમણે ધર્મની મિઠાશ ચાખી પણ નથી તેનો અર્થ સમજાયો નથી. તેમણે ઠાલી ચર્ચાઓમાં તેને સરળ બનાવી દીધો છે. એનું કારણ બેશક, યોગ્ય માર્ગદર્શનનો અભાવ છે જે તેમને રસ્તો બતાવી શક્યા હોત પણ જોકે આવા માર્ગદશકો છે, છતાં લોકો પણ રંગઢંગ તરફ વળે છે અને તેના આધી બની ગયા છે આ ખરેખર બજારૂ પકોડા જેવું છે. તેઓ પોતાની સુગંધથી આકર્ષે છે અને જે વ્યક્તિઓ સારાસાર વિવેક કરી શકતી નથી તેમના દ્વારા લાવવામાં આવે છે. જો કે તેમનો સ્વધર્મ શુદ્ધ સનાતન ધર્મ છે, બહારી દેખાવથી જે મોહ વર્તાવવો જોઈએ તેનો અભાવ છે અને તેથી તેની અવગણના કરાય છે. સત્યને આવા શણગારની જરૂર હોતી નથી. સ્વાદ મહત્વની બાબત છે. આ બાબતે પાયાનો તર્ક એ છે કે લોકો આજે તરંગ અને ધૂનથી પ્રેરાય છે. વાસ્તવિકતાને રદ કરવી અને બીજાના ધર્મનો સ્વીકાર કરવો – એ આજે ટેવ બની ગઈ છે આ એક મોટી ભૂલ છે. ભારતીયો માટે એ ધર્મ વિરૂદ્ધનું છે - બાહ્યરૂપોથી આકર્ષાવવું, બીજા કોઈ પણ ધર્મને છે અને હશે સત્યથી ઉચ્ચત્તર પ્રેમ - સનાતન ધર્મ છે. તેનાથી ઉપરનો અને બહારનો સનાતન ધર્મ જ સત્ય છે. સનાતન ધર્મ સત્યનું ખરેખર સ્વરૂપ છે. તે બધાની વંશાવળી છે. દિવ્ય આત્મ સ્વરૂપો તે તો બધાની વંશ પરંપરા છે પવિત્રતાની કોઈ સીમા નથી. પવિત્રતા એક જ છે. બીજી કોઈ નથી. -

આ સનાતન ધર્મના પાલનથી જેમણે આ જીવનમાં મુક્તિ મેળવી છે, જેમણે ઈશ્વર કૃપા પ્રાપ્ત કરી છે, જેમણે સત્યની પ્રકૃતિ સમજી લીધી છે, જેમણે આત્મસાક્ષાત્કાર કરી લીધો છે, તે બધા ભારતીયો છે. ભારતીયોએ જેઓ તે પવિત્ર સ્થિતિએ પહોંચ્યા છે. તેમની જાતિ, ધર્મ, લીંગના ભેદભાવ વગર પૂજા કરી છે. તે સ્થિતિની પવિત્રતા આવી તમામ મર્યાદાઓને બાળીના ભસ્મ કરી નાખે છે, તે સ્થિતિએ આ આવતા જ દરેક વસ્તુને સમાન ગણવી અસંભવ બની જાય છે. તેથી હિંમતપૂર્વક સનાતન ધર્મને સમજવા માટે ઝંપલાવવું જરૂરી છે. આ ભારતીયોનો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે.

જો આપણે ઇતિહાસને તેની શરૂઆતથી જ તપાસીશું તો આપણે વિગતવાર જાણી શકીશું કે હિન્દુઓના કયા વર્ણમાં મહાન વ્યકિતઓ જન્મી હતી. અવતારો, દિવ્ય પુરૂષો અને જીવન મુક્તાઓ જેવા કે રામ, કૃષ્ણ, બલરામ, જનક અને પરિક્ષિત, રાજયોગીઓ જેવા કે, વિશ્વામિત્ર બધાનો ક્ષત્રિયમાંથી ઉદય થયો હતો. બ્રહ્મઋષિઓ, મહાન પંડિતો, શાસ્ત્રિય પંડિતો, વૈદકીય ઋષિઓ બ્રાહ્મણ વર્ણમાંથી જમ્યા હતા. ભારત અને ભાગવતમાં શુદ્રો મહાકાવ્યોમાં આગવા તરી આવે છે. ભગવાનના

મહાન ભક્તોમાં નિમ્ન જાતિના સભ્યો મોટી સંખ્યામાં છે દુનિયાની અસર પામ્યા વગર પવિત્રતા મેળવવા અને પરમાત્માને પહોંચવા, દરેકની સાધના છે. બીજી વસ્તુઓ દા.ત. જાતિનો બિલકુલ બાધ નથી. પરંતું તેને માટે જરૂરી ઈશ્વરકૃપાને પાત્ર થવું જોઇએ, શિસ્તબદ્ધ અને નિયમિત થવું જોઈએ.

ઘણા ભારતીયો, ઉપર જણાવેલા મહાન વ્યક્તિઓના જીવન સિદ્ધાંતોને અવગણીને તેમનો અભ્યાસ ન કરીને અને તેમની સૂચનાઓનું અનુસરણ ન કરીને પોતાના જીવનને બદલાતા સમયને અનુરૂપ બનાવીને (કહેવત કહે છે, “ ઘો મરવાની હોય તો દુબળ વાડે જાય."" વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ.") નામ અને કીર્તિના દાસ બનીને અને સત્તા અને હોદ્દાની ઝંખના કરીને અને પોતાના પત્ની અને બાળકોના કલ્યાણ પ્રત્યે ઉદાસીન રહીને, સ્વાર્થી બની હિંદુ ધર્મને અનંત (અવકૃપા) બદનામી લાવે છે. હજુયે એવી વ્યક્તિઓની અછત નથી કે જે બધાના કલ્યાણ માટેના કાર્યોમાં રોકાયેલા છે, જેમણે માનવ સેવા કાજે પોતાને સમર્પિત કરી દીધા છે અને જેઓ સમસ્તનો ત્યાગ કરવા તત્પર છે. પણ તેમને દાબી દેવામાં આવે છે, તેમની પ્રશંસા કરવામાં આવતી નથી, કે ઉચ્ચ સત્તાધારી બનાવવામાં નથી આવતા, કેમકે તેમ કરવાથી પછી દુષ્ટો, કપટીઓ, અત્યાચારીઓ માટે કોઈ સ્થાન નહીં રહે.

મહાસાગર ગમે તેટલો પહોળો અને ઊંડો હોય, તેની નીચેની ધરતી જ્યારે હાલી ઊઠે છે, ત્યારે પાણી પોતાની મેળે છટું પડી જાય છે અને જ્યારે ખળભળાટ શમી જાય છે, ત્યારે તે પોતાની મૂળ સ્થિતિ ગ્રહણ કરી લે છે. તે જ રીતે, આ સારા માણસો, અન્યાય, અધર્મ, સ્વાર્થીપણા અને ડોળ (પાખંડ) રૂપી ભૂકંપમાં સપડાયા વિના, અળગા રહે છે અને જેવો ખળભળાટ શમી જાય છે કે તેઓ સંસારમાં પાછા વળી જાય છે. એમ કહેવાયું છે કે સત્તાનો લોપ અને આત્મોન્નતિ કાયમી ન હોઈ શકે. “ ઊગ્યું તે કરમાવાનું જ છે." હાલની અશાંતિ નાશ છે, ઉદય નથી. કેમકે, જુઓ, ભારતીયો કે જેઓ શરૂઆતથી જ ધાર્મિક રીતે ઉછર્યા, સંયમ અને સારા નામ માટેના આદર સાથે, જેમને ઉપનિષદો, શાસ્ત્રો અને વેદોના ધાવણ કરાવવામાં આવ્યા છે, પોતાના જ દેશમાંથી હંકારી કઢાયેલી જાતિઓને પણ જેમણે માન આપ્યું છે અને તેટલો જ પ્રેમ આપ્યો છે - આજે પ્રેમ અને સત્તા માટે અને જાત માટે પોતાના સગાભાઇને ભાંડે છે એક વ્યક્તિ બીજાની મિલ્કતની અદેખાઈ કરે છે, સ્વાર્થ અને લોભથી પ્રેરાઇ પોતાના ભાઈને છેતરે છે, પોતાના શુભચિંતકોને હાથ - છટા રાખે છે, પોત પોતાના સ્વાર્થમાં રચ્યા પચ્યાં રહે છે. દુર્ગણો કે જે આજ દિન સુધી હિંદુઓએ દીઠાં નથી તેમનો ગુણાકાર કરે છે. જીવનના ખોટા માર્ગો અને પગથિયાઓ અખત્યાર કરે છે અને સંઘર્ષ તથા અસ્વસ્થતાના નિશાન બને છે. પાપ ભીતિ, ઈશ્વરભીતિ, શિસ્ત, માન અને શ્રદ્ધાના અભાવે ખરેખર પતન માની ન શકાય તેવું છે.

હિંદુભાઈઓ ! ભારતના બાળકો ! સનાતન માર્ગના અનુયાયીઓ ! જુના માનવીય ગુણો ક્યાં અલોપ થઈ ગયા ? સત્ય, સહનશીલતા, નૈતિકતા, શિસ્ત - તેમને તમે ક્યારે સ્વીકારશો ? ઊઠો, જાગો, સત્ય, ધર્મ અને શાંતિથી ચળકતું રામરાજ્ય ફરીવાર સ્થાપો. તમારા ભારતના ભાઈઓને ચાહો સનાતન ધર્મનું પાલન કરો (આચરણ) કરો. પ્રેમ, ક્ષમા અને સત્યના વારિથી અજ્ઞાનતા, અશાંતિ, અન્યાય અને અદેખાઇની ભભૂકતી જવાલાઓને શાંત પાડો. આપસ આપસની ભાવના વિકસાવો.

તમામ ક્રોધ અને અદેખાઇને સાફ કરી નાંખો. પવિત્ર માણસોના શાસનને યાદ કરો. સૌથી કાબેલોની ખાસિયતો અને પ્રભુના શાસનને યાદ કરો. દરેક જણે પોતાના દોષો યાદ કરવા જોઇએ અને એ સમજવું જોઇએ કે બીજાઓના દોષો શોધવાનો કશો અર્થ નથી. તે સમયનો દુરઉપયોગ માત્ર જ છે. તે ઝગડા જ ઉત્પન્ન કરે છે. તેથી તે રોગ છોડી દો. જો આ તક ચૂકી જવાશે, તો પછી બીજું શું કરી શકાશે ? ઉદાસીનતા ન કેળવો, પણ કહો કે ભૂતકાળનું બધું પૂરું થઈ ગયું. નિષ્ઠાપૂર્વક પસ્તાવો કરો અને ભગવાનને પ્રાર્થના કરવાનો માર્ગ અપનાવો, સારા કાર્યો અને ભાઈચારાવાળા પ્રેમ દ્વારા શાશ્વત રામરાજ્યની સ્થાપના કરો.

આ રાજ્ય જીતવા માટે સનાતન સારથિ શરૂ કરવામાં આવ્યું છે, તેનું સૈન્ય શબ્દો અને કર્મો દ્વારા આ પ્રયત્નમાં મદદ કરશે. તે રથને આગળ ખેંચો ! કમર કસો. નારાયણ શરણ શરૂ કરો. ભારતીયો એક જ માતાના બાળકો છે - તેનું નામ છે સનાતન ધર્મ. માતાનું ઋણ અદા કરો. જે માંને ભૂલી જાય છે તે દીકરો નથી. માતા ખરાબ છે એમ કહેનાર કદી સારો ન હોઈ શકે. તેનું ધાવણ આપણા જીવનના શ્વાસ છે. આ જન્મ આપનાર છે. બધાનો પિતા પરમાત્મા છે.

બધા એક જ માતા - પિતાના બાળકો છે. તેથી એક બીજા ઉપર આરોપ મૂકીને ગાળો દઈને, બીજા સગા સંબંધીઓનું બુરું ઇચ્છીને, તમે જેમને ચાહો છો તેમને તેઓ પણ ચાહે છે બીજા જેને પ્રેમ કરે છે તેના દોષો ન કાઢો. કોઇએ શા માટે તેની તરફ હસવું જોઈએ ? ઉલટાનું તેણે તેને ચાહવું જાઈએ આ ભારતીયોના સત્ય અને પ્રેમની ખાસીયતો છે.

સર્વ અંતરયામી એક અને એક જ છે :

વેદો શાસ્ત્રો અને ત્રષિઓ પાસેથી મળેલા સંદેશાઓ એકમતીથી જાહેર કરે છે અને એમાં લેશ માત્ર પણ શંકા નથી કે ત્યારથી આજ દિન સુધી, કે આત્મા સર્વઅંતરયામી છે. દરેક વસ્તુમાં હાજર અને છુપાયેલો છે. તે જ રીતે એવા પ્રશ્નો જેવા કે " જેની સેવા થાય છે"," જે સેવા કરે છે" અને " સેવાનું નાણા રૂપી સાધન" દા.ત." પ્રકૃતિ" - પણ અનંત ચર્ચાનો વિષય રહ્યું છે. દરેક આસ્તિકે ભાગવતની કવિતા સાંભળી છે જેમાં મહાન ભક્ત પ્રહલાદ પોતાના અનુભવથી જણાવે છે કે પરમાત્મા જે સર્વઅંતર્યામી છે, તેમની શોધ દૂર દૂર કરવાની જરૂર નથી અને તે શોધકની ઘણી જ નજીક છે.

'તે અહીં છે, તે ત્યાં નથી, આવી શંકાઓ તજી દો ; સાંભળો ! ઓ દાનવોના વડાઓ ! જ્યાં તમે શોધો છો અને જ્યાં તમે જુઓ છો, ત્યાં જ અને ત્યાં જ તે છે !'

લોકો ભગવાનની ખાસ ખાસિયતના પ્રકારની તથા તેના ખાસસ્વરૂપની અને એવી બધી વાતો કરે છે. આ બધાં વિધાનો, કલ્પના અને અંદાજો સત્યનો અંદાજ બતાવી શકે તેટલી હદે જ સાચાં છે. તે પાયાનાં સત્યો નથી. આવી સંકલ્પનાઓ જ્યાં સુધી વ્યાવહારિક દુન્યવી જ્ઞાનને લાગે વળગે છે ત્યાં

સુધી પ્રમાણિત માની શકાય ; તેમને સંપૂર્ણતાનું જ્ઞાન ન કહી શકાય, કેમ કે પૂર્ણને જોવું કે તેની વાત કરવી અશક્ય છે.

આવું હોવા ઉપરાંત, બેશક, દરેક જણ ભક્તો અને સાધકો પોતાની પ્રગતિના તબક્કાને અનુરૂપ પોતાની ભક્તિના પાયારૂપ કોઈ ને કોઈ આકાર ઘડી રહ્યા છે. તેઓ પરમાત્માની પૂજા કરે છે જે અયોધ્યા કે દ્વારકામાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે બીજે કશે નહીં. તેઓ તે સ્વરૂપને જ પૂર્ણ માની પૂજે છે. બેશક તેમ કરવું ખોટું નથી માત્ર ભક્તોએ એવું જાહેર ન કરવું જોઇએ કે પોતાની માન્યતા જ માત્ર સાચી છે. જે નામો અને સ્વરૂપો કે જેમની તેઓ પૂજા કરે છે તેટલા જ નામો અને સ્વરૂપો પરમાત્માના છે અને બીજા બધા નામો અને સ્વરૂપો ઉતરતી કક્ષાના અને નકામાં છે. એવો અહેસાસ થવો જોઈએ કે જે નામો અને સ્વરૂપો કે જે બીજાઓના આદર્શ છે તેઓ તેટલાજ પવિત્ર અને વ્હાલા છે જેટલા તમને પોતાને અમૂક નામો અને સ્વરૂપો પવિત્ર અને વ્હાલા છે.

જ્યારે એક સ્વરૂપ આ રીતે આદર્શરૂપ બને છે ત્યારે તે ખરેખર સનાતનનું પ્રતિક ચિહ્ન) બને છે. પરંતુ સનાતનનું એક પ્રતિક માત્ર પોતે સનાતન શી રીતે બની શકે ? આ બાબતથી હંમેશા સભાન રહીને દરેક જણે અક્કલ વગરની ધૃણાને મહત્વ આપીને, એવી દ્રષ્ટિ કેળવવી જોઈએ કે આદર્શોના દરેક સ્વરૂપો સરખા સાચા અને પ્રમાણિત છે. આમ કર્યા વગર પૂર્ણનો અહેસાસ કરવો અશક્ય છે. આદર્શના આ બધાં જાડાપૂળ સ્વરૂપો સુક્ષ્મ દિવ્ય સિદ્ધાંતથી સંતૃપ્ત છે. વિશાળ દરિયાનાં દરેક ટીપામાં સંપૂર્ણ અને મોળો ન કરેલો સ્વાદ જોવા મળે છે પણ તેનો અર્થ એવો નથી કે ટીપું જ દરિયો છે. જો કે આપણે ' ટીપું ' અને ' દરિયા ને જુદાં જુદાં એકમો તરીકે ઓળખીએ છીએ, તેમ છતાં બંનેના સ્વાદ અને સ્વભાવ મળતા આવે છે (સરખા) છે. તે જ રીતે, સર્વ અંતરયામી પરમાત્મા અને જાડું સ્થૂળ સ્વરૂપ અને નામ જે પરમાત્મા ધારણ કરે છે અને જેમના વડે તેમનો એહસાસ થાય છે, તે જુદાં એકમો નથી. તેઓ સરખાં (સમાન) જ છે.

જ્યારે સર્વવ્યાપી, સર્વ - નિહીત, શુદ્ધ અસ્તિત્વનું વર્ણન કરવામાં આવે છે ; શ્રોતાઓની રૂચિ અને વક્તાઓના સિદ્ધાંત ઉપર વિચાર વસ્તુ અને પદ્ધતિ આધાર રાખે છે જ્યારે વ્યક્તિગત નામ અને સ્વરૂપ જે ભક્તો દ્વારા લાદવામાં આવે છે, તેમને અનુરૂપ અને નિર્ગુણમાં બદલવામાં આવે છે, ત્યારે તેને બ્રહ્મ તરીકે વર્ણવામાં આવે છે. જ્યારે તે જ બ્રહ્મ ગુણ અને સ્વરૂપ સાથે આવે છે (દેખાય છે, ત્યારે તેમને રામ, કૃષ્ણ, વિષ્ણુ કે શિવ તરીકે લેખવામાં આવે છે. શું બીજા ધર્મોના અનુયાયીઓ પણ એ વાત સાથે સંમત નથી થતા કે જ્યારે સાધક હર્ષોન્માદની સ્થિતિએ પહોંચે છે ત્યારે તેની અને પરમાત્માની વચ્ચેના ભેદભાવ ભૂંસાઈ જાય છે ? યોગીઓ બીજા દેશોના અને બીજા ધર્મોના ફિલસૂફો પણ વાંધાવચકા વગર કબૂલ કરે છે કે આ અભિન્નતાનો અનુભવ પરાભક્તિથી પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. જો કોઇક નાનકડો તફાવત રહી ગયો હોય તો તે વ્યક્તિની પસંદગી (ઈચ્છા) ને લીધે હશે અને ન કે કોઈ પાયાની બાબતે. જ્યારે નામ અને રૂપ અંદર આવી જાય ત્યારે જ તેને જુદી રીતે પ્રકૃતિ, પરમાત્મા અને ભક્ત નામ આપવામાં આવે છે. જ્યારે નામ અને રૂપની ગેરહાજરી હોય છે, ત્યારે નર, નારી કે નાન્યતર

છે તેવી શંકા કે ચર્ચા બિલકુલ ઉપસ્થિત થતી નથી. ત્યારે ગમે તેવું વર્ણન બંધ બેસતું આવે છે, કેમકે જે કંઈક ને કલ્પનાની બહાર અને તેની પરે છે તેને ગમે તે નામ અને રૂપ આપી શકાય છે. ખરેખર તો તેને કોઈ ગુણ કે આકાર હોતા નથી. તે સર્વવ્યાપી અને સર્વોપરી છે. જ્યારે આ સૂક્ષ્મ સર્વવ્યાપીની પૂજા જાડા - સ્થૂળ સ્વરૂપે અને સગુણ રીતે થાય ત્યારે ભક્ત ભક્તિથી જ તેના પ્રકારની અનુભૂતિ કરી શક્યું. આ સાધનાનો અને તે સત્યના જ્ઞાન આપવા અને ભક્તને આશીર્વાદ આપવાની કૃપા કરવા નામ અને રૂપ ધારણ કરીને નિર્ગુણ પરમાત્મા આ અને દુનિયાના બધા લોકોને સંગીન અનુભૂતિ અને આનંદ આપવા જન્મ લે છે. આવા અનુભવોથી અવતારો પરમાત્મા અંતરયામી સર્વભૂતા અંતરાત્મા છે. તેવી અનુભૂતિને સરળ બનાવી દે છે. તે સર્વવ્યાપી છે. સૃષ્ટિની દરેક વસ્તુના અંતરાત્મા છે. ભગવાન કૃષ્ણ પોતાના સ્વરૂપમાં સમસ્ત સૃષ્ટિનાં દર્શન કરાવ્યાં હતાં. જ્યાં સુધી અર્જુને પોતાની આંખે ભગવાન કૃષ્ણ પોતાના જાડાસ્થૂળ સ્વરૂપમાં સમસ્ત સૃષ્ટિને સમાવી લીધેલી ન જોઈ, ત્યાં સુધી તે પણ એ સમજી ન શક્યો કે કૃષ્ણ સર્વઅંતરયામી છે.

પ્રેમ, પ્રેમી અને પ્રેમિકા - આ બધા એક અને સરખાં છે. પ્રેમ વગર પ્રેમી સંભવી ન શકે. જો પ્રેમ અને પ્રેમી બંને હોય પણ જો પ્રેમિકા ન હોય તો પ્રેમનું કોઈ કાર્ય નથી. ત્રણેમાં પ્રેમ મુખ્ય ઘટક છે. તે મુખ્યત્વે બધી વસ્તુઓમાં એક સરખો સંતૃપ્ત હોય છે. તે પરમાત્મા છે, માટે આ ત્રણે વચ્ચે કોઈ ફરક નથી. આ ત્રણેમાં પ્રેમ અંતરયામીની જેમ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. તેથી શું એવી અનુભૂતિ નથી થતી કે બધી વસ્તુઓ પરમાત્મ સ્વરૂપ છે ? ચોક્કસ તેવી અનુભૂતિ બિનચૂક થઈ શકે છે. દરેક વસ્તુ પ્રેમથી વ્યાપ્ત છે. તેથી આપણે અચકાયા વગર જાહેર કરી શકીએ તેમ છીએ કે પરમાત્મા પ્રેમ સ્વરૂપ છે. આખી સૃષ્ટિમાં બધી જીવંત વસ્તુનો પ્રેમ જુદી જુદી રીતે વ્યક્ત થઈ રહ્યો છે. પ્રેમનું રૂપ કદી બદલાઈ શકાતું નથી, જે દિશામાં તેનું માર્ગાન્તિકરણ કરવામાં આવે છે તે મુજબ તેને જુદાં - જુદાં નામોથી ઓળખવામાં આવે છે. જેમકે વાત્સલ્ય, અનુરાગ, ભક્તિ, ઈશતમ વગેરે. પણ ગમે તે રૂપ હોય અર્ક બદલાઈ જતો નથી. આ જ્ઞાન અને અનુભવના આધારે એ નિર્ણય સ્પષ્ટ થાય છે કે પરમાત્મા સર્વભૂતાન્તરાત્મા છે. - તમામ સર્જાયેલી વસ્તુઓનો અંતર આત્મા.

જે આ એકતાનું ઉચ્ચત્તમ જ્ઞાન શીખવે છે તેને અદ્વૈત કહે છે, જે પ્રેમી અને પ્રેમિકાનો, જીવ અને બ્રહ્મનો સિદ્ધાંત શીખવે છે તે દ્વૈત છે. જે ત્રણે પ્રેમ, પ્રેમી અને પ્રેમિકા, પ્રકૃતિ, જીવ અને બ્રહ્મ - વિષે શીખવે છે તે વિશિષ્ટ અદ્વૈત છે. પણ આ ત્રણે એક જ છે, બાળક જે જનમ્યો છે, તે વિદ્યાર્થીમાં બદલાય છે, વિદ્યાર્થી ગૃહસ્થમાં બદલાય છે, પણ આ એક જ વ્યક્તિ છે. નથી ? રીતો અને લગાવો (સંબંધો) બદલાય છે, પણ તે તેનો તે જ રહે છે. દૂધમાંથી માખણ અને છાશ બને છે. દૂધ જે આ બંનેને સમાવે છે તે અદ્વૈત છે. માખણ જે બે શ્રેણીઓને સમાવે છે તે દ્વૈત છે. વલોવીને જુદાં પાડ્યાં પછી, છાશ જે રહે છે તે વિશિષ્ટ અદ્વૈત છે. પણ જો કે તેમના સ્વાદ જુદા હોય છે, તે બધાના રંગો હંમેશા એક જ હોય છે. આ, જે બધામાં સમાન હોય છે તે નિર્ગુણ બ્રહ્મ છે.

ભક્તિ માટેનાં બી ને ફણગા ફૂટે છે :

ભક્ત અને ભગવાનની મનોવૃત્તિ ભક્તિનાં બી છે. પ્રથમ, ભક્ત, ભગવાનના ખાસ ગુણોથી આકર્ષાય છે. તે પોતે ખાસ ગુણો પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરે છે. આ જ સાધના છે. સાધનાના આરંભના તબક્કામાં ભક્ત અને ભગવાન વચ્ચે અંતર વધારે હોય છે, પણ ધીમે ધીમે તે અંતર ઘટતું જાય છે. અને જ્યારે પ્રાપ્તિના તબક્કે આવે છે ત્યારે કોઈ અંતર રહેતું નથી. જેની પૂજા કરી હોય તે પદાર્થ ગમે તે હોય સાધના દ્વારા જે પામ્યા, પ્રેમ કર્યો અને મેળવ્યું એ વાત ઉપર દ્રઢ વિશ્વાસ હોવો જોઈએ કે જીવાત્મા પરમાત્મા છે. સાધક દ્વારા વિચારણાર્થેની એક જ વાત છે કે આત્મસાક્ષાત્કાર કરવા સિવાય બીજો કોઈ વિચાર તેના મનમાં ન હોવો જોઇએ. તેથી જ કુંતી દેવીએ ભગવાન કૃષ્ણને આવી પ્રાર્થના કરી," ઓ જગત ગરૂ, અમને હંમેશા દુ:ખ અને સંતાપ આપજે તો જ તું અમને દર્શન આપીશ જે દર્શનથી પુન : જન્મનો નાશ થાય છે.

ભક્ત જ સર્વોચ્ચની ઇચ્છા કરે છે અને તેને પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા કરે છે તેની આવી મનોવૃત્તિ હોવી જોઇએ. ત્યારે આનંદ અને દુ:ખની ગણના કર્યા વગર કોઈ પણ ચિંતા વગર (પોતાના સંતોષ અંગેની) તે પોતે દ્રઢ રીતે સાધનામાં લાગી જશે, - કોઈ પણ અંતરાયો વગર, અને શ્રદ્ધા અને વાસ્તવિકતા સમજી લઇને ; તેને પૂર્ણ સંતોષ થશે.

આ દ્રષ્ટિબિંદુથી જીવનમુક્ત અને ભક્ત વચ્ચે કોઇ ફરક નથી તેઓ બંને અહંકાર, પ્રકૃતિ તેના ત્રણે ગુણો અને વર્ણાશ્રમ ધર્મથી પર હશે તેઓનાં હ્રદય દયા, આ દુનિયામાં ભલું કરવાની ભાવના (તમન્ના) થી ભરેલા હશે. આ તેમનો બ્રહ્માનંદ છે, કે જે તેમને આમ કરવા પ્રેરે છે. આવા ભક્તોને કોઈ ઈચ્છા નહી હોય, કેમકે ઈચ્છાઓ" હું" અને “ મારું ” ની લાગણીની પેદાશ હોય છે. એમને જડમૂળથી ઉખેડી નંખાય ત્યારે જ વ્યક્તિ ભક્ત બને છે. તેનામાં ઇચ્છાઓ માટે જગ્યા ન હોઈ શકે, તે અમૃત સ્વરૂપના ભક્ત છે. અમર સ્વભાવ તે અમૃત સ્વરૂપ માટે આનંદની મીઠાશ સિવાય કશાની ભૂખ ન હોઈ શકે.

સાધક માટે આજ તેની છે : પણ આવતી કાલ ?

યમ શિવ જેટલો જ સર્વવ્યાપી છે ! યમ દેહ કે શરીર સાથે સંકળાયેલો છે. તે જીવને અસર પહોંચાડી શકતો નથી, પણ તે શરીરને ગમે તેટલા લાંબા સમય સુધી જીવવા દઈ શકે નહી. જીવ માટે તેનો અસલી સ્વભાવ સમજવા માટેનું શરીર એક આવશ્યક વાહન છે, છતાં કોણ જાણે ક્યારે તે શરીરના માલિક યમનું લક્ષ્ય બિંદુ બને છે કોણ જાણે છે ક્યારે આ શરીર યમના દોરડાના વમળોમાં સપડાઈ જશે ? જીવ કે જે સહેલાઈથી નાશ પામે તેવા શરીરનો ભાર વહે છે તેણે આ ઉપરની ચેતવણી સમજવી જોઈએ અને શિવમાં સમાઈ જવા તદ્દન આતુર થઈ જવું જોઇએ. પછી તે ગમે તે ક્ષણ હોય તે જ ક્ષણ છે એક ક્ષણ કે જે પસાર થઈ ગઈ છે તે પાછી આવી શકે નહીં. હંમેશાં લોકો કંઈ પણ કરવાનું હોય તો વિલંબમાં મૂકે છે, આજનું આવતી કાલ ઉપર અને ગઈ કાલનું આજ ઉપર : આજ

ક્ષણ, ક્ષણ છે ! જે મિનિટ સરકી ગઈ, તે તમારી પકડની બહાર છે, તે જ રીતે જે મિનિટ આવી રહી છે, તે પણ તમારી નથી ! તે જ જીવ કે જેણે પોતાના હૃદય ઉપર આ સમજ કોતરી રાખેલી છે, તે જ જીવ શિવમાં ભળી જઈ શકે છે. પોતાનાં હૃદયમાં આ સમજણ આત્મસાત કર્યા વગર, આજ અને આવતીકાલના ઉદ્દેશ્યોમાં એમ માનીને ડૂબી જાય છે કે શરીર મહત્વનું છે તે આમ દુન્યવી લગાવનો પાયો મૂકે છે અને તેથી તે શરીર સાથે વારંવાર જન્મ લે છે અને યમના દર્શન કરવાનું ચાલુ રાખે છે ! યમદર્શનનો નહીં પણ શિવ દર્શનનો સાધકનો અધિકાર છે. તે તેની ઇચ્છા નહીં ધરાવે અને વિચારે પણ નહીં, માત્ર જેમને દેહ અને દેહીનું આવું સગપણ હોય છે, તે જ માણસો છે અને જેમણે આ સિદ્ધાંતને આત્મસાત કર્યો છે તેઓ પોતાની સાધનામાંથી ખસસે નહીં. આજકાલ માણસ અદ્રશ્ય થઈ જતા આનંદ જોવા અને માણવાથી જ સંતુષ્ટ છે. તેને આરામ નથી. રાત્રિઓ ઊંઘવામાં અને દિવસો ખાવામાં અને પીવામાં ગાળીને તેનું ઘડપણ અને મૃત્યુ તેનો પીછો કરતું જાય છે, ત્યાર સુધી તે મોટો થતો જ જાય છે, પછી તે શું કરવું કે ક્યાં જવું તે નક્કી કરી શકતો નથી. તેની તમામ ઈન્દ્રિયો નિર્બળ થઈ ગઈ હોય છે. કોઈ જ તેને બચાવી શક્યું નથી પછી તેનો મૃત્યુના જડબાનાં આજ્ઞાપાલક માંસ જેવો અંજામ આવે છે !

આ કેટલું દુ:ખદ છે કે અમૂલ્ય હીરા જેવું માનવજીવન કે જેની કિંમત જ ન થઈ શકે તે એક નક્કામાં ફેંકી દેવા લાયક સિક્કા જેટલું સસ્તું બની ગયું છે ! ઈશ્વરનો અહેસાસ કરવા કોઈ સાધના કર્યા વગર કે લાભ વગર જેવું ધ્યાન ધર્યા વગર, કે લાભ વગર સમય વેડફી નાખવા બદલ પસ્તાવો કરવાનો કશો અર્થ નથી. ઘરને આગ લાગ્યા પછી કૂવો ખોદવાનું આયોજન કરવાનો શો અર્થ છે ? તે ક્યારે ખોદાઈ જવાનો છે ? પાણી ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ? આગ ક્યારે ઓલવાશે ? તે અશક્ય વાત છે ! જો બિલકુલ આરંભમાં જ કૂવો તૈયાર હોત, તો આવી કટોકટીની પળે તે કેટલો ઉપયોગી થયો હોત ? છેલ્લી ઘડીએ ભગવાનનું મનન કરવું તે આગ લાગી ગયા પછી કૂવો ખોદવા બેસવા જેવું છે ! માટે, અત્યારથી જ વારંવાર ભગવાનનું મનન કરવાથી ભગવાન છેલ્લી ઘડીએ તમને સાચવી લેશે કે જ્યારે તમારો અંત આવવાનો હોય, જે સાધના આવતી કાલે કરવાની છે તે આજે શરૂ કરો ! હવે પછીની ક્ષણમાં શું છુપાયેલું છે તે કોઈ જાણતું નથી, માટે, જે સાધના કરવાની છે તેમાં કોઈ વિલંબ કરવો ન જોઈએ. આ સાધના માટે શારીરિક તાકાત હોવી પણ જરૂરી છે અને તેથી શરીરને કરવું જોઇએ. જો કે વધારે પડતું કરવું પણ નુકશાનકારક છે. જેટલા અંશે જરૂરી હોય તેટલા અંશે તેની મહા - દેખરેખ (કાળજી) રાખવી જોઇએ. !

મુક્ત થવા માટેનો ભક્તનો માર્ગ :

આ માનવ દેહ મેળવવો ઘણો મુશ્કેલ છે. માત્ર એક ગીતમાં તે મળી જતો નથી. શરીર એક ધર્મશાળા છે, મન તેનો રખેવાળ છે, જીવ મુસાફર છે, અને તેથી આમાંથી કોઈને કોઈ સાથે સગપણ નથી. મુસાફરને મુક્તિનગર જવું છે. મોક્ષપૂરી : વિટંબણા વગરની મુસાફરી માટે નામ સ્મરણ જેવું ભરોસાપાત્ર કંઈ જ નથી. એક વાર એ નામની મીઠાશ અનુભવાઇ જાય, પછી વ્યક્તિને થાક, બેચેની, કંટાળો લાગશે નહીં તે પોતાની સાધનાની મુસાફરી આનંદથી, ઉત્સાહથી અને ઊંડી શ્રદ્ધાથી પરિપૂર્ણ

કરશે. છતાં આ સાધના સિદ્ધ કરવા, સદભાવ કે સદવર્તન ઘણું જ મહત્વનું છે. પાપભીતિ વગર સદવર્તન ઉત્પન્ન થતું નથી. ઈશ્વરપ્રીતિ પણ વિકસતી નથી. આ ભીતિ ભક્તિ જન્માવે છે, જે ઈશ્વર પૂજામાં પરિણમે છે.

જડતા માણસના પતનનું કારણ છે. તે ઘેટાવૃત્તિ છે ! જ્યારે એક ઘેટું ખાડામાં પડે છે, બધાં તે જ ખાડામાં પડે છે. તે વિનાશક છે. આને ટાળવા માટે, જે કંઈ કરવાનું હોય તેનું સારું અને ખરાબ પાસું, તેની ઊજળી અને કાળી બાજુનો વિચાર કરીને પછી કૂદવું જોઈએ. કોઇ ગમે તે હોય મૃત્યુ તેને છોડશે નહીં. તે બધાને જ ધમકી આપે છે. જે આજે કોઈ બીજાનો વારો છે તો આવતી કાલે તમારો વારો આવવાનો જ છે. બાગના ખીલેલા ફૂલોને જુઓ ! જ્યારે માળી ફૂલો ચુંટે છે ત્યારે કળીઓ આનંદ પામે છે કે તેના હાથમાં ભેગા થવાનો તેમનો વારો આવતી કાલે આવવાનો છે અને તેમના ચહેરા આનંદથી એટલા હરખાય છે. જ્યારે તે આશામાં તેઓ વિકસે છે. શું તેવો ઉદાસી અનુભવે છે ? શું તેમના માથા ઝૂકી જાય છે ? શું તેઓ કોઇ રીતે નિસ્તેજ બની જાય છે ? ના. જે ક્ષણે તેઓ જાણે છે કે આવતી કાલે તેમનો વારો છે, તેઓ પોતાની જાતને ઘણી જ ઉત્તેજના અને થનગનાટથી તૈયાર કરી દે છે, તેજ રીતે, સાધનાના પંથે દરેકે ચિંતાવગર અને ઉદાસ થયા વગર કે આવતી કાલે તેમનો વારો છે તેવી લાગણી અનુભવીને કે એવું કંઈ જ લગાડ્યા વગર તૈયાર થવું જોઈએ. ઉત્સાહથી ઈશ્વરનું નામ લઇ, કારણ કે આજે કોઈકનું મૃત્યુ થયું છે. શરીર એક કાચની નળી જેવું છે. તેની અંદર મન હંમેશાં બદલાતું અને અશાંત છે. તેનું બેડોળપણું જોઈ મૃત્યુ તેનું હસવાનું ચાલુ રાખે છે. જીવરૂપી પંખી ગરબા (નવ કાણાંવાળું માટલું) માં છે. પક્ષીને શરીર છે તે જ આશ્ચર્ય છે. તે ગરબામાં કેવી રીતે આવ્યું ? તે કેવી રીતે ઉડે છે ? અને જાય છે. નવખંડના સૂરો, મુનિઓ, અને નરો નવદ્વિપો શરીરને ઊંચકીને લઈ જવાની જેલ હવે આ બધામાં કોણ મિત્ર છે અને કોણ દુશ્મનો છે ? જ્યારે અહમ્ મરી પરવારે છે. બધા જ મિત્રો છે, પછી કોઈ દુશ્મનો રહેતા નથી. બધાએ આ પાઠ યાદ રાખવા જેવો છે.

માણસ કાન દ્વારા આનંદ અને દુઃખ અનુભવે છે. માટે ક્રૂર બાણ જેવા શબ્દો ટાળીને, દરેકે એવા શબ્દો બોલવા જોઈએ જે મીઠાં, આનંદદાયક અને મૃદુ હોય અને તે મૃદુતામાં સત્યની મીઠાશ ઉમેરો. શબ્દોને મૃદુ બનાવવા જો જુઠ્ઠાણું ઉમેરવામાં આવશે તો તે વધુ દુઃખનો માર્ગ ખુલ્લો કરશે. જે વ્યક્તિ સાધક બની છે તેણે ઘણા જ મૃદુ, મીઠાં, સાચા અને આનંદદાયક શબ્દો વાપરવા જોઈએ. આવી વ્યક્તિએ તેમના સારા ગુણોથી જ પોતે ઓળખાઈ જવું જોઇએ. આમ જ સાધક બન્યા છે, તેમનું મન મથુરા છે, હૃદય દ્વારકા છે અને શરીર કાશી છે. દશમાં દરવાજાની બેઠકે પ્રાણ જ્યોતિને - પ્રભા (દિપ્તી) નો અહેસાસ થવો શક્ય છે. જો હૃદય પવિત્ર (ચોખ્ખું) ન હોય તો બધા પ્રયત્નો નકામા છે. માછલીને જુઓ ! અંત સુધી પાણીમાં રહેવા છતાં શું તેણે પોતાની ગંદી વાસથી જરાય છૂટકારો મેળવ્યો છે ? ના. જ્યાં સુધી માણસનું હૃદય અહમ્ ની ભ્રમણાથી ભરેલું છે, ત્યાં સુધી હૃદય સુધીની ગમે તેટલી સાધનામાં તે ડુબેલો રહેશે, માણસની વાસના અદ્રશ્ય થશે નહીં. આવા માણસે જો એ" હું" અને" મારી" ની લાગણીથી છૂટકારો માંગવા ઈચ્છતો હોય તો, તેણે હરિની પૂજા કરવી જ જોઇએ. તેણે ગયા અને અણગમા વગર સાધક બનવું જાઇએ. સાધુ સ્વભાવ સાથેના એક જ હૃદયમાં આવા વિકારો

સહઅસ્તિત્વ ધરાવી શકે જ નહીં. એક જ સમયે એક જ જગ્યાએ અંધકાર અને પ્રકાશ સહઅસ્તિત્વ ધરાવી જ ન શકે છે કે જેના હૃદય ઉપર છે વિકારોની ટોળી રાજ્ય કરતી હોય, તેનો મંત્રી અહંકાર જ હોઈ શકે. જેમના આવા મંત્રી હોય તેઓ મૂર્ખ માણસોથી પણ બદતર છે, પછી ભલેને તેઓ ગમે તેટલા મોટા પંડિત, સાધુ કે સન્યાસી હોવાનો દાવો કરતા હોય !"

"અત્તર ઉચકીને લઈ જતો ગધેડો શું હાથી બની શકે ?" શું સુખડની ભારી ઉંચકવા માત્રથી ગધેડો હાથીમાં બદલાઈ જાય છે ? તે વજન માણી શકે છે, સુગંધ નહીં, પણ હાથી વજનની પરવા કરતો નથી. તે મીઠી સુગંધ માણે છે. ખરું ને ? તેવી જ રીતે સાધક, કે સન્યાસી કે ભક્ત માત્ર શુદ્ધ સત્ય જ ગ્રહણ કરશે, સારી પ્રવૃત્તિઓનો શુદ્ધ અર્ક - દિવ્યતા, વેદો અને ઉપનિષદોનો. બીજી બાજુએ કોઇ જો માત્ર પાંડિત્ય, વિદ્યા અને કજીયાઓ માટે દલીલો ચાલુ રાખશે તો તેને માત્ર તર્કશાસ્ત્રનો ભાર જ મળશે અને તેને સત્યની સુવાસ ગુમાવવી પડશે ! પ્રેક્ષકો તેમની પ્રશંસા શાસ્ત્રો અને વેદોના મૂર્તસ્વરૂપે કરશે પણ જ્યાં જ્યાં આવશ્યક તત્વો ખૂટતાં હોય ત્યાં તેમને મૂર્તિ શી રીતે કહી શકાય ? જેમને અર્કની શોધ છે તેમને માટે બોજ વિચારણામાં લેવાનો ન હોય. માત્ર તર્ક જ કામે લગાડ્યા કરવાના હોય, તો કશું મહત્વનું સાંપડતું નથી. પ્રભુના સતત સ્મરણ માટે પ્રેમ જ એક માત્ર સાધન છે. તે સાધનને મજબૂત અને સહી સલામત રાખવા માટે સાધકને બીજી કોઇ સાધનની નહીં પણ વિવેકના યાનની જરૂર પડે છે.

દુનિયામાં એવા ઘણાં છે જે પોતાની વિશાળ વિદ્વતાનો ઉપયોગ કજીયાઓમાં કરે છે અને માને છે કે પોતે શ્રેષ્ઠી છે - આ એક મહાન ભૂલ છે. જો તેઓ સાચે જ આટલા વિદ્વાન છે તો તો બિલકુલ કજીયો કરશે જ નહીં. તેઓ શાંતિ ધારણ કરશે - એક માનવંતા માર્ગ તરીકે, કારણ કે જેઓ વિદ્યામાં ઉન્નત છે તેમણે વેદો, શાસ્ત્રો અને ઉપનિષદોના અર્કને અનુભવ્યો હશે. તેઓ સમજશે કે તે અર્કનો પ્રકાર તેનું હાર્દ, દિવ્યતાની પવિત્રતાનો તે ઉચ્ચાર કરે છે તે એક જ છે, પછી તેઓ ગમે તે રીતે તેનો અહેસાસ કરે. તેઓ જાણે છે કે ઈશ્વર ગમે તે સ્વરૂપે દર્શન આપે, તે જે જેવી ભાવના સાથે સંકળાયેલો હોય તેને તેવા અનુભવ કરાવે છે.

આ બે પૈકી, જે મહત્વનું છે તે છે એકમતી, સમતા, વિકારમુક્તિ, અર્થાત્ ગમા અને અણગમામાંથી મુક્તિ અને ન કે દલીલબાજીની પ્રાપ્તિ. આપણે શા માટે આ બધી સાધના જપ, ધ્યાન, ભજન વગેરે કરીએ છીએ ? શું એ એક મત, એક ધ્યેય મેળવવા માટે નથી ? એક વાર તે એક ધ્યેય મળી જાય, પછી માનવ પ્રયત્નો બીનજરૂરી બની જાય છે. ત્યારે તેનું આંતરિક મહત્વ તેને ઉજાગર થશે. માટે, જેઓ સાધક થવા ઉત્સુક હોય, મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવા તેમણે તર્ક વિતર્કમાં પડવું નહીં. તેમણે જે એક ધ્યાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય તેનું રક્ષણ કરવું જોઇએ. તેમણે ખરાબ લાગણીઓથી લલચાવું નહીં તેમણે પોતાના દોષ જોવા જોઇએ અને તેમને દોહરાવવા ન જોઈએ. તેમણે જે એક લક્ષ્યબિંદુ પ્રાપ્ત કર્યું હોય તેનું રક્ષણ કરવું જોઇએ. તેની રખેવાળી કરવી જોઈએ. જે ધ્યેય પાછળ તેઓ છે તેની ઉપર જ નજર કેન્દ્રિત કરવી જોઈએ તેમ કરતાં તેના માર્ગમાં જે કંઈ મુશ્કેલીઓ, પરાજયો, અંતરાયોનો સામનો તેમને કરવો પડે તેમને રસ્તાનો કચરો માનવો જોઇએ. જે બાબતો આનંદ અને ઉત્સાહ આપે તેમની ઉપર

આધાર રાખવો જોઇએ અને નાની મોટી બધી વસ્તુઓ માટેની શંકાઓ કરી કિંમતી સમય વેડફી દેવો જોઈએ નહીં બીજું બધું ભલે બિનમહત્વનું હોય - આ બેને જરૂરી હોઈ ધ્યાને લેવું પડશે - (૧) મિથ્યાભિમાન કે હું બધું જાણું છું. (૨) શું તે છે કે નથી તેવી શંકા. આ બે મુખ્ય શત્રુઓ છે સાધકના. આ શત્રુઓ કોણ છે તેનાથી શું ફરક પડે છે ? તમારે તમારા માટે તમારી અસલીયત ઉપર દ્રઢ રહેવું જોઈએ જો તે પવિત્ર હશે તો બધું જ શુદ્ધ (પવિત્ર) હશે. જો તે સાચું હશે તો બધું જ સાચું હશે, કુદરત ઘણા રંગોથી પ્રકાશિત છે, જો કે તમે ભૂરા ચશ્મા પહેરશો તો તમને માત્ર જે રંગના ચશ્માં પહેર્યા હશે તે જ રંગ દેખાશે. ખરું ને ? જો દુનિયા તમને મતભેદવાળી ભાસતી હોય તો તમારામાં દોષ છે, તેના લીધે છે. જો બધું પ્રેમ જેવું દેખાતું હોય તો તે માત્ર તમારો જ પ્રેમ છે આ બન્ને માટે તમારામાં રહેલી લાગણી જ કારણ છે. પોતામાં દોષો છે તેથી તેને દુનિયા દોષયુક્ત દેખાય છે. પોતાને જ દોષનું ભાન ન હોય તેને દોષ શોધે નહીં જડે કેમકે પ્રથમ તેમણે જાણવું જોઇએ ને કે દોષ શું છે ?

હવે પ્રશ્ન ઉદભવે કે શું ઈશ્વરમાં પોતાનામાં દોષો છે ? કારણ કે તે પોતે પણ દોષો શોધે છે. પણ એવું શી રીતે કહી શકાય કે ઈશ્વર દોષોની શોધમાં છે ? તે માત્ર સારપ શોધે છે અને નહિ કે દોષો અને પાપો, તેઓ દરેકના ગુણ ઉપર આધાર રાખે છે. ઈશ્વર કોઇનો દરજ્જો, જાતિ, ધર્મ, કુટુંબ કે ગોત્ર નહીં તપાસે તે તો માત્ર ધર્મ (નૈતિકતા) સદભાવ જ જુએ છે. જેઓ આ સદભાવથી યુક્ત છે, તેઓ તેની કૃપાને લાયક છે પછી તે ગમે તે હોય.

માટે સદભાવ, સારાપણું (ભલાઈ) અને ધર્મ (નૈતિકતા) વિકસાઓ. જીવો અને પ્રેમ તથા આનંદમાં રહો. આ બે પૂરતા છે - મુક્તિ અચૂક મળશે.

માનવ અને દાનવ - તેમના ચારિત્ર્યમાં તફાવત :

માનવો કે માણસો પ્રેમથી ભરપૂર હોય છે, તેમનાં હૃદય દયાનાં ઝરણાં હોય છે. તેમને સાચી વાણીનું વરદાન હોય છે. માણસના મનની લાક્ષણિકતા શાંતિ છે. મનનો તે જન્મજાત ગુણ છે. શાંતિની શોધ માટે બીજે કશે જ જવાની જરૂર નથી. જેવી રીતે સોનું અને ચાંદી જમીનની નીચે અને મોતી અને પરવાળું દરિયાની નીચે છુપાયેલા હોય છે, તે રીતે મનની પ્રવૃત્તિઓ નીચે શાંતિ અને આનંદ છુપાયેલા હોય છે. આ છુપાયેલી સંપત્તિને મેળવવા ઈચ્છુક જો ડુબકી મારીને પોતાની માનસિક પ્રવૃત્તિઓ અંદરની બાજુએ લઇ જાય તો તે પછી પ્રેમસભર બને છે. જેમને આ રીતે પોતાને પ્રેમથી ભરી દીધા છે અને જેઓ માત્ર એને જોવા પ્રેમના પ્રકાશમાં જીવે છે તેમને જ માણસો કહી શકાય. જેઓ પ્રેમ વિહીન છે, તેઓ દાનવો, રાક્ષસો, અર્ધમાનવો છે. પ્રેમનો પવિત્ર ગુણ સંતાયેલો નહીં રહે. તે હંમેશા કાયમ રહેશે બદલાયા વગર. તે એક અદ્રશ્ય છે. જેઓ પ્રેમથી સંતૃપ્ત છે, તેઓ ઇર્ષ્યા, સ્વાર્થ, અન્યાય, ખોટા અને ગેરવર્તણૂકને લાયક નહીં બને પણ તેમનામાં, જેમનામાં પ્રેમ નથી, તેમનામાં બીજાં બધાં ઉપરાંત આ ઉપરોક્ત ગુણો હશે જ. દાનવો તે છે જે પ્રેમને કચરી નાંખે છે અને ઉતરતી જ કક્ષાના ગુણોને મહત્વના ગણે છે. જ્યારે માનવો તે છે જે તે ઊતરતી કક્ષાના ગુણોને મારી નાંખવા યોગ્ય સાપ જેવા માને છે. પ્રેમ જ માત્ર એવો ગુણ છે જે પોષવો જોઇએ. ખરાબ વર્તણૂકમાં ખરાબ ટેવો માણસના માનવીયપણાને

વિકૃત કરી નાખે છે. પ્રેમ દ્વારા કે પ્રેમથી અભિપ્રેત છે તે પ્રેમ કે જે અકલંકિત નિસ્વાર્થ, શુદ્ધ અને સતત હોય.

માનવ અને દાનવમાં ફરક માત્ર મા અને દા માં જ છે ! પણ ' મા ' શબ્દ નરમ, મીઠો અને ચિહ્નમાં શાશ્વત છે, જ્યારે ' દ ' સ્વર – દયા વિહોણો, કાયદા વગરનો અને બળતો છે. જેમનામાં મીઠાશ નથી અને જેઓ શાશ્વતતા માટેની ઝંખનાને દબાવી દેવા પ્રયાસ કરે છે શું તેઓ માણસો છે ? જો કે તેમનું રૂપ માનવનું છે છતાં તેમનો સ્વભાવ દાનવનો છે ! કેમકે મુખ્ય વસ્તુ રૂપ નહીં પણ ચાચિત્ર છે. જો તેમનામાં દયા અને સચ્ચાઈ ન હોય, જો તેમનો સ્વભાવ દાનવોનો હોય, તો તેવા માનવ સ્વરૂપવાળાઓને માણસ શી રીતે કહી શકાય ? ના, તેમને તેમ કહી ન શકાય. હવે મારા ધાર્મિક પ્રવચનોમાં જે વાક્યો રૂપના આધારે નહીં તેઓ માણસોના ગુણો ઉપર આધારિત છે. માણસોમાં દાનવો પુષ્કળ પ્રમાણમાં છે. બંને એક સરખા દેખાય છે પણ તેમના ગુણો તેમને માનવો અને દાનવો વચ્ચેનો તફાવત દર્શાવે છે. માનવો પોતે જાતે નરમ, મીઠાં, સચ્ચાઈ, પ્રેમ અને સત્યનાં કાર્યોમાં રચ્યાપચ્યાં રાખે છે અને તેઓ પોતાની અમરતાના અહેસાસ કરવાની શક્યતાઓને વ્યક્ત કરવાના સાક્ષી હોય છે. તેમનો સારો સ્વભાવ તેમના ચહેરા ઉપર આનંદરૂપે ચળકે છે, પણ તે સારાપણા વગર ભલે તે આનંદથી મોહિત થઈ જશે છતાં પણ તેનો ચહેરો દાનવોનો નાશવંત અગ્નિ જ દર્શાવશે, તેના ઉપર આનંદની કૃપા નહીં હોય.

આજના શબ્દો માત્ર ગઈકાલનાં કાર્યો જ છે :

ત્રેતા યુગ દરમ્યાન જ્યારે નારદે શ્રી રામચંદ્રને પોતાના દાસો, સાધકો અને આકાંક્ષીઓના સ્વભાવ અને લાક્ષણિકતાઓ વિષે પૂછ્યું ત્યારે તેમણે નીચે મુજબ જવાબ આપ્યો : હે નારદ સાંભળો ! જે માણસો મારા દાસ છે તેઓ પ્રેમ સભર છે : તેઓ હંમેશાં ધર્મ કે સદ વર્તનની તરફદારી કરે છે, તેઓ સાચું બોલે છે. તેમનું હૃદય દયાથી પીગળે છે, તેઓ ખોટું કરતા નથી ; તેઓ આનંદથી બધું તજી દે છે, તેઓ મિતાહારી હોય છે, તેઓ બીજાનું ભલું કરવામાં વ્યસ્ત હોય છે. તેમનામાં સ્વાર્થ નથી હોતો. તેઓ કોઈ શંકાથી પીડાતા નથી, તેઓ ખુશામત સાંભળતા નથી. તેઓ બીજાના સારા સ્વભાવની પ્રશંસા ધ્યાન દઇને સાંભળવા માટે ઉત્સુક હોય છે. તેમનું ચારિત્ર્ય સુંદર, પ્રબળ અને પવિત્ર હોય છે. સાધકો તે હોય છે જેઓ આવા ગુણો પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરે છે અને આવું ચારિત્ર્ય ધરાવે છે. હવે હું તમને જે લોકો મને પ્રિય છે તેમના વિષે કહીશ. જે કોઈ જપ, તપ અને વ્રતમાં લીન હોય, જેનામાં સ્વનિયમન (સંયમ), નિયમ કે (શિસ્ત) હોય, જે કોઈમાં શ્રદ્ધા, ધીરજ, ભાઇચારો, દયા અને આનંદ તેમજ મારા પ્રત્યે શુદ્ધ પ્રેમ હોય."

"હવે મારા સાચા ભક્તો વિષે, જે કોઇ વિવેક અને વૈરાગ્ય અને વિનય અને વિજ્ઞાન, વિવેક અને ત્યાગથી દયા (માનવતા) અને શાણપણથી, અસલીયતના જ્ઞાનથી અવગત હોય, જે કોઈ હંમેશાં મારી લીલાના વિચારમાં ડૂબેલા હોય, જે કોઈ આખો વખત અને બધી જ પરિસ્થિતિમાં મારા નામમાં નિવાસ કરતાં હોય અને જેઓ જ્યારે ઈશ્વરનું નામ કોઇ પણ હોઠથી લેવાય ત્યારે આવ્યું કે પ્રેમ વહેવડાવતા

હોય, તેઓ મારા અસલી ભક્તો છે."

રામે નારદને આવો જવાબ આપ્યો તેથી, ભગવાન દરેક રીતે અને આખો વખત જેમણે તેમની સંપૂર્ણ અને શુદ્ધ રીતે પૂજા કરી છે, તેમનું રક્ષણ કેવી રીતે એક માતા પોતાના બાળકોનું, એક ગાય તેના વાછરડાનું ભયથી અને પાંપણો આંખનું રક્ષણ વિના પ્રયત્ન (સાહજિક રીતે) આપો આપ કરશે. જ્યારે બાળક મોટું થઈ જાય છે ત્યારે તેની માતા તેની સલામતિ માટે એટલું બધું ધ્યાન નથી આપતી, સગુણ ભક્ત ભગવાનના નાના બાળક જેવો છે, તેથી તેનામાં ઈશ્વર સિવાયની શક્તિ નથી હોતી. જ્ઞાની માટે તેની પોતાની શક્તિ પૂરતી છે તેથી જ્યાં સુધી કોઈ પોતાની તાકાત ઉપર નિર્ભર નથી થતો ત્યાં સુધી તે ભગવાનના હાથમાં નાનું બાળક છે, સગુણ ભક્તની જેમ. સગુણ ભકત બન્યા વગર કોઈ પણ નિર્ગુણ ભક્ત નથી બની શક્તો. તેથી ભક્તોએ નાના બાળકોની જેમ માતાના ખોળામાં ઉછરવું જોઇએ અને ત્યાર પછી, જ્ઞાની થવું જોઇએ. જે" પોતાની" તાકાત ઉપર આધાર (વિશ્વાસ) રાખે અને મુક્ત બને, છતાં બંનેને શક્તિનો એક જ સ્ત્રોત છે - માતા. તેઓ ખરેખર નસીબદાર છે જેમણે આ ભક્તિ માર્ગનું રહસ્ય સમજી લીધું છે. જેમણે એક જ મુક્તિ ભકિત વિકસાવી છે અને પોતાના ચારિત્ર્યના ગુણોને સબળ બનાવ્યા છે, અને જેમણે પોતાને ઈશ્વરના ખોળામાં નાના બાળકની જેમ બદલાઈને મૂકાવ્યા છે અને જે દરેક બાબત તેમના દ્વારા કરાવે છે, જેમ તેઓ ઈચ્છે તેમ.

માટે જેમને, દાસો, ભકતો, પ્રિયો અને અનન્ય ભક્તો થવાની ઝંખના છે તેમણે તેને અનુરૂપ માર્ગ નામ લઈ તે મુજબ કામ કરવું જોઈએ : ભકતોએ ભકિતની ઉપર મુજબની લાક્ષણિકતાઓ વિકસાવવી, પ્રિયોએ ભગવાનના પ્રેમનું અનુસરણ કરવું જોઈએ. અનન્ય ભક્તોએ પોતાની જાતને સંપૂર્ણ રીતે શરણાગતિ સ્વીકારી લેવી જોઈએ. માત્ર વાચન અને જીભ ઉપર નામ લેવાથી કંઈ નહીં થાય. આનંદ માત્ર કાર્યનું જ પરિણામ છે. આ આનંદ, જાતિ, જ્ઞાતિ, કે લીંગ ઉપર આધારિત નથી. તે જમાનામાં પણ, જ્યારે શ્રી રામ શબરી પાસે આવ્યા, તેણીએ શ્રી રામને નીચે મુજબ પૂછ્યું હતું, જ્યારે રામ આનંદથી શબરી દ્વારા પસંદ કરાયેલા અને એક એક ફળ અને મૂળ ચાખીને મુકાયેલું તે આરોગતા હતા, " પ્રભુ ! હું તો એક સ્ત્રી છું અને વધારામાં હું મંદબુદ્ધિની છું. ઉપરાંત નીચી જાતિમાં જન્મી છું હું તમારા વખાણ કેવી રીતે કરી શકું ? શું કરવું કેવી રીતે કરવું હું કંઈ જાણતી નથી." પછી શ્રી રામે સસ્મિત કહ્યું," શબરી મારું ધ્યેય માત્ર ભક્તિની સગાઈ છે. મારે જાતિ કે જ્ઞાતિ સાથે કશો સંબંધ નથી. ભક્તિ વગર સામાજિક દરજજો, ધન અને ચારિત્ર્ય શા કામના ? જે વાદળાંઓમાં વરસાદ નથી હોતો, જે આકાશમાં પવનથી આમ તેમ ફંગોળાય છે, આ લોકો ભક્તિ વગર પવનની દયા ઉપર જીવે છે, તેમનો સામાજિક દરજ્જો, જ્ઞાતિમાં, ધન, સત્તા અને કીર્તિ ગમે તેટલી હોય, ભક્તો મને નવ માર્ગોએ આવી મળે છે, તેમાનો ગમે તે મારી પાસે લઈ આવે છે, પછી શબરીએ પ્રાર્થના કરી અને શ્રી રામે જવાબ આપ્યો.

"શ્રવણમ, કિર્તનમ્, વિષ્નોસ્મરણમ્, પાદસેવન, વંદનમ્, દાસ્યમ્, સ્નેહમ્, આત્મનિવેદનમ" જો કોઇ ભક્ત નિષ્ઠાપૂર્વક આ માર્ગો પૈકી કોઇપણ એકનું આચરણ કરે તો તે મને પામી શકે છે. આ નવ

પ્રકારની ભક્તિથી હું બંધાયેલો છું. તેમ જ યોગીઓને માટે પણ ઘણી મુશ્કેલ છે, તેવી તક જોઇને, સ્પર્શ કરીને અને બોલીને તમે મને ઘણી સરળતાથી મેળવી શકો છો. આજે તમે જીવનના હેતુનો અહેસાસ કર્યો છે. જુઓ આજના શબ્દો માત્ર ગઈ કાલના કાર્યો છે.

ભક્તિ બે પ્રકારની છે :

જે ઉપરોક્ત નવધા પંથને અનુસરે છે તે બે પ્રકારના છે : (૧) કઠણ માર્ગના અનુયાયીઓ (૨) સહેલા તથા સલામત પંથના અનુયાયીઓ. એમને કેટલીયવાર (૧) ભક્તિ અને (૨) પ્રપી પણ કહેવામાં આવે છે. એટલે કે મર્કટ કિશોર કે વાંદરાના બચ્ચાને ભક્તિ અને માર્જલ કિશોર કે બિલાડીનાં બચ્ચાને પ્રપથ્થી કહેવામાં આવે છે.

એક વાસણમાંથી બીજા વાસણમાં તેલની ધારા વહે તેવી અવિરત તથા એક ધારી ભક્તિ હોવી જોઇએ. જો કે બંને પ્રકારો પાયાની રીતે તો સરખા જ છે, પણ તેની વિધિઓ જુદી જુદી છે. આ દુનિયામાં પ્રેમ વગર કશું જ મેળવી શકાતું નથી. પ્રેમ હોય તો જ અનુરાગ કે લગાવ તેના પરિણામ સ્વરૂપ રક્ષણ કરવાની અને ચોકી કરવાની ઇચ્છા જન્માવે છે. બેશક, પ્રેમ સરખો જ હોય છે, પણ તેની ખરેખરી અભિવ્યક્તિમાં ફરક હોય છે. મર્કટ કિશોરા માર્ગમાં પોતાના બચાવ માટે બાળકે પોતાની શક્તિ ઉપર આધાર રાખવો પડે છે. વાંદરી માતા ગમે ત્યાં કૂદકો લગાવે તેને તો માતાના પેટની સાથે સખત રીતે વળગી રહેવું પડે છે. જો ખેંચાય તો પણ તેને છોડી ન દેવું જોઇએ. તેજ રીતે ભક્ત પણ ભગવાનની કસોટીમાંથી પાર ઉતરવું પડે છે અને થાક્યા વગર, બધા જ સંજોગોમાં શેહ અને શરમની લાગણી ઉપર વિજય મેળવી, દુનિયાની મશ્કરી અને આલોચના સહન કરી, અણગમો કે અનીચ્છાના ચિહ્નો વગર, ઈશ્વરના નામને વળગી રહેવાનું હોય છે. આવા પ્રકારની ભક્તિનું ઉદાહરણ છે, ભક્તોમાં પ્રથમ – પ્રહલાદ.

પ્રપથ્થી માર્ગ આ પ્રકારનો નથી, તે બિલાડીના બચ્ચાની રીતનો છે - માર્જલ કિશોરો. ' સર્વ ભાર સમર્પિત વલણ. જેવી રીતે બિલાડીનાં બચ્ચા માત્ર એક જ જગ્યાએ મ્યાંઉ કરવાનું ચાલુ રાખે છે, પોતાનો બધો ભાર બિલાડી માતા ઉપર મૂકી દે છે, તેવી જ રીતે ભક્ત ઈશ્વર ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મૂકી છે, બિલાડી માતા બચ્ચાઓને પોતાના મોઢામાં પકડી વધુ સુરક્ષિત જગ્યાઓએ મૂકે છે કે સહી સલામત રીતે વધુ સાંકડા માર્ગેથી સ્થળાંતર કરે છે. તેવી જ રીતે ભક્ત પોતાનો ભાર ઈશ્વર ઉપર મૂકી દે છે અને તેની ઈચ્છાને સંપૂર્ણરીતે આધિન થઈ જાય છે. લક્ષ્મણ આ પંથનું ઉદાહરણ છે.

ભક્તિની શિસ્ત કરતાં પ્રપથીની શિસ્ત ઉચ્ચત્તર છે. પ્રપથ્થીની ખાસિયત સંપૂર્ણ શરણાગતિ છે. બધી જ બાબતોમાં શ્રી રામની સેવા કરવા, લક્ષ્મણે પોતાના માર્ગમાંના બધા જ અંતરાયો દૂર કર્યા. ધન, પત્ની, માતા, ઘર અને ઊંઘ અને ખોરાક પણ અને આ કંઈ માત્ર એક દિવસ, માસ કે વર્ષ માટે નહીં પણ

પૂરા ચૌદ વર્ષ માટે - તેને લાગ્યું કે રામ તેનું સર્વસ્વ છે તેનું સુખ, આનંદ તે તેને જોઈતું બધું આપશે અને તેના જીવનનો હેતુ માત્ર તેમને અનુસરવાનો, તેમની સેવા કરવાનો અને પોતાની ઈચ્છા તેમની ઈચ્છાને સ્વાધિન કરવાનો હતો. તેથી, જો બધો જ ભાર તેમની ઉપર મૂકી દેવામાં આવે અને તેનું અવિરત અનુસરણ કરવામાં આવે તો પણ ભૂલ્યા વગર તો તે ચોક્કસ જ બધું જ પૂરું પાડશે. આ પ્રપથ્થી પ્રકારની ભક્તિનો સાહજિક ગુણ છે.

વાનપ્રસ્થ :

જ્યારે માણસ ૪૫ કે ૫૦ વર્ષની ઊંમરે પહોંચે છે, ત્યારે માણસે જે ઘરમાં તે રહ્યો, જે ઘર તેણે બંધાવ્યું તે ધરને તજીને, એક ગૃહસ્થ થઈને દુઃખ, સુખ અને આનંદ અનુભવીને અને આ બધાનું ખરું મહત્વ શીખીને વનમાં નિવૃત્ત થવું પડે છે. જો તેની પત્ની જીવતી હોય તે પછી તેની સંમતિ લઇને તેણીને પોતાના પુત્રની કાળજી હેઠળ કે તેણીના પિતાની કાળજી હેઠળ રાખી કે પોતાની સાથે લઇને બ્રહ્મચર્યમાં ડૂબી જઈને તેણીની સાથે પોતે ભાઈ છે તેવો વર્તાવ કરવો જોઇએ. ખોરાકમાં પણ મોટો ફેરફાર છે. તેણે કંદ, મૂળ અને ફળ જ ખાવાના છે અને માત્ર દૂધ જ પીવાનું છે. વસ્તુઓને આખી શેકવાની નથી પણ માત્ર તેના તૃતિયાંશ ભાગને જ શેકવાની છે. ચોખાનો વધારે વપરાશ કરવાનો નથી. જો આ રીતે પોતપોતાના ખોરાકની વ્યવસ્થા ન કરી શકતા હોય તો તે નજીકના ગામડામાં જઈ શકે છે અને ભિક્ષા માંગીને ખોરાક એકત્ર કરી શકે છે, પણ તેણે જંગલમાં પોતાના ઘરમાં જ લાવીને ખાવાનું છે. કારણ તેઓ પસંદ કરે તેવું ભોજન તેવો ખોરાક તેઓ બનાવી શકતા નથી કે મેળવી શકતા નથી. જો તેમને તેમાં મઝા ન આવે તો. તેમણે માત્ર દૂધ તથા ફળથી સંતોષ માનવાનો રહે છે, કેમકે બીજાઓને સંતોષવા માટે તેઓ પોતાના રાબેતા મુજબના કાર્યો બદલી નાંખી શક્તા નથી. શિસ્ત ગમે તેટલી ત્રાસદાયક હોય તેને (શિસ્તને) હળવી બનાવી શકાતી નથી કે તજી દેવાની નથી. આની ખાસ નોંધ લેવાની છે. તે કોઈ પૂજા કરી શકશે નહીં કે ભિક્ષા માગી શકાશે નહીં, કે આવી બીજી ફરજો બજાવી શકશે નહીં. જો તે કોઇ ચીજો કે ભોજન બીજાઓને આપે છે તો તેને ભીખ કે ધન ગણી શક્યું નહીં. તે પોતે પણ બીજાઓ પાસેથી દાન સ્વરૂપે કોઈ પણ વસ્તુ લઇ શકશે નહીં તેની પાસે પણ તેવો જ શુદ્ધ પ્રેમ સરખી માત્રામાં હોવો જ જોઇએ. વર્ષમાં એક વાર" અશ્વિન" માસમાં જૂના કપડાં તજીને નવા કપડાં લેવા જોઇએ. ચંદ્રાયણ વ્રત, વાનપ્રસ્થના બધા વ્રતોમાં સૌથી વધારે મહત્વનું છે. માસ દરમ્યાન તેણે પ્રથમ પખવાડિયામાં એવી રીતે ખાવું જોઇએ કે દરેક દિવસે એક એક કોળીયો, ઓછો અને બાકીના પંદર દિવસોએ એક એક કોળીયો વધારે લેવો. તેણે અમાવસ્યા તથા પૂર્ણિમાને દિવસે માત્ર કનજી જ લેવાની. વર્ષા ઋતુમાં તેણે ઊભા રહીને તપ કરવું જોઈએ. શિયાળામાં તપશ્ચર્યા કરતી વખતે તેણે ભીનાં કપડાં પહેરવા, આવી ત્યાગપરાયણતાનું વ્યવસ્થિત કાર્ય કરતાં તેણે દિવસમાં ત્રણવાર નહાવું જોઈએ. ઉપનિષદના જુદાં જુદાં વિધાનોનો અભ્યાસ થવો જોઈએ. તેમના અર્થ સમજવા જોઇએ અને અનુભવવા જોઇએ. જો આવો કોઈ વાનપ્રસ્થી માંદો પડે તો રાબેતા મુજબનો ખોરાક રદ કરી અને તેણે માત્ર હવા અને પાણી ઉપર જ રહેવાનું અને તે મૃત્યુ ન પામે ત્યાં સુધી તેણે ઈશાન ખૂણા તરફ આગળ અને આગળ ચાલ્યા કરવું જોઈએ, અથવા તો જો તે સાજો સમો હોય તો અને તેને કોઈ

રોગ ન હોય તો, તેણે આ શિસ્તનું પાલન કર્યું હશે તો, તેને સાચા જ્ઞાનનો સ્વયંભુ ઉદય અનુભવાશે. આ રીતે તેને મોક્ષ પ્રાપ્ત થશે.

ઘણા લોકો દલીલ કરે છે કે આ શિસ્ત જ્ઞાનના ઉદયમાં શી રીતે પરિણમશે ? તેઓ પૂછે છે કે આ બધી શારીરિક મર્યાદાઓ નથી માત્ર સિદ્ધાંતના અહેસાસથી જ જ્ઞાનનો ઉદય થઈ શકે.તેઓ દલીલ કરે છે કે આત્મસાક્ષાત્કારની બાંયધરી આપતો હોય તેવો સિદ્ધાંત જેમાં ન હોય તો જ્ઞાન કહી શકાય. પણ આ એક મોટી ભૂલ ઉપર આધારિત છે. આ ભૌતિક નિયમનોથી વાસનાઓ કે ખાસ ગુણો નાશ પામે છે, અને એકાગ્રતા સ્થપાય છે. ઉપનિષદનીય વાક્યોનો અનુભવ જ ક્રમશ : જ્ઞાનનો ઉદય પમાડશે. શું ઉપનિષદો જાતે જ જ્ઞાન નથી ? તે જ્ઞાન સ્વરૂપોની સંગાથે, તેમનો પોતાનો અનુભવ તરીકે અહેસાસ કરીએ તો પછી બીજે જ્ઞાન શોધવાની શી જરૂર ? હૃદયમાં જ્ઞાનને દ્રઢ રીતે સ્થાપવા માટે એક - ધ્યાન આવશ્યક છે અને આ ઉપર જણાવ્યા મુજબની શારીરિક શિસ્ત તથા તપસ્યાથી પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. બાહ્ય કાબૂ આંતરિક કાબૂને ઘણી રીતે મદદ કરે છે. આંતરિક કાબૂ મેળવવામાં સફળ થવું સરખામણીમાં વધુ સહેલું છે, બાહ્ય કાબૂ ઉપર સફળતા મેળવવા કરતાં. ચાલક ચક્રને એક દિશામાં ફેરવવું કોઈના હાથમાં છે જ્યારે તેને ફેરવવાની ગાડીના આંતરિક ચક્રો ફેરવવાનું કોઈના હાથમાં નથી. છતાં, તે દિશામાં તે ચક્રો ફરે છે. ચક્રો બીજી દિશામાં નહીં ફરે, જ્યારે ચાલક ચક્ર એક દિશામાં ફરે છે. આત્મનિરીક્ષણ કરનારા ચક્રો બાહ્ય વિષયોમાં આશક્ત એવા ચાલક ચક્રો પર જ આધાર રાખે છે !

આ કુદરતી પાયો છે. કોઈક વાર જ્યારે ચાલક ચક્રને એક દિશામાં ફેરવવામાં આવે, ત્યારે પૈડાઓ બીજી દિશા તરફ જાય પણ ખરા આ તો કુદરતી લક્ષણો તજી દેવાથી જ બની શકે, આંતરિક ચક્રોમાં જો હવા જે ખરી જરૂરિયાત છે તે ન હોય તો તેઓ એવી રીતે વર્તશે જાણે તેમના ઉપર ચાલક ચક્ર સાથે સંબંધ જ નથી. પણ તેઓ ચાલક ચક્રના બંધનથી બહાર ન જઈ શકે ! હાથમાં તો ચાલક ચક્રનો સંબંધ નીચેના ચક્ર સાથેનો હોય છે. જો આવો સંબંધ ન હોય તો મુસાફરી અશક્ય જ બની જાય છે. સંબંધ અતાજ્ય છે. માટે, જેમણે બાહ્ય લક્ષણોથી સંઘર્ષ કર્યો છે અને તેમની ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો છે, આંતરિક લક્ષણો સહેલાઈથી કાબુ ધરાવવા લાયક બની જાય છે. બાહ્ય લક્ષણો નામ તથા રૂપ છે અને અનુભવનું આકર્ષણ બનવા આકર્ષાય છે. તેથી, તેમના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવો મુશ્કેલ કામ છે, પણ આંતરિક લક્ષણોમાં રૂપ હોતું નથી. જો કે તેમને નામનું વરદાન આપી શકાય. તેઓને પણ આનંદનો અનુભવ થઇ શકે અને તેથી તેમને વધુ સરળતાથી જીતી શકાય છે. તેમને વધુ સરળતાથી પાળી શકાય છે. બાહ્ય વર્તણૂક અને રીતભાત માટે મોટી ચિંતા હોય છે. આ બધા સ્વાદ, રૂપ અને વજન સાથે સંકળાયેલા હોય છે. શુદ્ધ પાણીને રૂપ કે સ્વાદ હોતો નથી. આંતરિક લક્ષણોને રૂપ, સ્વાદ કે વજન હોતા નથી. અશુદ્ધ પાણી આ બધી બાબતોમાં જુદું હોય છે, તેથી અશુદ્ધ પાણીને શુદ્ધ કરવું ખરેખર મુશ્કેલ છે, પણ શુદ્ધ પાણીને જરૂર મુજબનું ગમે તે રૂપ ખૂબ જ સરળતાથી આપી શકાય છે.

તેજ રીતે, માનસિક વર્તણૂકને શુદ્ધ કરવાની બાબતો મુશ્કેલ છે, કે જે દુનિયાના ભ્રમોથી દૂષિત થયેલી હોય છે, જે વર્તણૂક આવા ભ્રમોથી મુક્ત હોય છે, તેમને શુદ્ધ કરવાની જરૂર નથી. ભ્રમ મુક્ત

વર્તણુક શુદ્ધ જ હોય છે. તે કોઈ પણ જાતની ખામી જે શંકાના અંશવગરનું હોય છે. તેવાને શા માટે શુદ્ધ કરવા જોઈએ ? માટે, જો માણસો પ્રથમ બને તેટલા બાહ્ય ભ્રમણાઓ ઉપર કાબુ મેળવી તેમના ઉપર વિજય મેળવવો જોઇએ, તો આંતરિક વલણો આત્માનંદની દિશામાં સહેલાઈથી ગતિ કરશે. બાહ્ય વલણો અને ભ્રમણાઓને કાબૂમાં રાખવા તે જીતવાના માર્ગનું બીજું નામ યોગ અને તપ છે. આ યોગ અને તપમાં વિજય પામવાની પદ્ધતિ તો વાનપ્રસ્થ નિયમો છે. જ્યારે માણસ બધા પ્રકારના ભમોને વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં શાંત પાડી દે છે, ત્યારે તેની યાત્રા મોક્ષમાં અંત પામે છે (સમાપ્ત થાય છે). પણ આપણે એમ ન કહી શકીએ કે મોક્ષનો માત્ર આ એક જ માર્ગ છે, જે કોઈ માર્ગે દૈવી કૃપા પ્રાપ્ત થાય તે માર્ગ પસંદ કરવો જોઇએ. વાનપ્રસ્થ આચરણથી અને આ નિયમોના પાલનથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. આ માર્ગનું અનુસરણ કરવાથી તેનું રક્ષણ કરી શકાય છે. તે માણસને ભ્રમમૂક્ત પણ બનાવે છે. તે તેને એકાગ્રતા આપે છે.

મુક્તિ ચાર પ્રકારની છે :

સભાનતાની સ્થિરતા અને લાગણીઓની પવિત્રતાઓ બધા બાહ્ય વિચારોથી મુક્તિ સાથેની પૂજા પોતે જ ભાવસમાધિ બની જાય છે. આ ભાવસમાધિના પરિણામસ્વરૂપ ભક્તના અંતરચક્ષુ સમક્ષ પોતે જે સ્વરૂપને પસંદ કરેલું હોય તે સ્વરૂપે ભગવાન દેખા દે છે. આ દ્રશ્ય કંઇ કલ્પનાનું પરિણામ નથી, તે" પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે. સ્થળના કોઈ પણ ફેરફાર વગર તે જ સ્થળે તે ભગવાનની હાજરીમાં રહી શકે છે. આને સાલોક્ય મુક્તિ કહે છે. સાલોક્ય મુક્તિમાં હોય છે તેમ હંમેશા ભગવાનની સાથે રહેવા ઉપરાંત ભક્ત જે કંઇ જુએ છે અનુભવે છે તે ભગવાનની કીર્તિ રૂપે તેનો અહેસાસ કરે છે આ અનુભવને સામિપ્ય મુક્તિ કહે છે. હંમેશા ભગવાન સાથે જ રહીને હંમેશા ભગવાનની કીર્તિના સાક્ષી રહીને અને ભગવાન છે તેવી સજાગતા હંમેશાં રાખે તેને સારૂપ્ય મુક્તિ કહે છે. ભક્તિ શાસ્ત્રનું આ અંતિમ ફળ છે, પણ, આ સ્તરે પણ જુદાપણાની લાગણીનું ચિહ્ન છે તેથી અદ્વૈત સિદ્ધાંત તેને સર્વોચ્ચ સ્થાને સ્વીકારશે નહીં. કારણ કે ભક્તને આ રૂપ હતું કે તે જ રૂપ હતું જે ઈશ્વરનું હતું આપણે એ માની ન લઈ શકીએ કે તેમની ઉત્પત્તિ (સર્જન) ની સત્તા છે, અટકાવવું અને નાશ કરવો - કે જે ભગવાન પાસે શક્તિ છે. આ ત્યારે જ શક્ય બને કે જ્યારે ભેદભાવની નિશાની દૂર થઇ જાય, (અલોપ થઈ જાય) અને ઐક્ય સધાય તો જ સર્વોચ્ચ તબક્કે પહોંચી શકાય. આને" સાયુજ્ય" કહે છે. આ દિવ્ય કૃપા દ્વારા જ આવી શકે, જે દરેકની સાધનાના અર્કથી જીતી શકાય છે. પ્રયત્નોના ફળ તરીકે તેને ખપાવી શકાય નહીં. ભક્ત આમ ભળી જવાની કે ઐક્યમાં ભળી જવાની આકાંક્ષા રાખશે. ભગવાન ઇચ્છે તે રીતે તે સેવા કરવાનું ઇચ્છે છે અને રૂપનો આનંદ અનુભવે છે કે જેનું તેણે ભગવાનમાં આરોપણ કર્યું છે, પણ ભગવાન પોતાની કૃપાથી માત્ર સાલોક્ય, સામિપ્ય અને સારૂપ્ય જ નહીં સાયુજ્ય પણ આપે છે ! ભક્તિ માર્ગ બ્રહ્મજ્ઞાન મેળવવામાં પરિણમે છે જો ભક્ત તેને મેળવવાની ઝંખના રાખતો ન પણ હોય, પણ ભગવાન પોતાની કૃપા તરીકે તેને આપે છે. સાયુજ્ય મુક્તિને એકનાથ મુક્તિ પણ કહેવામાં આવે છે.

સત સંકલ્પ હાજરી પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ છે :

માયાવી બંધારણવાળા લોકો માટે માયાના બે દ્વારો છે - જાતીયતાની ભુખ અને જીભની ભુખ. દરેકે દરેક માણસે આ બે ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવાનો છે, જ્યાં સુધી તે હોય છે, ત્યાં સુધી તેઓ દુ:ખનું કારણ બને જ છે. આ બે દ્વારા જ દુન્યવી ઇચ્છાઓ સમજી શકાય છે. માટે માત્ર તેઓને કે જેમણે આ બે ઉપર વિજય મેળવ્યો છે તેઓને જ સફળતા પૂર્વક દુન્યવી અંતરાયો પાર કર્યા છે એમ કહી શકાય. બધા જ પાપના આ કારણો છે. અને માયા જેનાથી સ્વાચ્ય અને શક્તિ દ્વારા ઉછરે છે તે ખાતર પાપ છે. સાચું કહીએ તો, આ માયા પ્રપંચ કે દુનિયાએ તો માત્ર શરીર ટકાવી રાખવાનો હેતુ જ બર લાવવાનો છે. જેઓ મુક્તિની આકાંક્ષા રાખે છે, તેમણે ઇન્દ્રિયો ઉપર વિજય મેળવવો જ પડે. "ખોરાક" શરીરના રક્ષણ માટે, ઠંડી નસાડવા માટે કપડાં" ઉત્તર ગીતા એમ કહે છે. જો માણસ આ ધંધામાં પડે તો તેમાં ગરકાવ થઈ જાય તો, તે જે ધ્યેય માટે આવેલો, પ્રવૃત્તિઓ, ઉદ્દેશ્ય અને પવિત્ર પ્રયત્ન ભૂલી જશે, એને બદલે વ્યક્તિ ગમે તે પ્રવૃત્તિમાં જોડાયેલો હોય, તેણે, પોતે જેમ સ્વાભાવિક રીતે શ્વાસ લે છે, તેમ જ આ લીટીઓ ઉપર વિચારવું જોઈએ અને હંમેશા આથી સભાન રહેવું જોઈએ." ઇશ્વરની સેવા કરવા હું જમ્યો છું અને મારે મારા સાચા સ્વરૂપનો આત્મસાક્ષાત્કાર કરી લેવો જોઈએ." બધા જ કાર્યો - ખાવું, ચાલવું, અભ્યાસ કરવો, સેવા કરવી, ફરવું - એવા વિશ્વાસથી કરવા જોઇએ કે તે બધા તેને હાજરીમાં લઈ જાય છે. બધું જ ઈશ્વરાર્પણ કરવાની ભાવનાથી થવું જોઇએ.

એક ખેડૂત જમીનને સાફ કરે છે અને સપાટ બનાવે છે, પથરા અને કાંટાં દૂર કરે છે, ખેડે છે અને ખેતર તૈયાર કરે છે, ખાતર આપીને ખેતીને મજબૂત બનાવે છે, પાણી પાય છે અને ફળદ્રુપ બનાવે છે અને રોપી, વાવી, નીંદામણ કરી, દવા છાંટી, રાહ જોઇને (ધીરજ ધરીને) તેને ઝાટકીને, તે પાકના ઢગ તૈયાર કરે છે. આ બધી પ્રક્રિયાઓ પેટ માટે કરે છે. તે જ રીતે માણસને એવી લાગણી થવી જોઈએ કે ભૂખ, તરસ, આનંદ, દુ:ખ, પીડા અને નુકસાન, પીડા અને ગુસ્સો, ભોજન અને ભૂખ - બધી પ્રેરણાઓ આપણને ભગવાનની હાજરી પ્રાપ્ત કરવા તરફ દોરી જવામાં મદદ કરે છે. જો કોઈ આવો દ્રષ્ટિકોણ રાખશે તો પાપ કદી આ પ્રવૃત્તિઓને ઝાંખી નહીં પાડી શકે. તૃષ્ણાઓ (ભૂખ) રૂપ કે નામની નિશાની શુદ્ધા રાખ્યા વગર અદ્રશ્ય થઈ જશે.

જો કોઇ વ્યક્તિ માંદી હોય કે મન કશે બીજામાં ડુબેલું હોય, તો તે કંઈ પણ ખાધેલાનો કે ભોજનનો સ્વાદ પારખી શકતી નથી. તે જ રીતે, જો કોઈ નામસ્મરણ, ભજન કે જપ કે ધ્યાનમાં બેઠો હોય, પણ જો તેનું હ્રદય તમસથી ભરેલું હોય કે બીજ (ભટકતું) હોય (માથાભારે થયું હોય) તો તેનાથી કોઈ આનંદ અનુભવી શકાય નહીં. આવા સંજોગોમાં આનંદ જામી શકે નહીં જ્યાં સુધી જીભ ઉપર ખાંડ હશે ત્યાં સુધી જ તે ગળી રહેશે. જો ત્યાં લાઈટનો થાંભલો હશે અને હ્રદયની પરશાળમાં ભક્તિ હશે, તો જ્યાં સુધી તે દીવો બળતો હશે ત્યાં સુધી ત્યાં અંધકાર રહેશે નહીં. હ્રદય સ્વર્ગીય કૃપા (દિવ્ય કૃપા) થી ઝળહળતું રહેશે. કડવી વસ્તુ આખી જીભને કડવી બનાવી દે છે, જ્યારે લોભ અને ગુસ્સો (ક્રોધ) હ્રદયમાં પ્રવેશે છે, ત્યારે તેજસ્વીતા અદ્રશ્ય થઈ જાય છે અને અંધકારનું સામ્રાજ્ય આવી લાગે

છે અને માણસ અસંખ્ય દુ:ખો અને નુકસાનોનું નિશાન બની જાય છે. માટે જે લોકો ભગવાનની હાજરી પ્રાપ્ત કરવાની આકાંક્ષા રાખતા હોય તેમણે કેટલીક ટેવો, શિસ્તો અને ગુણો પ્રાપ્ત કરવા જોઇએ. રાબેતા મુજબની જેનાથી આપણે ટેવાઈ ગયેલા છીએ તેવી જિંદગી ઈશ્વર તરફ દોરી નહીં જાય. સાધના દ્વારા તેમણે થોડો બદલાવ લાવવો પડશે. બગલા તરફ જુઓ તે ઘણો જ ઝડપથી પાણીમાં ચાલે છે, પણ તે ચાલ દરમ્યાન તે કોઈ માછલીને પકડી શક્તો નથી. તે માટે તો તેણે ધીમા શાંત અને સ્થિર ઊભા રહેવું જોઇએ. તેજ રીતે જે કોઇ ક્રોધ, લોભ અને તેવા ગુણો લઈને આગળ વધે તો તેને સત્ય, ધર્મ, શાંતિની માછલીઓ નહીં મળી શકે. કોઇ વ્યક્તિ ગમે તે સાધના કરતી હોય પણ તેણે અવિરત નામ સ્મરણ તો કરવું જ જોઇએ તો જ તે કુદરતી ગુણો - લોભ, ક્રોધ વગેરે ઉપર પ્રભુત્વ મેળવી શકે. બધા જ શાસ્ત્રો માત્ર આ એક જ પાઠ ભણાવે છે : ભગવાન જ શાશ્વત ધ્યેય છે અને આ જીવન મુસાફરીનું લક્ષ્ય છે, તો તેને અવિરત ધ્યાનમાં રાખો અને મન જે તમને માર્ગમાંથી ચલિત કરે છે, તેને ફિક્કુ બનાવો, જે વ્યક્તિ મૌનનો મહાવરો કરે છે અને ભગવાનનું સતત ચિંતન કરે છે, તેની આસપાસ સારા ગુણો આપો આપ ભેગા થઈ જાય છે ! જુઓ ! દ્વાપર યુગમાં કૌરવો તેમના આગલા જન્મોનાં પૂણ્યો ભોગવતાં હતાં, ત્યારે પાપ કર્મોમાં ડૂબી ગયા હતા, બીજી બાજુ, પાંડવો પોતાના આગલા જન્મના પાપ ર્મોના દુ:ખ ભોગવતા હતાં ત્યારે માત્ર પુણ્ય કર્મોનો જ કરતા હતા અને પુણ્ય કર્મો કરતા હતા ! ડાહ્યા અને ગાંડા વચ્ચે આ તફાવત છે, કૌરવો ભૂખ અને જાતીયતાની ભૂખના ગુલામ હતા અને પાંડવો દરેક કામ સત્ય અને ધર્મને પોતાના સારથિ બનાવીને ભગવાન માટે કરતા હતા. જે લોકો દુ:ખમાં ડૂબી જાય છે તેઓ મિજબાની કે લડાઈ કશાયમાં રસ લઈ શકતા નથી. તે જ રીતે, જે સાચો ભક્ત (આંકાક્ષી) છે, જે ભગવાનના વિચારમાં ડૂબી ગયો છે, તે કદી આનંદના સાધનો અંગે વિચારી પણ શક્તો નથી.

સારું ચારિત્ર્ય માનવ જીવનનું ઘરેણું છે :

મૃત્યુ પોતાનો વેરો લે તે પહેલાં, દરેકે આ શરીરમાં જ સમજી લેવું જોઇએ કે સનાતન સત્ય અને માણસ અને તે સત્ય વચ્ચે શો સંબંધ છે. કઠોપનિષદ ભારપૂર્વક બોધ આપે છે કે ઉઠો, જાગો અને મહાનો પાસેથી દીક્ષા લઈ લો. જે લોકો શું સ્વીકારવું અને શું ફગાવી દેવું તેની શંકા સેવે છે અને જે લોકો મથી આંધળા બની ગયા અને જે લોકો અંધકાર અને પ્રકાશ, મૃત્યુ અને અમરતા વચ્ચેનો ભેદ નથી પારખી શકતા આવાઓએ મહાન પુરુષોનો સંપર્ક સાધવો જોઈએ, કે જે સનાતન સત્યને સમજવાનો માર્ગ બતાવી શકે જે સનાતન સત્યને પહેચાની શકે – જે સૃષ્ટિનો સ્વયં પ્રકાશિત પાયો છે. પછી દુનિયા અને સ્વર્ગ બંને એક જ જ્યોતિમાં ભળી જશે આ આત્મસાક્ષાત્કાર માટે માણસે ઊંડી ઝંખના અને કડક શિસ્તનો મહાવરો કરવો પડશે. આ માનવ જન્મ પોતે જ અસંખ્ય સારા કર્મોનું પરિણામ છે. અને તેને બાજુએ ફેંકી દઈ શકાય નહીં, તર્કનો પુરેપુરો ઉપયોગ કરી લેવાવો જોઇએ. કેનોપનિષદ્ કહે છે તેમ," નચેદીહાવેદિન મહાથીવિનાસ્થિ હ" હાથના હીરાને બાજુએ નાંખી ન દેવાય ; જ્યાં જ્યાં કોઈને આજ જીવનમાં પોતાને બચાવી લેવાની તકો હોય, તો શું તે મોટું નુકસાન નથી, જો નાસી જવાના માર્ગો ઉપર કોઈ વિચાર જ ન કરાય ? માટે, વિવેકી વ્યક્તિ, પોતાની પાસેના તમામ સાધનોથી, મહાન

માણસોના બોધ ઉપર પ્રભુત્વ મેળવવા અને તેના પાયામાં રહેલા સિદ્ધાંતો સમજવા, પ્રયત્નો કરશે, તે મહાન માણસોના, કે જેમણે આધ્યાત્મિક માર્ગને આડો, કાપીને તેને બને તેટલો પોતાના અનુભવ તળેની મર્યાદામાં આપ્યો. આ પ્રયત્નો વગર, જો કોઈ આ માર્ગને છો તજી દે અને પોતાનું જીવન વ્યર્થમાં ખર્ચી નાંખે, તો તે માનવ યોનીનું અપમાન છે ખોટા અને અદ્રશ્ય જગતના ગુલામ બનવા કરતાં, અને કીંમતી સમય વેડફી નાંખવા કરતાં સત્યની શાશ્વત, સદા સત્ય એવા ભગવાનની શોધમાં દરેકે દરેક મિનિટ અર્પણ કરો આવું સ્વાર્પણ આત્માનું અસલી કાર્ય છે. બીજી બાજુ ભ્રમિત ભૂખોમાં સમય ગાળવો દુનિયાને અવરોધવા જેવું નીરસ કાર્ય છે. કોઇએ પણ દુન્યવી આરામતલબી ઝેરી આકર્ષણો કે મોહક અવરોધોના શિકાર ન બની જવું જોઈએ. એક દિવસે આ તમામ મોહક ઇન્દ્રિયો સ્વપ્નની વાર્તાની જેમ અદ્રશ્ય થઇ જશે ?

માણસને ગમે તે થતું હોય, શિક્ષણ અને બીજું તેને વધવા અને મોટો બનાવવા, તે બધું તેના આધ્યાત્મિક વિકાસ માટે નકામું છે. તે માત્ર તેનું આધ્યાત્મિક પતન લાવે છે. તેથી જ તેને માયા પ્રપંચ કહેવામાં આવે છે. સત્યને ગમે તે માયામાં ડુબાડી દો, તે વધુ તેજસ્વી રીતે પ્રકાશિત થઈ ઉઠશે, કેમકે તેનો આવો સ્વભાવ છે. વસ્તુનિષ્ટ દુનિયા કે જેમાં દરેકે દરેક મિનિટે સુધારા વધારા થતાં જ રહે છે, મરજી મુજબ તે દેખાય છે અને અદ્રશ્ય થાય છે તે મોટી બને છે અને તેનો ક્ષય થાય છે - તેને શાશ્વત સત્ય શી રીતે કહી શકાય ? માટે, સાધકની વિશિષ્ટતા (લક્ષણ) સત્ય પ્રાપ્ત કરવાની છે, ન કે અદ્રશ્ય દુનિયામાં નકલીની શોધ, આ મિથ્યા જગતમાં સત્યાચાર હોઈ ન શકે (સત્યજીવન) માત્ર મિથ્યાચાર, અવાસ્તવિક જીવન જ હોઇ શકે, સત્યજીવન ભગવાનના સાક્ષાત્કારમાં જ છે. આ દરેક ક્ષણે, દરેક મનુયે પોતાના મનમાં જીવનમાં યાદ રાખવા જેવું છે.

સહજમાર્ગ, સાધના માર્ગ – એક નથી :

સાધકે સ્વભાવિક માણસના અને આકાંક્ષીના વર્તણૂકના ભેદની નોંધ લેવી જોઈએ. સ્વભાવિક માણસ તે છે જેમાં સહનશક્તિ કે ધૈર્ય નથી. તેમાં અહંકાર કે મિથ્યાભિમાન હોય અને તેમાં ઈચ્છાઓ ભરપૂર હોય છે - તે જગતને ધિત કે જેના દ્વારા તે સંતુષ્ટ જન્મ લેવા પ્રયત્ન કરે છે. સાધક માણસ તે છે કે જે સર્વેશ્વરના ચિંતનમાં સાગરનાં મોજાંની જેમ અવિરત મચ્યો રહે છે કે જે ધન ભેગું કરે છે - સમત્વનું – દરેક સાથે સરખા પ્રેમનું કે જે તે વિચારમાં સંતુષ્ટ છે કે બધું જ ભગવાનનું છે અને તેનું કંઈ જ નથી. સાધના માણસને સહજ માણસ જેવું સહેલાઇથી દુઃખ કે હાનિ, ક્રોધ કે ધિક્કાર, સ્વાર્થીપણું ભૂખ, તરસ કે ચંચળતા સામે નમી જવું નહીં ગમે. ઉપરોક્ત તમામ બાબતો ઉપર બને તેટલું સ્વામિત્વ મેળવવું જોઇએ અને શૈર્ય, હિંમત, આનંદ, શાંતિ, દાનશીલતા અને દયાથી જીવનમાં મુસાફરી કરવી જોઈએ. અનુભવવું જોઇએ કે માત્ર શરીરનું જતન કરવું જ મહત્વનું નથી ; ભૂખ તરસ પણ શાંતિથી સહન કરવા જોઇએ. અને અવિરતપણે ભગવાનનાં ધ્યાનમાં પરોવવાવું જોઇએ. આના બદલે નાની નાની વસ્તુઓ માટે ઝગડવું મગજ ગુમાવવું, ઉશ્કેરાટથી દુઃખી થઇ જવું, નાનકડા અપમાનથી ગુસ્સે થઈ જવું, તરસ, ભૂખ અને ઉંઘ ઉડી જવાની ચિંતા કરવી – આ એક સાધકની ખાસિયતો ન હોઈ શકે. કુદરતી

અવસ્થાના અને રાંધેલા ચોખા (ઉકાળેલા) - શું આ બંને સરખાં હોઈ શકે ? ઉકાળેલા (રાંધેલા) ચોખામાં કુદરતી ચોખાની કઠણતા ગેરહાજર હોય છે - રાંધેલું અનાજ નરમ, હાનિરહીત અને મીઠું હોય છે. રંધાયેલા વગરનું અનાજ કઠણ, ઘમંડી, ભમથી ભરેલું હોય છે. બંને પ્રકારો છે જીવો અને માણસો બેશક, જેઓ બાહ્ય ભ્રમણમાં ડૂબેલા હોય છે અને અવિદ્યામય હોય છે તે છે કે " માણસો ", જેઓ આંતરિક ભ્રમોમાં ડૂબેલા હોય છે કે વિદ્યામય હોય છે - તે છે " સાધકો " અને ભગવાન બંને રહિત એકેમાં ડૂબેલા હોતા નથી. તે કે જેને બાહ્યભ્રમો નથી તે સાધક બને અને જ્યારે તે આંતરિક ભ્રમોથી રહિત હોય છે. તેને ભગવાન કહી શકાય છે. આવી વ્યક્તિનું હૃદય ભગવાનનું આસન બને છે. માટે, આ ઉપરથી તારવી શકાય કે બધું જ ઈશ્વરથી વ્યાપ્ત છે, જો કે, બેશક ઈશ્વર દરેક હૃદયમાં બિરાજમાન છે. સાધના જરૂરી છે જેથી તેઓ પોતે તેને પોતાને માટે શોધી શકે. આપણે આપણો ચહેરો જોઈ શક્તા નથી. તેની છાયા જોવા માટે આપણી પાસે અરીસો હોવો જરૂરી છે. તેજ રીતે પાયાનો માર્ગ કે રસ્તો, સાધના પદ્ધતિ ગુણરહિત બનવા માટે હોવી જરૂરી છે.

સાધકની ફલ - સિદ્ધિ :

આ દુનિયામાં સહનશક્તિથી ઊચું કોઈ તપ નથી, સંતોષ કરતાં વધુ મોટું કોઇ સુખ નથી ; દયા કરતાં વધુ પવિત્ર કોઈ પુણ્ય નથી, શૈર્ય કરતાં વધુ અસરકારક કોઇ શસ્ત્ર નથી.

ભકતોએ શરીરને ક્ષેત્ર માનવું જોઇએ, સારા કાર્યોને બી અને ભગવાનના નામની ખેતી હૃદયને રૈયત (ખેડૂત) માની તેની મદદથી કરવી જોઈએ અને ભગવાનને પોતાને પાક તરીકે મેળવવા જોઇએ. ખેતી કર્યા વગર કોઇને પાક શી રીતે મળે ? દૂધમાં મલાઈ તરીકે, બળતણમાં અગ્નિ તરીકે, ભગવાન દરેક વસ્તુમાં ઓછાવત્તા અંશે છે. આમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખો. જેવું દૂધ તેવી મલાઈ, જેવું બળતણ તેવો અગ્નિ. તેજ રીતે જેવી સાધના તેવો સાક્ષાત્કાર. ભગવાનનું નામ લેવાનું જોકે સીધું પરિણામ મુક્તિ મેળવવી નથી. ચાર ફળ જેમને અનુભવ થયો છે તેમને સ્પષ્ટ છે : તે છે : - (૧) મહાન માણસોની સોબત (૨) સત્ય (3) સંતોષ (૪) ઇન્દ્રિયો ઉપરનો કાબૂ - આ પૈકીના ગમે તે દ્વારમાંથી તે પ્રવેશે, તે સંસારી (ગૃહસ્થ) હશે કે યતિ કે કોઈ બીજી જાતિનો સભ્ય હશે, તે ચોક્કસ ભગવાનને પહોંચી શકશે, આ ચોક્કસ છે. માણસો દુન્યવી સુખ માટે તલસે છે. જો સરખી રીતે વિશ્લેષણ કરવામાં આવે તો આ પોતે જ એક રોગ છે અને આપણે જે દવાઓ લઈએ છીએ તે દુઃખ છે. આ દુન્યવી આનંદો વચ્ચે ભાગ્યે જ કોઈ ભગવાનને પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છાને આવકારી શકે. સત્કારી શકે.

ઉપરાંત, માણસના દરેક કૃત્યનું વિશ્લેષણ કરવું જોઈએ કેમકે, ત્યાગની ભાવના આવા વિશ્લેષણ માંથી જ જન્મે છે તે વગર ત્યાગ મેળવવો મુશ્કેલ છે. કંજૂસાઈ કૂતરાના વર્તન જેવી છે, તેનું પરિવર્તન કરવું જ રહ્યું. ક્રોધ સાધકનો દુશ્મન નં. ૧ છે તે ઘૂંક છે અને તેની સાથે તે રીતે જ વર્તવું જોઈએ. અને અસત્ય ? તે વળી વધુ કદરૂપ છે. અસત્યથી બધાની જીવન શક્તિઓ નાશ પામે છે તેને પોતાને જ

સફાઈકામ સમજવું જોઈએ. ચોરી જીવનનો નાશ કરે છે. એક પાઈ કરતાં પણ જીવનને સસ્તુ બનાવી દે છે, તેને પોતાને સફાઈ કામદાર તરીકે લેખવી જોઈએ. ચોરી જીવનનો નાશ કરે છે. તે અમૂલ્ય માનવ જીવનને એક પાઈ કરતાં પણ ઓછી કિંમતનું બનાવી દે છે, તે ગંધાતા માંસ જેવું છે. મધ્યમ ખોરાક, મધ્યમ ઊંઘ, પ્રેમ, મનોબળ, આ મન અને તનની તંદુરસ્તી જાળવવામાં મદદ કરશે. કોઈ ગમે તે હોય, ગમે તે સ્થિતિમાં હોય, જો તે નિરાશાને સ્થાન ન આપશે તો જો તેને જરાય ભય ન હોય, તો અને તે ઈશ્વરને દ્રઢ શ્રદ્ધાથી અને કોઇ પણ ગુપ્ત હેતુ વગર યાદ કરશે, તો તમામ દુઃખ દર્દ તેનાથી ભાંગી જશે. ભગવાન કદી પણ તમારી જાતિ નહીં પૂછે અને પરંપરાગત રીતે તમે કયા આચારને અનુસરો છો તે નહીં પૂછે.

કાશયા કપડાં પહેરવામાં, ઉત્સવો ઉજવવામાં, મુંડન કરાવવામાં, કમંડલ ઊંચકીને લઈ જવામાં, કે દંડ ઉચકી લઈ જવામાં, વાળ ગુંથવામાં વગેરેમાં - ભક્તિનો સમાવેશ થતો નથી. શુદ્ધ અંત : કરણથી, અવિરતપણે (કોઇ ગમે તે કરી રહ્યા હોય) ભગવાન ઉપર વિચારતા હોય, એવી લાગણી અનુભવતા હો, કે બધું જ ઈશ્વરનું નિર્મિત કરેલું છે અને તેથી એક, ઇન્દ્રિયોથી વિમુખ, બધાને સરખો પ્રેમ કરીને, સાચી વાણીના ભક્ત બનીને આ ખરેખર ભક્તિની ખાસિયતો છે.

જુદા - જુદા પ્રકારની ભક્તિમાં નામસ્મરણ સર્વોત્તમ છે. કળીયુગમાં પોતાને બચાવવાનું સાધન નામ છે. જયદેવ, ગૌરાંગ, ત્યાગરાજ, તુકારામ, કબીર, રામદાસ - આ બધા ભકતોએ માત્ર એક નામ થકી જ ભગવાન મેળવ્યા હતા, હજારો વસ્તુઓની વાત શું કામ કરો છો ? પ્રહલાદ અને ધ્રુવ પણ દર્શન માણી શક્યા હતા. સ્પર્શ અને સંભાષણો પણ માત્ર નામથી મેળવી શક્યા હતા. તેથી જો દરેક સાધક ભગવાનના નામને પોતાના જીવનનો શ્વાસ ગણશે અને સારા વિચારો અને કર્મોમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખશે અને જો તે બધા માટે સેવાની અને સમ્યક પ્રેમની (સમાન પ્રેમની) ભાવના વિકસાવશે તો પછી આ સિવાય બીજો કોઇ બહેતર માર્ગ મુક્તિ માટેનો રહેશે નહીં. જો કોઇ એકાંત ખૂણામાં બેસી પોતાનો શ્વાસ અટકાવશે તો પછી તે પોતાના જન્મજાત ગુણોનો વિકાસ શી રીતે કરી શકશે ? તે શી રીતે જાણી શકશે કે તેણે તેમના ઉપર પ્રભુત્વ મેળવી લીધું છે ? અંબરીશ ભક્તિ અને દુર્વાસા પ્રવૃત્તિઓ - આ બંનેનું સંમિશ્રણ દુર્વાસાનું ભાગ્ય બનશે છેવટે દુર્વાસાએ અંબરીશના પગોમાં પડવું જ પડશે. ઈશ્વર કરીને તમે આ ત્રિશંકુ દશા ટાળો તમે તે શાશ્વત સત્યનો અનુભવ કરો જેનાથી સાચી સ્થિતિ મેળવી શકો.

અજાણતામાં કોઈ પણ માણસ ભૂલ કરી શકે છે. પ્રકાશ કે અગ્નિ ગમે તેટલો પ્રકાશ ફેલાવે થોડોક ધૂમાડો તો તેમાંથી નીકળે જ છે. તે જ રીતે, ગમે તે સારા કાર્યો માણસ કરે તેમાં ખરાબનો નાનકડો અંશ તો હોવાનો જ પણ, એવા પ્રયત્નો થવા જોઇએ કે સારું વધારે હોય અને ખરાબ ઓછામાં ઓછું, સારું વધારે હોય અને ખરાબ ઓછું અલબત્ત, પ્રવર્તમાન વાતાવરણમાં તમે પ્રથમ પ્રયત્ન તમે કદાચ સફળ ન પણ થાવ તમે ગમે તે કરો, બોલો અમલમાં મૂકો તેના પરિણામો વિષે કાળજીપૂર્વક વિચારણા કરો. બીજાઓ તમારી સાથે અમૂક જ રીતે વર્તે કે તમને માન આપે, તે જ રીતે પ્રથમ તમે તેમની સાથે વર્તો અને તેમને માન આપો અને તેમને પ્રેમ કરો, તો જ તેઓ તમને માન આપશે. એમ ન કરતાં, બીજાઓને

તમે જાતે પ્રેમ ન કરો અને ફરિયાદ કરો કે તેઓ તમારી સાથે યોગ્ય રીતે વર્તી રહ્યા નથી, તો તે ચોક્કસ ખોટો નિષ્કર્ષ છે, ઉપરાંત, તેઓ કે જે બીજાઓને સલાહ આપે છે, " કયા સિદ્ધાંતો સાચા છે. કયું સાચું અને સત્ય છે, કયું વર્તન સર્વોત્તમ છે વગેરે " જે સલાહ તેઓ આપે છે તેનું આચરણ કરતા હોય તો પછી તેવી સલાહ આપવાની બિલકુલ જરૂર જ નથી. બીજાઓ માત્ર તેમની વર્તણકનું અવલોકન કરીને જ પાઠ શીખી લેશે બીજી બાજુ જો વેદાંત બીજાઓ આગળ પોપટની જેમ કહી સંભળાવશે. પોતાના આચરણમાં મૂકવાના કોઇપણ પ્રયત્નો કર્યા વગર તો તે માત્ર બીજાને છેતરવા જેવું નથી, પોતાની જાતને છેતરવા કરતાં પણ ભૂંડું છે. માટે, બીજાને તમે જેવા બનાવવા ઇચ્છો છો તેવા તમે થાવ, બીજાઓમાં દોષો શોધવા અને પોતાના ઢાંકવા એ સાધકનો સ્વભાવ નથી. જો તમારા દોષો બીજા દ્વારા તમને દર્શાવતા હોય, તો દલીલ ન કરો કે સાચું છે કે તેના પ્રત્યે દ્વેષભાવ ન રાખો અને પોતાનો વર્તાવ જ સુધારો આમ કરવાને બદલે પોતાના સંતોષ ખાતર તેને તર્કસંગત ઠેરવવું કે જેણે તે દર્શાવ્યું તેના પ્રત્યે બદલાની ભાવના રાખવી – આ ચોક્કસ જ સાધક કે ભક્તના ચિહ્નો નથી.

સાધકે હંમેશા સાચું અને આનંદ ભર્યું જ મેળવવું જોઈએ, દુઃખ નિરાશાવાળા વિચારો તેણે ટાળવા જોઈએ. આધ્યાત્મિક આકાંક્ષી માટે નિરાશા, શંકા, છળ - આ બધા રાહુ અને કેતુ છે. જ્યારે કોઈની ભક્તિ સારી રીતે સ્થપાઈ જાય, તો પછી જો આ દેખા દે તો પણ સહેલાઈથી તેમને ફેંકી દઈ શકાય છે. તેઓ કોઇની સાધનાને માત્ર નુકસાન કરી શકે છે. આ બધાથી ઉપર, સર્વોત્તમ તો એ જ છે કે ગમે તે સંજોગોમાં સાધકે આનંદી, હસતાં અને ઉત્સાહી રહેવું જોઈએ. ભક્તિ અને જ્ઞાન કરતાં પણ વધુ આ શુદ્ધ મનોવલણ ઈચ્છનીય છે. જેમણે આ પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેઓ ધ્યેયને પહોંચવા પ્રથમ લાયક ગણાય. બધા જ સમયમાં આનંદ આ ગુણ - ભૂતકાળના જન્મોમાં સત્કર્મોનું ફળ છે. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ હંમેશાં ચિંતામાં રહેતી હોય, નિરાશા શંકામાં હોય, તે કદી દૈવી કૃપા (દિવ્યાનંદ) પ્રાપ્ત કરી શકે નહીં, ગમે તે સાધના પછી તે કરે. સાધકનું પ્રથમ કામ ઉત્સાહ કેળવવાનો છે. તે ઉત્સાહમાંથી તે ગમે તે પ્રકારનો આનંદ લઈ શકે છે. તમારી પ્રશંસા થાય ત્યારે ફૂલાઈ જશો નહીં. જ્યારે તમને ઠપકો મળે ત્યારે સંકોચાઈ જશો નહીં. આધ્યાત્મિક સિંહ બનો, બંનેની પરવા ન કરો. પોતે પોતાના દોષોનું વિશ્લેષણ કરી, પોતાના દોષો સુધારવા જોઇએ. આ સૌથી મહત્વનું છે.

હવે, ઈશ્વરના સાક્ષાત્કાર કરવા સંબંધિત બાબતોમાં પણ વ્યક્તિએ કાળજી રાખવાની હોય છે. ગમે તે અગવડોનો સામનો કોઈએ કરવો પડે, તેણે સાધના ચાલુ જ રાખવા પ્રયત્ન કરવો. તેની શિસ્તમાં જરાય નરમાઈ કે સુધારો લાવી કે વિરામ પાડી, સ્મરણ માટે જે નામ ગમી ગયું હોય કે પસંદ પડી ગયું હોય તેમાં વારંવાર ફેરફાર ન કરવો જોઇએ. થોડા થોડા દિવસોમાં જો નામ બદલી નાંખવામાં આવે તો ધ્યાન અસંભવ છે. મન એકાગ્રતા મેળવી શકશે નહીં. બધી જ સાધનામાં અંતીમ ધ્યેય એકાગ્રતા છે, માટે સતત નામ અને રૂપમાં ફેરફાર કરવાનું ટાળી, ઈશ્વર માટે માત્ર એક જ નામ શરૂઆતથી છેલ્લે સુધી લઈ જપ અને ધ્યાન કરવા. ધ્યાન દરમ્યાન સાધકે દ્રઢ વિશ્વાસ રાખવો જોઇએ કે બધા જ ઈશ્વરના નામો અને રૂપો, પોતે જેનું ધ્યાન ધરે છે અને જપ કરે છે તેના જ છે. તે નામ અને તે રૂપને સ્ટેજ પણ અણગમો કે તિરસ્કારની લાગણી જેવું લાગવું જોઇએ નહીં. બધા જ દુન્યવી નુકસાન, દુઃખો અને

ચિંતાઓને માત્ર લૌકીક અને અસ્થાઇ માની અને જપ અને ધ્યાન દુઃખ ઉગારવા માટે છે, સાધકે બંને વસ્તુઓને જુદી જુદી જ રાખવી, આમાં તે અને તેમાં આનું મિશ્રણ ન કરવું તેણે સમજવું જોઇએ કે નુકસાન, દુઃખ, ચિંતા - બાહ્ય છે, આ દુનિયાના છે અને જપ અને ધ્યાન આંતરિક છે. ઈશ્વર માટેના પ્રેમ માટેના સામ્રાજ્યના છે. આને પતિવ્રતા ભક્તિ કહે છે, કે નિર્મળ ભક્તિ (પતિ પરાયણ ભક્તિ). બીજો પ્રકાર કે જેમાં સાધક એક નામ અને એક રૂપ પસંદ કરે છે, થોડા સમય પછી તેમને પડતા મૂકી, બીજા નામ અને રૂપ લઇ ધ્યાન ધરે છે - આને વ્યભિચાર ભકિત કહે છે, કે અપવિત્ર ભક્તિ કહે છે.

જો આમ અજાણતામાં થઇ જાય તો ગુનો નથી પણ, એકવાર જાણ્યા પછી કે તે ખોટું અને નુકસાનકારક છે. અને તે નામ અને રૂપનું વફાદારી પૂર્વક ધ્યાન ધર્યા પછી ત્યાર પછી બદલી નંખાય, તો તે ચોક્કસ જ ખોટું છે. વફાદારી પૂર્વક નામ અને રૂપને વળગી રહેવું ઉચ્ચત્તમ પ્રતિજ્ઞા છે અને ઉચ્ચત્તર આત્મ સંતોષ છે. વડીલો પણ જો તમને સલાહ આપે તો પણ તમારા મને જે પસંદ કર્યું છે તેને છોડી ન દેશો. કયા વડીલો તમને કહેશે કે ઈશ્વરનું નામ અને રૂપને બદલી તમે જે નામ અને રૂપની ભક્તિ કરો છો તે છોડી દો ? જે તમને એમ કરવાનું કહેતા હોય, તેમને વડીલો ન માનો, તેમને મંદબુદ્ધીના માનો. પાછું, એ પણ ધ્યાન રાખો કે બને ત્યાં સુધી ધ્યાન અને જપનાં સ્થળ અને સમયમાં બને ત્યાં સુધી ફેરફાર ન થાય. કોઈકવાર, મુસાફરીમાં સ્થળ બદલવાનું જરૂરી બને છે પણ સમય તો ફેરફાર કર્યા વગરનો જ રાખવો. જો કોઇ રેલગાડીમાં કે બસમાં કે બીજી કોઇ પ્રતિકૂળ જગ્યામાં હોય, તો નક્કી કરેલા સમયે, પોતાના મનમાં, ભૂતકાળમાં તે જ વખતે જપ અને ધ્યાન કર્યા હોય ત્યારે યાદ કરવા.

આ રીતે આ આધ્યાત્મિક ધન ભેગું કરીને કોઈ પણ ચોક્કસ માલિક બની શકે અને આત્માને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

દરેક માણસે પોતાનું જીવન એવી રીતે જીવવું જોઈએ કે તેના થકી કોઈ પણ જીવંત વસ્તુને દુઃખ ને પહોંચવું જોઈએ. તે તેની ઉચ્ચત્તર ફરજ છે, કે જેને માનવ જીવનની તક મળે છે, કે તેણે પોતાની શક્તિનો થોડો ભાગ ક્યારેક પ્રાર્થના, જપ, ધ્યાન વગેરે માટે ફાજલ પાડવો જોઈએ, અને પોતાની જાતને સત્ય સાથે જીવવા, ધર્મ, શાંતિ અને સારા કાર્યો કે જે બીજાને ઉપયોગી હોય, તે કરવા જોઈએ. બીજાઓને નુકસાનકારક હોય તેવા કાર્યો કરતાં ડરવું જોઇએ કે કૃત્યો જે પાપી હોય, જેમ અગ્નિને અડવાથી કે કોબરાનાગને છંછેડવાથી કોઇને બીક લાગે છે, પ્રત્યેકમાં એટલો લગાવ અને એટલી અડગતા, સારા કાર્યો કરવા માટે અને બીજાઓને સુખી કરવા માટે, હોવા જોઇએ કે જેટલા ઈશ્વરની પૂજા કરવામાં કે ધન અને સોનું ભેગું કરવામાં હોય છે. આ માણસનો ધર્મ છે. આ પ્રકારની સારપને બળવાન બનાવવા ભગવાન પોતે માનવરૂપે અવતરે છે. પણ પ્રશ્ન એ ઉદભવે છે કે જેનું અસ્તિત્વ જ નથી તે વસ્તુનો વિકાસ સાધી શકાય કે બળવત્તર બનાવી શકાય ? ખરેખર, આ ગુણો અસ્તિત્વ ધરાવતા નથી. તેઓ માણસમાં છે. જ્યારે આ જીવંત ગુણો વિમળાઈ જાય છે અને ખરી પડે છે, ત્યારે ઇશ્વર તેમને મદદ કરવા એક ધ્યેય લઇને આવે છે અને જે બળો વિરુદ્ધ દિશા તરફ કામ કરે છે તેમની પડતી કરાવે છે, આ હેતુ સ્પષ્ટ કરવા શ્રી કૃષ્ણ દ્વાપર યુગમાં અર્જુનને બોધ આપતા કહેલું :-

'પરિત્રાણાય સાધુના
વિનાશાય ચ દુષ્કૃતામ્
ધર્મસસ્થાપનાર્થાય
સંભવામિ યુગે યુગે '

એટલે કે, ભગવાનના બધા અવતારો સાધુઓના રક્ષણ અને પ્રોત્સાહન માટે છે. સાધુ શબ્દ કોઈ એક માત્ર ધર્મ, જ્ઞાતિ કે કુટુંબ કે જીવનનો તબક્કો (અવસ્થા) કે જાતિ કે કોઇ એક માર્ગ યોનિમાનવ સાથે સંબંધ ધરાવતો નથી. તે તમામ ધર્મો, જીવનના તમામ તબક્કાઓ, બધી જ જાતિઓ અને બધા જ પ્રાણીઓ સાથે સંબંધ ધરાવે છે. ભગવાને પોતાનું સનાતન મન ગીતામાં ખુલ્લુ કર્યું છે. આ સનાતન સંદેશને કારણે જ ગીતા આટલી બધી જરૂરી અને આટલી બધી પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ છે કેમ ! શ્રી કૃષ્ણ જાતે કેટલીયે જગ્યાએ અને ઢગલેબંધ પરિસ્થિતિઓમાં જાહેર કર્યું છે કે તેઓ પોતાના ભક્તોના ફરજ પરસ્ત સેવક છે. આનું ઉદાહરણ તેમણે અર્જુનના સારથિ બનવા સ્વીકાર્યું તેમાં રહેલું છે.

જો સામાન્ય માણસના સંસ્કાર પોતાને આટલી ઊંચાઈએ લઈ જતા હોય, દરેકે પોતે જ પોતાના માટે જોવું જોઈએ કે જેઓ આધ્યાત્મિક કવાયતોમાં ભગવાનના અવિરત ધ્યાનમાં ડૂબેલા હોય, તેમના ચારિત્ર્ય કેટલા વધારે શુદ્ધ અને પવિત્ર હશે ! આ બંને પ્રકારના લોકો માટે ચારિત્ર્ય મહત્વનો માપદંડ છે.

ભૂતકાળમાંની અને આજની બ્રહ્મ નિષ્ઠા (ઈશ્વર ધ્યાનમાં સ્થપાયેલી) વચ્ચે મહાન તફાવત છે. પ્રથમ તો બ્રહ્મનિષ્ઠાની મહાનતા સમજવી જરૂરી છે. આજના પવિત્ર માણસો દ્વારા આ નથી થયું તેથી ગરીબાઈ આપણા ઉપર આવી પડી છે. ભૂતકાળમાં આ મહાનતાની સમજ હતી, અને તેઓ પવિત્રતાનો અનુભવ કરવામાં ડૂબી ગયા હતા. એવો પ્રશ્ન ઉદભવી શકે છે કે હમણાં કેમ આવી પવિત્ર લાગણીઓ નથી ઉદભવતી ? પણ તે નથી એમ નથી. અગ્નિના વધવા - ઘટવા માટે બળતણ કારણરૂપ છે, બીજું કોઈ કારણ નથી. વધુ બળતણ, વધુ પ્રકાશ ! આખા માનવ સમાજમાં દરેક વ્યક્તિને બિનવિવાદાસ્પદ અધિકાર છે કે તે પોતાના અગ્નિને ખવડાવે. અગ્નિની પોતાની સહજ શક્તિ પ્રકાશ આપવાની છે. તેજ રીતે આકાંક્ષીની બુદ્ધિનો અગ્નિ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ઉત્પન્ન કરે છે, ત્યાગનું બળતણ શાંતિ, સત્ય, દયા, મનોનિગ્રહ અને નિઃસ્વાર્થ સેવા - હરહંમેશ કરવા, તેઓ આ જેટલું વધારે કરશે તેટલો વધારે કાર્યક્ષમ અને દેદીપ્યમાન સાધક બની શકશે. માત્ર ફળદ્રુપ જમીનમાં ઊગેલાં વૃક્ષો જ સારાં ફળો આપી શકે છે. જેઓ ખારી જમીનમાં ઊગ્યા હશે તે નબળા હશે. તેથી જ જે હૃદયો ખારા નહીં હોય, તેમાં પવિત્ર લાગણીઓ, શક્તિ અને ભેટો તેજીથી ચળકી ઊઠશે. ભૂતકાળના અને વર્તમાનના બ્રહ્મનીષ્ઠો વચ્ચે ફરક માત્ર આ છે : આજના બ્રહ્મનીષ્ઠો તેજ ધ્યાન અને સરખો જ પ્રણવ કરી રહ્યા છે, જે તેમના ભૂતકાળના નામ રાશિઓ વાળા કરતા હતા. આત્મસંયમમાં પતનમાં ફરક ઉદભવે છે. જ્યાં સુધી સાધના ક્ષેત્રનો સંબંધ છે, જ્યારે એકાંતમાં થડકાટ વગર જાતે ભગવાનના ધ્યાનમાં બેસનાર મહાપુરૂષોની સંખ્યામાં ઘટાડો થયો, ત્યારે દુનિયા ઉપર ઘણા દુઃખ ઊતરી પડ્યા. જેઓ આજે જીવતા છે તેઓ પોતાની સાધનામાં આવતાં અંતરાયો ભેગા કરી રહ્યા છે. નીચે પ્રશંસા

અને ખ્યાતિના ગુલામ બનીને, આ ભ્રમમાં ફસાઈને અને પ્રસિદ્ધી (ગૌરવ) મેળવવા આરામ હરામ કરીને અને પોતે સ્થાપેલી સંસ્થાઓનો વિકાસ કરીને, પોતાની સાધના ચાલુ રાખી રહ્યા છે. તેઓ કે જે પોતાને ધર્મનિષ્ઠમાં ખપાવવા ઝંખે છે, તેમણે એકાંત મેળવવું જોઇએ. નક્કી કરેલા સમયે ધ્યાન અને જપ કરવા જોઇએ અને આ આધ્યાત્મિક મનોયત્નોથી એક ધ્યાન પ્રાપ્ત કરવું જોઇએ અને હંમેશાં બધા જીવોનું કલ્યાણ કરવાનાં કૃત્યો કરવા આતુર રહેવું જોઈએ. કોઈપણ જાતના ફળની આશા રાખ્યા વગરના કાર્યોમાં મગ્ન રહેવું જોઇએ. આવા માણસો પૃથ્વી ઉપર આવશે ત્યારે જ બધા દુઃખોનો અંત આવશે. આ ક્રિયાયુગનું ચિહ્ન છે.

જેવી રીતે દયાળુ દાક્તરો વૈદકીય સંસ્થાઓ ઠેક - ઠેકાણે ચલાવે છે અને રોગીની સેવા કરે છે અને માંદાને સાજો કરે છે તે જ રીતે જો ઠેક - ઠેકાણે આપણે પણ પવિત્ર મહત્વશીલ વ્યક્તિઓ આશ્રમો ચલાવીએ કે જેઓ જન્મ મરણની સારવારમાં નિષ્ણાંત હોય અને જન્મ મરણના રોગ " ની દવા કરતા હોય તો પછી અજ્ઞાનતા, અસત્ય, અનૈતિકતા અને આપવડાઈની માંદગીથી લોકોને સાજા કરી શકાય. અજ્ઞાનતા દુષ્ટતા ઉત્પન્ન કરે છે અને તે માત્ર બ્રહ્મજ્ઞાનની દવા શાન્ત, શામ, દામથી જ (શાંતતા, મનોબળ, આત્મસંયમ) વગેરેની કેફી જડીબુટ્ટીના વધારાના (પૂરક) ખોરાકથી જ મટાડી શકાય છે. આને બદલે આજના " મહાપુરૂષો તેમની પાસે જે જાય છે, તેમને તેઓ માત્ર તેવી દવાઓ આપે છે અને એવી કેફી દવાઓ જે તેમના દર્દીઓને લહેજત આપે છે ! આમ તેઓ તેમના અનુયાયીઓના સાધન બની જાય છે અને નામ અને નામના માટે તેઓ દર્દીઓથી દોરવાઈ ગયેલા દાક્તરોની જેમ વર્તે છે ! કહેવાતા " મહાનો " પોતે સંપૂર્ણાનંદને ચાખે તે અગાઉ જ, પોતાની નબળાઈ અને મુર્ખતાને લીધે, નામ અને નામનાને લોભે છેતરામણીના શિકાર બની સર્વનાશમાં પડે છે સમકાલીન ગરીબાઇનું મુખ્ય કારણ બસ આ જ છે. આજના સાધુ અને મહાનપુરૂષો આ સત્ય સમજયા નથી અને આ પ્રમાણે વર્તતા નથી.

પેલા પવિત્ર તત્વને અનુભવવાનું અને સમજવાનું રહે છે. પોતાની સ્વાર્થી જરૂતિયાતોનો ત્યાગ કરવો પડે છે. બીજાનું સારું કરવાના સતત પ્રયત્નો હોવા જોઈએ. દુનિયાનું કલ્યાણ કરવાની પોતાની ઇચ્છા દ્રઢ થવી જોઇએ. આ બધી લાગણીઓથી હૃદયને ભરીને પોતે ઈશ્વરનું ધ્યાન કરવું જ જોઇએ. આ સાચો માર્ગ છે. જો " મહાન માણસો " અને સત્તામાં છે તેઓ આવી રીતની માનવજાતની સેવામાં, ગુંથાયેલા હશે અને દુનિયાના કલ્યાણને વેગ આપતા હશે, તો વાસના, ધૃણા, અભિમાન, ઈર્ષા, અદેખાઈ અને ઘમંડના ચોરો માણસોના મન ઉપર ચઢાઈ નહીં કરે. માણસની દૈવી મિલકત જેવી કે ધર્મ, દયા, સત્ય, પ્રેમ, જ્ઞાન અને ડહાપણની નુકસાનીથી સહીસલામત રહેશે. પોલીસ અને શાસકો માત્ર બાહ્ય દુશ્મનો ઉપર જ વિજય મેળવી શકે છે. તેમની પાસે આંતરિક દુશમનોનો નાશ કરવાની શક્તિ નથી. તેમને માટે એ કાર્ય અશક્ય છે. તેઓ તેને માટેના સત્તાધીશ નથી. આંતરિક શત્રુઓ ષડરિપુ જે માણસની અંદર કાર્ય કરે છે અરિષદ વર્ગનો નાશ તો માત્ર સારા માણસોની શિખામણ, પ્રેમ અને ઇશ્વરની જાણકારી અને સારા અને પવિત્ર માણસોના સત્સંગથી જ થઈ શકે. જેવી રીતે જ્યારે ચોરોને પકડવાવાળા જવાબદારીવાળા પોલીસ અને સત્તાધીશો પોતે તેમના (ચોરોના) તાબેદાર બની જશે,

ત્યારે દુષ્ટ માણસોના હાથે દુનિયાને નુકસાન સહન કરવું પડશે, તેવી જ રીતે જે બ્રહ્મનીષ્ઠો અને " મહાન " સાધુઓ જગ કલ્યાણનો માર્ગ છોડી દેશે અને ઇન્દ્રિય સુખ અને નામ અને નામના મેળવવાની મહત્વાકાંક્ષાના શિકાર બની જશે, ત્યારે દુનિયા વધુ કાળી અજ્ઞાનતામાં લપેટાઈ જશે અને ધર્મનો નાશ થશે. હમણાં બંને વર્ણવ્યા મુજબના છે. તેથી દરરોજના દુઃખોનો વધારો પણ છે. માત્ર તે દિવસે જ આખી દુનિયા શાંતિ અને આનંદ માણશે, જ્યારે આ બંને જૂથો સાચું મનોવલણ સમજશે અને બધાનું કલ્યાણ હ્રદયે ધરશે. ઈશ્વરની સર્વસત્તાધિશતા ઉપર વિચારશે. માણસની બે દુનિયાની આ બે સરકારો છે. આધ્યાત્મિક વડાઓ આંતરિક રાજ્યના શાસકો છે : વહીવટી વડાઓ બાહ્ય રાજ્યના શાસકો છે. જો આ બંને જુથો યોગ્ય રીતે વર્તે અને નિર્દેશ કરે તો બંને રાજ્યો સુખ સર્જવા કામ કરશે. માટે વર્તમાન દુઃખ માટેનો દોષ બંનેએ વહેંચી લેવો જોઇએ.

આવે ટાણે જ ભગવાન બધાને સુખનું આશ્વાસન આપવા અને અજ્ઞાનતા અને અન્યાયને દાબી દેવા સંકલ્પ કરે છે. આને સ્પષ્ટ કરવા માટે જ ગીતામાં ભગવાને કહ્યું છે :

યદા યદા હિ ધર્મસ્ય
ગ્લાનિર્ભવતિ ભારત
અભ્યસ્થાનમ ધર્મસ્ય
તદાત્માનં સૃજમ્યહમ્

ઓ ભારત, જ્યારે જ્યારે ધર્મનું પતન થાય છે અને અધર્મ તેનું માથું ઉચકે છે, ત્યારે હું પોતે જન્મ લઉ છું.

સાચું કહું તો ભગવાનના આગમન માટે પણ મહાન માણસોની પ્રાર્થના આમંત્રણનું કાર્ય કરે છે. બાહ્ય જગતમાં જ્યારે પ્રજાની કોઈ સગવડ કે મદદની જરૂર પડે છે ત્યારે તેઓ શાસકોને મળે છે અને પોતાની વિનંતીની જાણ કરે છે. તે જ રીતે આંતરિક રાજ્યમાં પણ જ્યારે ભક્તિ પવિત્રતા, શાંતિ, અને સત્ય પ્રાપ્ત કરવાની કે મેળવવાની કોઇ શકયતા ન જણાય ત્યારે મહાન તથા સારા માણસો, જે તેમને મેળવવા ઈચ્છતા હોય, તેઓ પોતે પોતાના મનમાં ભગવાનને પ્રાર્થના કરે છે, પછી, તેમની પ્રાર્થનાઓ સાંભળીને તે (ઈશ્વર) પોતે દુનિયામાં આવે છે અને તેમના ઉપર પોતાની કૃપા વરસાવે છે. આ હકીકતની બધાને ખબર છે. શું ઋષિ મુનિઓની પ્રાર્થનાઓ સાંભળીને રામ અને કૃષ્ણ અવતરેલા નહીં ? ઘણાએ આ રામાયણ અને ભાગવતમાં વાંચ્યું છે. કેમ, રામકૃષ્ણ જે દૈવી રીતે જન્મેલા, કાલીને પ્રાર્થના કરેલી કે કોઇને મોકલો જે આખી દુનિયાને ધર્મ શીખવે. જે અન્યાય અને સ્વાર્થીપણાને જડમૂળથી ઉખેડી નાંખે. આ જેમણે તેમનું જીવન ચરિત્ર વાંચ્યું છે તેમને ખબર છે. આમ, કાર્ય પાર પાડવા માટે વારંવાર પ્રાર્થના કરવી જોઈએ. જો ભગવાનને લાવવાનું પરિણામ ન લાવી શકે, તો તેમણે નિરાશ થવાની જરૂર નથી, અને પ્રાર્થનાઓ છોડી દેવાની જરૂર નથી. બાહ્ય જગતમાં એક વ્યક્તિએ કેટલીવાર લખવું પડે છે અને કેટલું બધું ભટકવું પડે છે. પોતાનું કામ કરાવવા અને કદાચ છેવટે તે બિલકુલ ફળીભૂત નથી પણ થતું !

હવે, આત્માના તલસાટનું પરિણામ કોઈએ શી રીતે જાણવું ? આ જાણી શકાતું નથી, પણ આ જગતમાં શાંતિ ન સ્થપાય ત્યાં સુધી કોઇએ પ્રાર્થના કરવી જ રહી. જગતનું સુખ તેના આગમનની નિશાની છે, તો પછી તો સત્યનો ધર્મ, દયાનો ધર્મ, જ્ઞાનનો ધર્મ અને પ્રેમનો ધર્મ વધશે અને પ્રગતિ કરશે. તેથી જ્યાં સુધી એમના મૂળીયા દ્રઢ ન થાય, લોકોએ પોતાની પ્રાર્થના ચાલુ રાખવી જોઇએ. આ લોકોની જવાબદારી છે. પવિત્ર માણસો દ્વારા જે રસ્તો નક્કી કરાયેલો છે તે હવે સમરાવવો જોઇએ. આ પછી, જે તેના દ્વારા મુસાફરી કરે કે જેઓ તેના ઉપર પોતાની સત્તા હોવાનું જણાવે તેમના દ્વારા સમરાવવો જોઈએ. તેને " શિક્ષણ " કે બોધ કહે છે. આવી દુરસ્તિઓ માટે ભગવાન પ્રસંગોપાત કોઈક સત્તાધારી વ્યક્તિઓને, ઋષિમુનિઓ કે દિવ્ય પરૂષોને મોકલે છે. આવા સુબોધો કે સુશિક્ષણથી, ભૂતકાળના ઈશ્વરી માણસો દ્વારા ઉઘાડેલા માર્ગો પાછા સાફ અને સરળ બની જાય છે. આમ જ્યારે ઈશ્વરની ઈચ્છા અને સાધુઓની જરૂરિયાતો અને મહાન પુરૂષોની શીખના સંગઠિક પ્રયત્નોથી દુનિયાના સુખની ખાતરી થશે અને તેમાં કોઇ ઉણપ રહેશે નહીં. જો આખી માનવ જાત એકી વખતે પ્રાર્થના કરે કે બળવો (અશાંતિ), અન્યાય, અવ્યવસ્થા અને જુઠ્ઠાણાને શાંતિ, સત્ય, પ્રેમ અને પરસ્પર સેવામાં બદલી નાંખો, તો વસ્તુસ્થિતિ ચોક્કસપણે બહેતર બનશે. હવે એમાં બીજો કોઇ માર્ગ નથી. નબળાઈ કે શક્તિની ઉણપની દલીલ કરવી, માણસના ખુદના સ્વભાવ વિરુદ્ધ છે. માટે બીજા ઉપાયોની શોધ કરવા કરતાં માણસોએ પ્રાર્થના, બીજાઓની સેવા અને પરસ્પર પ્રેમ અને માન આપવાના જ પ્રયત્નો કરવા જોઇએ. તેમણે જરા પણ વધારે મોડું ન કરવું જોઇએ, તેમને ઝટ જ સંતોષ અને આનંદ પ્રાપ્ત થશે.

લોકો કહે છે કે માણસની સેવા એ ભગવાનની સેવા છે. માનવસેવા એ માધવ સેવા છે, તે સાચું કથન છે. પણ માનવજાતિની સેવા પવિત્ર છે, પણ જ્યાં સુધી તે મોટા આદર્શમાં ભળે નહીં, માણસને લાભ નહીં થાય. પછી ગમે તેટલી મોટી સેવા હોય નારાનું માત્ર પારાયણ નકામું છે. જો સેવા માણસની દિવ્યતામાં શ્રદ્ધા રાખ્યા વગર થઈ હશે અને નામ અને નામના અને કાર્યના ફળ ઉપર દ્રષ્ટી રાખીને થઈ હશે, તો કોઈ ગમે તે કરે, જો એક સખા તરીકે ભગવાનમાં ધ્યાન હશે અને જો માણસની દિવ્યતામાં શ્રદ્ધા હશે તો પછી માનવ સેવા એ માધવ સેવા છે તે વાક્ય (વિધાન) એક જ છે તે સાચું ઠરશે. માધવના વિચારો વગર માધવસેવા શી રીતે ઉત્પન્ન થાય ? આવી વાતો માત્ર દેખાવ છે. હું તેનાથી સંમત થતો નથી. એને બદલે, ભગવાનને મનમાં રાખીને કંઈ થયું હોય (કરવામાં આવ્યું હોય), સત્યને માર્ગે અને ધર્મના પાયા મુજબ, તો તેને ભગવાનની સેવા માનવી પડે અને જે કંઇ નામ અને નામના અને તેના ફળ માટે કરવામાં આવ્યું હોય તો તેને કદાપિ માધવ સેવા તરીકે ગણી ન શકાય.

ખરેખર તો, જે લોકો ભગવાનના અવિરત ધ્યાનમાં ડૂબેલા હોય, તેમણે બીજું કશું કાર્ય ન કરવું જોઇએ. પ્રાર્થનાનું ફળ જ પોતે દુનિયાને પવિત્ર બનાવી દેશે. પણ બધા કંઈ આ રીતે કામમાં ન લાગી શકે અને તેથી તે તબક્કા માટે બધાએ તેમના મન શુદ્ધ કરી તથા ઈચ્છાઓ ઘટાડીને પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. જે સાધુઓએ આ પ્રાપ્ત કર્યું છે તેઓ વસ્તુસ્થિતિને પોતે સમજી શકે છે. બીજાઓ માધવ સેવા અને માનવસેવાના ઐક્યને સમજી શકશે નહીં.

માનવ સેવા અને માધવ સેવા :

પણ એનો એવો અર્થ નથી કે માણસે શાંત બેસી રહેવું એવું સમજીને કે ભાગ્ય, ભૂતકાળનાં કાર્યો અને દરેકની સાધના ઉપર તેનો આધાર છે. તે ન થાય ત્યાં સુધી ધ્યાન અને જપ કરો જેથી મન લાગણીઓના મોજોમાંથી મુક્ત થાય અને દિવ્યરૂપથી સભર બને. બીજાઓના ભલા માટેના કાર્યો પણ કરો. તમારો સમય દુનિયાની સેવામાં વ્યતિત કરો. તેના પરિણામોની પરવા કર્યા વગર, આમ તમે આશિષ પામેલા બનશો. નહિ તો શરીર નિષ્ક્રીય હશે, મન પોતાના જ કાર્યો કરવામાં ઘણું જ કામમાં હશે આવા માણસો કર્મના શિકાર બને છે, જોકે પોતે કશું જ કરતા હોતા નથી ! જ્યારે કોઇ વ્યક્તિ ભગવાનના વિચારમાં મન પરોવી રાખે છે અને સત્ય પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નમાં લાગેલો હોય છે તો તેનું શરીર અને ઇન્દ્રિયો ભલે કામ કરે છે, તે દુનિયાની સેવા કરે છે તે તેમનાથી ચલાયમાન બનશે નહીં. જો કે તે કર્મ કરે છે, છતાં કર્મ ન કરનાર બનશે. ભગવતગીતાનો પાઠ આમાં જડાયેલો છે. જે વ્યક્તિ પોતાના મનને પવિત્ર વિચારોથી કેળવવા પ્રયત્ન કરતો નથી તેનું હૃદય ચોક્કસ જ ખરાબ અને દુષ્ટતાનું સ્વર્ગ બની જવાનું હોય છે. જે લોકો મુક્તિ મેળવવા માટેની આકાંક્ષા સેવતા હોય, જે એક ધ્યાન પ્રાપ્ત કરવાના હોય અને જે મહાનતા સુધી ઉંચે ઊઠવાના હોય તે બધાએ આ વાત મનમાં ધરવા જેવી છે. આત્માનું આ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે ન તો જ્ઞાતિનો કે ન તો માનવતાનો, ન તો વિધિ વિધાનો, કે ન તો શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી મેળવેલ વિદ્વતાના ધોરણનો, સિદ્ધાંત લાગુ પડે છે. આ એ જ છે કે જેના પર ઉપનિષદનું વિષયવસ્તુ પણ ભાર મૂકે છે :

ન આશ્રમમ્ કારણમ્ મુકશેહ દર્શનાનિ નકારણમ્
થશૈવ સર્વકરમાણિ જ્ઞાનમેવ હિ કારણમ્

જ્ઞાન માત્ર મુક્તિનું કારણ છે, આશ્રમ કે તત્વજ્ઞાન નહીં.

સર્વવ્યાપી ઈશ્વરના ધ્યાનમાં પોતાને સ્થાપિત કરનાર માટે, સમય કે અવકાશની કોઈ મર્યાદાઓ નથી. આ માટે કોઈ પવિત્ર સ્થળ કે ખાસ સમય નથી, જ્યાં મન દિવ્યતાનો વિચાર ઉજાગર કરે (છતો કરે) તે પવિત્ર સ્થળ છે ! જ્યારે પણ તે આમ કરે છે, તે શુભ ક્ષણ છે ! ત્યાં અને ત્યારે, પોતે ઈશ્વરનું ધ્યાન ધરવું.

એટલા માટે જ અગાઉથી જ જાહેર કરેલું જ છે :

ના કાલ નિયમે યાત્રા
ના દેશચ સ્થલચ ચ
યાત્રાસ્ય રમતે ચિત્તમ
તત્ર ધ્યાને ન કેવલમ્

ઈશ્વરનું ધ્યાન ધરવા માટે કોઇ નિશ્ચિત સમય કે સ્થળ નથી જ્યાં અને જ્યારે મન ઈચ્છે ત્યાં અને ત્યારે તે સ્થળ અને સમય છે.

આવા શિસ્તબદ્ધ આત્માઓ કે જેમના હૃદયો શુદ્ધ છે અને જે પૃથ્વીના કસનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે તેમની મારફતે દુનિયા સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. દરેક જણે આ મિનિટથી જ આવા માણસોના આગમન માટે પ્રાર્થના કરવી જોઇએ અને મહાન માણસોના આશીર્વાદને લાયક બનવા પ્રયત્ન કરવા જોઇએ અને દુનિયાનું કલ્યાણ વધારવા આજના દુઃખ ભુલી જવા જોઇએ.

ૐૐૐૐૐૐૐૐ

દિવસનો પ્રારંભ પ્રેમથી કરો, દિવસ પ્રેમ - સહિત ગાળો,
દિવસનો અંત પ્રેમ વડે કરો, એજ ઈશ્વર - પ્રાપ્તિનો માર્ગ છે.
- શ્રી સત્ય સાઈ બાબા